

MAGISTRITÖÖ
Sabina Kaukis

PÄRANDIHALDUS KOHALIKUL TASANDIL
Pärandikorraldus Muhu valla näitel ning
soovitused pärandihoiu meetmete osas

Juhendajad
dotsent Riin Alatalu
prof Lilian Hansar

Eesti Kunstiakadeemia 2020

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Magistritöö

PÄRANDIHALDUS KOHALIKUL TASANDIL

**Pärandikorraldus Muhu valla näitel ning
soovitused pärandihoiu meetmete osas**

Sabina Kaukis

Juhendajad:

dotsent Riin Alatalu
prof Lilian Hansar

Tallinn 2020

Eesti Kunstiakadeemia
Kunstikultuuri teaduskonna

Muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna
magistritöö kaitsmisnõukogule

12. mai 2020

AUTORIDEKLARATSIOON

Käesolevaga deklareerin, et magistritöö „Pärandihaldus kohalikul tasandil. Pärandikorraldus Muhu valla näitel ning soovitud pärandihoiu meetmete osas“, mis on minu iseseisva töö tulemus, on esitatud Eesti Kunstiakadeemiale magistrikraadi taotlemiseks ja seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Luban Eesti Kunstiakadeemial magistritöö PDF faili avaldada EKA lõputööde repositooriumis.

.....

Sabina Kaukis

RESÜMEE

Kultuuripärandi roll piirkondade regionaalses tõstatub aina enam esile. Seda tänu jätkusuutliku arengu põhimõtetele, kiiretele regionaalsetele ja globaalsetele muutustele. Rahvusvahelised poliitikad määratlevad kultuuripärandid kui olulist instrumenti maapiirkondade konkurentsivõime tõstmisel, mida toetab ka Eesti riiklik kultuuripoliitika. Kultuuripärandi tänane mõiste ja käsitlus on laiem kui kunagi varem. Selle kohalselt on vaimne, materiaalne ja looduspärand omavahel tihedalt seotud ning pärandi väärtustamisel ja hoidmisel on oluline roll ruumilise keskkonna kujundamisel ja piirkonna sotsiaal–majanduslikus arengus.

Käesoleva magistritöö üldine eesmärk on tuua välja tänane pärandikäsitluse olemus, seda kujundavad tegurid ning analüüsida olemasoleva olukorra baasil kohaliku tasandi pärandikorraldust. Rõhuasetus on maapiirkondades asuvatel omavalitsustel, kus on valdavaks suur hajaasustus, rahvastik vananeb ja väheneb ning omavalitsuste võimekus on väiksem kui linnakeskustes või suuremates omavalitsustes. Samas on maapiirkondades säilinud ohtralt kohalikku identiteeti kandvat pärandkultuuri, piirkonnaomast ehituspärandid ning aastasadade vältel loodud väärtuslikke maastikke, mille eripärad on tinginud sealsed kliimatingimused, maastiku iseärasused, elatusviisid ja kultuurilised traditsioonid. Elukvaliteedi parandamine maakogukondades on otseselt seotud nende kultuuri, maastike ja ehitustraditsioonide püsimise ja arenemisega. Nende paikade säilimine ja hoidmine loob turvatunde ning liidab põlvkondi ja sotsiaalseid grupe, ühendades neid oma minevikuga ja tugevdades nende kuuluvustunnet. Kuid need ainulaadsed paigad ja nende väärtused on kiirelt muutumas, mistõttu tuleb neid hoida ja toetada positiivseid arenguid.

Eesti riiklik pärandihoiu süsteem toetab kohalikul tasandil planeeringulist pärandikorraldust ning teema on äärmiselt aktuaalne seoses haldusreformijärgsete üldplaneeringute koostamisega. Käesolevas töös vaadeldakse seadusandlusest tulenevaid ülesandeid, riiklikke soovitusi ja suuniseid kultuuripärandi kajastamisel üldplaneeringutes ning omavalitsuste tegevust. Detailselt analüüsitakse Muhu valla kehtivat (2008) ja eelnõu staadiumis (2019) olevat üldplaneeringut ning nendega kaasnevaid dokumente. Samuti käsitletakse teemat kogukonna vaatest, võttes aluseks töö raames läbiviidud uuringu ja paikvaatluste andmed. Analüüsi käigus pööratakse tähelepanu probleemkohtadele ja tuuakse välja soovitusi ning kirjeldatakse planeeringuväliseid meetmeid pärandikorralduse tõhustamiseks ning teema sisulisemaks käsitlemiseks.

Uurimistöö raames jõuti järelduseni, et ainuüksi planeeringuline pärandihoid ei taga kohaliku tasandi pärandikorraldust ning selle tingivad mitmed tegurid. Neist peamised on omavalitsuste madal teadlikkus pärandikorralduse sisulisest vajadusest ja võimalustest, vähene kogukonna kaasatus planeeringulistesse protsessidesse, formaalsed planeeringulahendused, riigipoolne vähene strateegiline tugi, eeskuju ja motivatsioon. Samuti on oluline välja tuua riiklikes nimekirjades toodud objektide kajastamise kohustuslikkus (läbi kooskõlastusprotsessi), mis on vastuolus tänaste kogukonna- ja inimkesksete pärandikäsitlustega, mille kohaselt peaks kohalik pärand ja vajalikud piirangud olema määratletud kogukonna poolt. Planeeringutes ei käsitleta kultuuripärandit terviklikuna ning maapiirkondade kultuuriväärtuste kaardistamisel tuleb arvestada erinevate institutsionaalsete ja haldustasemete huvidega (Maaeluministerium, Keskkonnaamet, Muinsuskaitseamet, omavalitsus, kogukond) ning diskussiooni puudumisel formuleerub see ametlikes, kuid sisutühjades planeeringutes. Omavalitsustel puudub tihti ülevaade oma piirkonna kultuuriväärtuslike objektide seisukorrast ja liigitusest, samuti sellest, mida kohalikud elanikud ise väärtustavad ning mis kogukonna liikmete arvates on peamised murekohad. Samuti jääb vajaka teadmisest, mis võiks aidata kaasa pärandihoiu tõhustamisele (nt kohapealne nõustamisteenus, piirkonna eripärasid tutvustavad infomaterjalid ja renoveerimisalased soovitused, pärandialaste tegevuste tunnustamine ja positiivsete näidete esiletoomine).

Sageli seostatakse pärandihoidu ennekõike piirangute ja kuludega ega märgata selle potentsiaali piirkonna arengumootorina ja elukeskkonna kujundajana. Mõtemalli muutus ja kohaliku elaniku esiletõstmine eeldab koostööd erinevate tasandite ja asutuste vahel, teadlikkuse tõstmist ning valdkonna strateegiliste ja sisuliste teemadega tegelemist, tuues nimekirjade asemel välja vastused küsimustele miks me seda teeme, kes teeb ja kuidas me seda teeme. Efektive pärandikorralduse tagab erinevate meetmete üheaegne rakendamine ning valdkonna senisest süsteemne käsitlemine, samuti kohalike otsustajate ja ametnike teadlikkus pärandihalduri sisulisest rollist ja kogukonna kaasatuse vajalikkusest.

Töö märksõnad: kultuuripärand, identiteet, säästev areng, regionaalne areng, muinsuskaitse, ruumiline planeerimine, keskkond, kaasamine, kogukond, teadlikkus, väärtused, looduspärand, omavalitsus, hajaasustus, maa-arhitektuur.

SISUKORD

RESÜMEE	4
SISUKORD	6
SISSEJUHATUS.....	8
1. KULTUURIPÄRANDI OLEMUS JA MÕJU 21. SAJANDIL	15
1.1. KULTUURIPÄRANDI KONTSEPTSIOONIDE MUUTUMINE	16
1.1.1. Väärtuskonfliktist inimkeskse pärandikäsitluseni.....	18
1.1.2. Kogukonna roll tänases pärandikäsitluses.....	20
1.1.3. Kultuuripärand määratlemine dokumentides ja seadusandluses.....	23
1.2. KULTUURIPÄRANDI ROLL RIIKLIKU POLIITIKA KUJUNDAMISEL	25
1.3. KULTUURIPÄRAND JÄTKUSUUTLIKU ARENGU KONTEKSTIS.....	26
1.3.1. Kultuuripärand ja keskkonnamuutused.....	29
1.3.2. Globaliseerumise mõju kultuuripärandile.....	32
1.4. KULTUURIPÄRANDI MÕJU REGIONAALSES ARENGUS.....	33
1.4.1. Regionaalsed muutused äärealadel ja väikeasulates	36
1.5. KULTUURIPÄRANDI TERVIKLIK KÄSITLUS JA PÄRANDILIIKIDE KLASSIFITSEERIMINE	39
1.5.1. Kultuuripärandi määratlemine ja liigitus riiklikul tasandil.....	43
1.5.2. Vaimne pärand	44
1.5.3. Looduskaitse kultuuripärandi kontekstis.....	45
1.6. TERVIKLIK PÄRANDIHALDUS JA KORRALDUSE PÕHIMÕTTED.....	47
1.6.1. Pärandihalduse korraldus riiklikul tasandil.....	49
1.6.2. Pärandihalduse korraldus kohaliku omavalitsuse tasandil.....	53
2. PÄRANDIPLANEERIMINE	56
2.1. PÄRANDIHOID LÄBI RUUMILISE PLANEERIMISE	57
2.2. PLANEERIMISSEADUSEST TULENEVAD ÜLESANDED KULTUURIPÄRANDI KONTEKSTIS	61
2.3. MUINSUSKAITSEAMETI SUUNISED ÜLDPLANEERINGUTE OSAS	62
2.4. KOHALIKU TASANDI KULTUURIPÄRAND ÜLDPLANEERINGUTES	65
2.4.1. Miljööväärtuslike alade määratlemine.....	66
2.4.2. Väärtuslikud üksikobjektid	68
2.4.3. Väärtuslike maastike ja ilusate vaadete määratlemine.....	75
2.5. ÜLDPLANEERINGUS MAAKASUTUS- JA E HITUSTINGIMUSTE SEADMINE.....	76
2.6. KULTUURIPÄRANDI MÕJUDE HINDAMINE JA MUUTUSTE JUHTIMINE.....	78
3. PÄRANDIKORRALDUSE PLANEERINGUVÄLISED MEETMED	80
3.1. OMAVALITSUSE LÄHTEKOHAD JA EESMÄRGID	81
3.2. PÄRANDIHALDUSKAVA	84
3.3. PÄRANDIREGISTER.....	87
3.4. PÄRANDIALASE TEADLIKKUSE SUURENDAMINE.....	88
3.4.1. Arhitektuurilised ja ehitusalased soovitused	89
3.4.2. Nõustamisteenus	92
3.4.3. Pärandi interpreteerimine	94
3.4.4. Pärandi tähtsustamine läbi avaliku tähelepanu	95
3.4.5. Pärandialase hariduse edendamine	96
3.5. KULTUURIPÄRAND ETTEVÕTLUSES JA TURISMIS	98

3.6. KAASAMINE JA KOGUKONNALIIKUMISTE TOETAMINE.....	99
3.6.1. Sotsiaalse sidususe parandamine läbi taristu	101
3.6.2. Kaasamine pärandiprotsessidesse.....	102
3.7. FISKAALSED TOETUSMEETMED	104
3.8. RIIKLIKUD TOETUSMEETMED	106
4. PÄRANDIKORRALDUS MUHU VALLA NÄITEL	107
4.1. PLANEERINGUTE JA KAASNEVATE DOKUMENTIDE ANALÜÜS	107
4.1.1. Üldised põhimõtted ja eesmärgid.....	109
4.1.2. Kultuurimälestiste ja väärtusliku kultuuripärandi kajastamine planeeringutes ..	111
4.1.3. Ehitus- ja maakasutustingimused	116
4.1.4. Kohaliku tasandi objektide kajastamine Maa-ameti registris.....	122
4.1.5. Maa-arhitektuur.....	123
4.1.6. Taristuga seonduvad teemad – teed ja külatänavad	126
4.1.7. Väärtuslikud maastikud ja ilusa vaatega alad	130
4.1.8. Omanikuhoid ja pärandialase teadlikkuse suurendamine.....	132
4.1.9. Mõjude hindamine	133
4.2. PÄRANDIHOID JA MEETMED KOGUKONNA VAATEST.....	134
4.2.1. Kogukonna uuringusse kaasamise meetodid.....	135
4.2.2. Olulisemad tähelepanekud ja kogukonna ootused	136
4.3. SOOVITUSED MUHU VALLALE PÄRANDIKORRALDUSE EDENDAMISEKS.....	145
KOKKUVÕTE.....	149
SUMMARY	157
KASUTATUD MATERJALID	160
LISADE LOETELU	172
LISA 1 KULTUURIPÄRANDI KAJASTAMINE RAHVUSVAHELISTES DOKUMENTIDES.....	173
LISA 2 MILJÖOVÄÄRTUSLIKE (HOONESTUS-)ALADE TEEMAPLANEERINGUD	175
LISA 3 MUHUS LÄBIVIIDUD ELEKTROONILISE UURINGU KÜSIMUSTIK	176
LISA 4 MUHU VALLAS LÄBIVIIDUD PAIKVAATLUSE ANKEET	179
LISA 5 MUHU VALLA PLANEERIMISALASTE DOKUMENTIDE ANALÜÜS	183

„Pärimuskultuuriga tegelemine on teatud määral nagu ellujäämisõpetus. Omaaegne inimkultuur koosnes valdavalt sellistest asjadest ja tegevustest, mida oli ellujäämiseks vaja. Sellest tulenevalt õpitakse ja tehakse pärimuskultuuriga tegelemise käigus paratamatult asju, mis kuluvad eluspüsimisel marjaks ära.“

Kaido Kama¹

SISSEJUHATUS

Oleme kõik osa tänasest kultuurist, selle tarbijad, kujundajad ja edasi kandjad. Kultuuripärandi staatus ühiskonnas sõltub meie soovist ja teadlikkusest sellega tegeleda ning väärtustada minevikus meid kujundanud tavasid ja tõekspidamisi ning loodud keskkonda. Aitamaks kaasa kultuuripärandi mõtestamisele ning tähtsustamisele, on rahvusvaheliselt kirja pandud põhimõtted ja suunised, kultuuripärandist on saanud oluline instrument regionaalse ja säästva arengu kontekstis. Tänu kultuuripärandi laiienenud kontseptsioonile vaadeldakse kultuuripärandit keskkonna osana ja kogukondade poolt määratletud väärtustena ning senisest olulisemaks on muutunud pärandialase teadlikkuse suurendamine, seda nii materiaalse kui ka vaimse pärandi hoidmisel ja kultuuripärandist tulenevate võimaluste kasutamisel piirkonna arengus.

Globaalsete arengute valguses ning muutuvate maastike ja demograafiliste protsesside tulemusena on oluline mõista kultuuripärandi haavatavust, samas ka potentsiaali. Seda eriti maapiirkondades, kus regionaalsed kultuurilised erinevused on kujunenud pika aja jooksul tänu ajaloolistele, looduslikele ning muudele kohapõhistele teguritele. Maaliste maastike traditsioonilisuse hoidmine ja sealsete elukeskkondade mitmekesisuse rõhutamine on tänase pärandikäsitluse üks prioriteetidest ning elukvaliteedi parandamine maakogukondades on otseselt seotud nende kultuuri, maastike ja ehitustraditsioonide püsimise ja arenemisega. Riikidel tuleb senisest enam pöörata tähelepanu meetmetele, kuidas omavalitsused ja kogukonnad saaksid piirkondlikku eripära ja kultuuripärandit elukeskkonda parendava tegurina rakendada. Riigil on kohustus tegeleda kultuuripärandi kaitse ja hoiuga erinevatel tasanditel,

¹ Kama, K. Pärimuskultuur kui ellujäämisõpetus – Akadeemia 2013/12, lk 1220–1221.

võttes arvesse haldustasemete erinevaid pärandikorralduse mehhanisme ning kaasates pärandialastesse protsessidesse senisest enam osapooli ja huvilisi.

Pärandikäsitlused on pidevalt muutumises ning sõltuvad rahvusvahelistest suunistest, seadusandlusest, muinsuskaitseüsteemi ülesehitusest, regionaalsetest ning kultuurilistest eripäradest ja ühiskonna arengutasemest. Varasemast enam on suund pärandialaste protsesside demokratiseerumisele ning omavalitsuste ja kogukondade vastutus oma pärandi hoidmise ja väärtustamise osas on suurem kui eales varem. Käesoleva magistritöö üldisemaid eesmärke on analüüsida kultuuripärandi korraldust kohaliku omavalitsuse tasandil, vaadelda, kas ja kuidas riiklik muinsuskaitseüsteem mõjutab ja suunab kohaliku tasandi pärandikorraldust tänaste põhimõtete ja käsitluste taustal. Erinevalt riikliku taseme seadusega reguleeritud pärandikorraldusest, annavad seadused kohaliku tasandi kultuuripärandi haldamise ja meetmete osas omavalitsustele küllaltki suure otsustusruumi. Kas selline pärandikorralduse süsteem ja planeeringuline pärandikorraldus aitavad kaasa elukeskkonna parendamisele ning milline on riigi ja omavalitsuste roll ning kogukondade võimalused pärandihalduse korraldamisel? Teema on aktuaalne haldusreformi järgsete üldplaneeringute koostamise valguses, mil omavalitsused peavad tulevikuvisioneerides oma ruumikorralduslikud eesmärgid üle vaatama ning tuginevad kultuuripärandi teema kajastamisel riiklikele soovitudele ja seadusandlusest tulenevatele ülesannetele. Senised kogemused ja praktika aitavad tähelepanu pöörata kitsaskohtadele, mis planeeringulise pärandikorraldusega on kaasnenud. Teisalt on oluline vaadelda väliseid tegureid, mis mõjutavad otseselt planeeringulist pärandikaitset ja selle korraldamist, nagu riikliku toe puudumine, omavalitsuste puudulikud ressursid ja madal teadlikkus, passiivne kaasatus, elanike madal motivatsioon ja vastuseis jm tegurid.

Teema laiahaardeline käsitlus aitab kaasa kultuuripärandi tänase kontseptsiooni mõistmisele, selle rolli ning potentsiaali tajumisele. Erinevate haldustasandite ja osapoolte kaasamisel on võimalik välja tuua peamised kitsaskohad ning pakkuda välja alternatiivseid meetmeid ja tegevusi, et pärandialane teadlikkus ühiskonnas suureneks. Seda nii ametnike kui ka kogukonna liikmete hulgas, et kultuuripärandit ei vaadeldaks kui kuluartiklit vaid olulist instrumenti kohaliku piirkonna ruumilise, majandusliku ja sotsiaalse arengu kontekstis ning koos teiste maaelu edendavate teguritega nagu põllumajandusele lisaväärtuse andmine, infrastruktuuri toetamine, info- ja tehnoloogiateenuste arendamine, vastutustuleliku turismi edendamine, valitsusasustuste võimekuse tõstmine jt. Arvesse tuleb võtta asjaolu, et

kultuuripärandi korraldamisel ei pruugi maapiirkondades töötada lahendused, mis on edukad linnas või suure asustustihedusega piirkondades ja mida senisest enam on käsitletud.

Käesolev magistritöö on koostatud 2020. a ülemaailmse koroonaviiruse epideemia ja riikliku eriolukorra taustal, mil senisest enam mõtestame meile olulisi ja elulisi väärtusi ning pöörame tähelepanu oma elukeskkonnale. Turvaline ja tuttav keskkond, esivanematelt päritud teadmised ning oskused aitavad keerulistes ja pingelistes olukordades paremini hakkama saada ning endaga toime tulla. Kaido Kama nimetab pärandkultuurioskusi ellujäämisõpetuseks ning seda põhimõtet võiks edasi kanda iga pärandialase teadlikkuse suurendamisega kaasnev üleskutse ja tegevus, sh riiklikul ja kohaliku omavalitsuse tasandil.

Uurimisülesanne ja töö eesmärk

Käesolevas töös tuleb vaatluse alla, kuidas on Eesti Vabariigis korraldatud kohaliku tasandi pärandihaldus. Oluline on leida vastused küsimustele, kes peab kohaliku taseme pärandihaldusega tegelema, miks seda peab tegema ning kuidas seda teha. Mida me määratleme kohaliku pärandina ning milliste mehhanismidega ja kuidas need on reguleeritud? Neid küsimusi võib esitada igale kohaliku omavalitsuse ametnikule, et aidata kaasa kultuuripärandi süsteemsemale korraldamisele ning valdkonna tähtsustamisele.

Magistritöö peamine uurimisülesanne on analüüsida pärandihalduse korraldust kohaliku omavalitsuse tasandil nii riiklikest poliitikatest kui ka seadusandlusest tulenevalt. Lähtuvalt seadusest on kohalike omavalitsuste ülesanne planeeringutes määratleda kohaliku tasandi väärtuslik kultuuripärand, seada vastavad kasutus- ja kaitsetingimusi ning hinnata võimalikke tegureid, mis võiksid kultuuripärandit mõjutada. Haldusreformijärgselt on enamus omavalitsusi algatanud menetlused uute üldplaneeringute osas ning teiste teemade kõrval on päevakorras ka kultuuripärandi reguleerimise küsimused – mida, kuidas ja kuidas planeeringutes kajastada. Varasemate üldplaneeringute valguses on võimalik välja tuua muutusi planeeringulises käsitluses ning vaadelda senise praktika toimivust (nt ehitustingimused). Oluline on küsimus, kuidas määratleda üldplaneeringutes kohalik pärand ja selle kasutustingimused, ilma et seada liigseid piiranguid, samas tagada määratletud objektide ja väärtuste säilimine. Või kas tegemist on pelgalt formaalsusega, sest sisulisse pärandialasesse diskussiooni ei laskuta, kogukonda ei

kaasata ning lähtutakse seaduses tulenevatest miinimumnõuetest ja riiklikes soovitusel toodud punktide fikseerimisega?

Käesoleva magistr töö fookuses on väiksemad ja maapiirkondades asuvad omavalitsused, mille puhul tuleb arvesse võtta regionaalseid arenguid, mis üldjuhul tähendavad maapiirkondades rahvastiku vähenemist ja vananemist, omavalitsuste vähest teadlikkust pärandi korraldamisel ning puudulikke ressursse. Samas tuuakse pidevate muutuste raames aina enam välja traditsiooniliste maastikuvaadete, ajalooliste külastruktuuride ning vernakulaarse arhitektuuri kihistuse olulisus, mis on aluseks piirkondlikule eripärale ja identiteedile ning kultuurilise mitmekesisusele. Magistr töö eesmärk on aidata kohalikel omavalitsustel süsteemsemalt mõtestada kohaliku tasandi pärandiküsimusi ja sellega tegelemise olulisust – seda nii planeeringulises kontekstis kui ka laiemalt ning motiveerida omavalitsusi võtta kasutusele täiendavaid meetmeid pärandihalduse korraldamisel.

Metodoloogia ja teoreetilised lähenemised

Käesoleva magistr töö metoodika tuleneb antud töö eesmärgist. Andmete kogumisel ja analüüsimisel on kasutatud erinevaid teoreetilisi materjale, rahvusvahelist ja siseriikliku dokumentatsiooni, planeeringulaseid dokumente, artikleid ning varasemaid uuringud. Magistr töö praktilise osa ja täiendavate meetmete koostamise eesmärgil viidi kogukonnas läbi paikvaatlusi ning e-küsitlus, mõistmaks kogukonnapoolset lähte kohta pärandi korraldamisel ning ootusi.

Uurimuse teoreetiline osa tugineb kaasaegsetele teooriatele ja kontseptsioonidele ning arvestades teema laiahaardelisust teeb vaid lühikesi tagasivaateid teemakäsitluse kujunemisele ja ajaloolistele käsitlustele. Magistr töö on oma iseloomult empiiriline uurimus, mille läbi viimiseks on analüüsitud teemaga seonduvaid õigusakte, regulatsioone, juhendeid, nendest lähtuvalt koostatud planeeringulisi dokumente. Kõige suurema tähelepanu all planeerimisseadus ja muinsuskaitse seadus, samuti erinevad strateegilised dokumendid, haldusaktid ja juhised.

Töö koostamisel on tuginetud Eesti ja välisriikide kultuuripärandi-, muinsuskaitse- ja ruumiteoreetikute või -praktikute teostele. Olulisemad teoreetilised käsitlused tuginevad Harald

Kalmani,² Kurmo Konsa,³ Jukka Jokilehto,⁴ Priit-Kalev Partsi⁵ väljaannetele ja artiklitele. Magistritöö raames on tutvutud erinevate teadustöödega,⁶ mis käsitlevad uurimisteema kitsamaid valdkondi. Metoodika valikul pöörati suurt tähelepanu erinevate osapoolte ja seisukohtade kaasamisele, püüdes teemat käsitleda võimalikult neutraalsel tasandil – omavalituse töötajad, planeerijad, külavanemad, arhitektid, majaomanikud, muinsuskaitse eksperdid, riigi esindajad. Kohtumised ja vestlused viidi läbi Muhu vallavalitsuse töötajatega, arhitektide Andres Põime ja Kristjan Priiga, Rahandusministeeriumi planeerimisosakonna nõuniku Andres Levaldi, EVM Maa-arhitektuurikeskuse esindaja Rasmus Kaskiga, Külasema külaseltsingu esindajate jt asjaomastega. Muhu valla temaatikat aitasid mõtestada Inna Ligi, Kadri Tüür ja Annika Auväärt. Olulise panuse vajalike suuniste osas on andnud töö juhendajad, dotsent Riin Alatalu ja dekaan Lilian Hansar, keda ühtlasi tahaks tänada meeldiva koostöö ja toetuse eest kogu protsessi vältel.

Nagu mainitud, vaatleb töö pärandikorraldust väiksemate ja maapiirkondades asuvate omavalitsuste lähtekohalt. Näitlikustamaks seadusandlusest tulenevaid ülesandeid praktiliste näidetega koostati dokumentaalne analüüs Muhu valla planeeringuliste dokumentide põhjal ning uuriti sealse kogukonna seisukohti. Tajumaks kogukonnapoolset nägemust kohaliku tasandi pärandikorraldusest ning võimalustest, viis käesoleva töö autor perioodil juuni-august 2019 Muhu valla territooriumi läbi 12 paikvaatlust ning oktoobris 2019 teemakohase internetiküsitluse. Muhu valla näite toomisel sai otsustavaks töö autori seotuses Muhu vallaga, rikkalik ja omanäoline kultuurikihistus ning soov aidata kaasa pärandihalduse korraldamisele. Elanike kaasamise eesmärk oli mõista majaomanikke, millised on nende seisukohad, teadlikkus

² Kalman, H. *Heritage and Planning. Principles and Process*. New York: Routledge, 2014.

³ Konsa, K. *Laulupidu ja verivorst: 21. Sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014; Konsa, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus – Sirp*, 07.08.2014. jt.

⁴ Jokilehto, J. *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010.

⁵ Parts, P.-K. *Kestlik kogukonnakorraldus: kultuuripärandiga seostuvate arendustegevuste peegeldusi Kihnu saarelt, Viljandi maakonnast ja Eesti kaitsealadelt*. Doktoritöö. Tartu: Eesti Maaülikool, 2015; Parts, P.-K. *Pärand on poliitiline valik minevikust – Sirp* 12.05.2006 jt.

⁶ Lehari, L. *Väärtuste diskursus miljööväärtuslike külade teemaplaneeringutes, magistritöö*, Tartu: Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž, 2012; Rent, N. *Kultuuripärand planeeringutes, magistritöö*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2015; Naska, S. *Muinsuskaitsealade kujunemine ja korraldus. Eesti ja teiste Euroopa riikide võrdlev analüüs, magistritöö*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011; Parts, P.-K. *Kestlik kogukonnakorraldus: kultuuripärandiga seostuvate arendustegevuste peegeldusi Kihnu saarelt, Viljandi maakonnast ja Eesti kaitsealadelt*, Tartu: Eesti Maaülikool, 2015; Alatalu, R. *Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri kestmine ja kaitse arengukava. „Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoid” valguses, magistritöö*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2007; Karine, K. *Vormsi hoonestuse väärtused ja kaitsemise võimalused, magistritöö*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011; Kallast, K. *Mälestusmärkide väärtuste hindamine, magistritöö*, Tartu: Tartu Ülikool, 2014; Tintera, I. *Kahanevate linnade elukeskkonna taaselustamine Valga linna näitel, doktoritöö*, Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 2019.

ja peamised murekohad kohaliku ehituspärandiga tegelemisel ja selle hoidmisel. Teise eesmärgina võib mainida kohaliku kultuuripärandi väärtuste tajumist planeeringus käsitletu raames. Reaalse olukorra vaatlemine aitas kaasa teoreetiliste käsitluste ja seadusandlusest tulenevate kohustuste võrdlemisele ning kitsaskohtade väljatoomisele. Toetamaks planeeringulist pärandikäsitlust, tuuakse välja tegevused, mis aitavad omavalitsustel senisest sisulisemalt tegeleda piirkonna kultuuripärandiga ning kasutada selle potentsiaali ressursi ja arengumootorina.

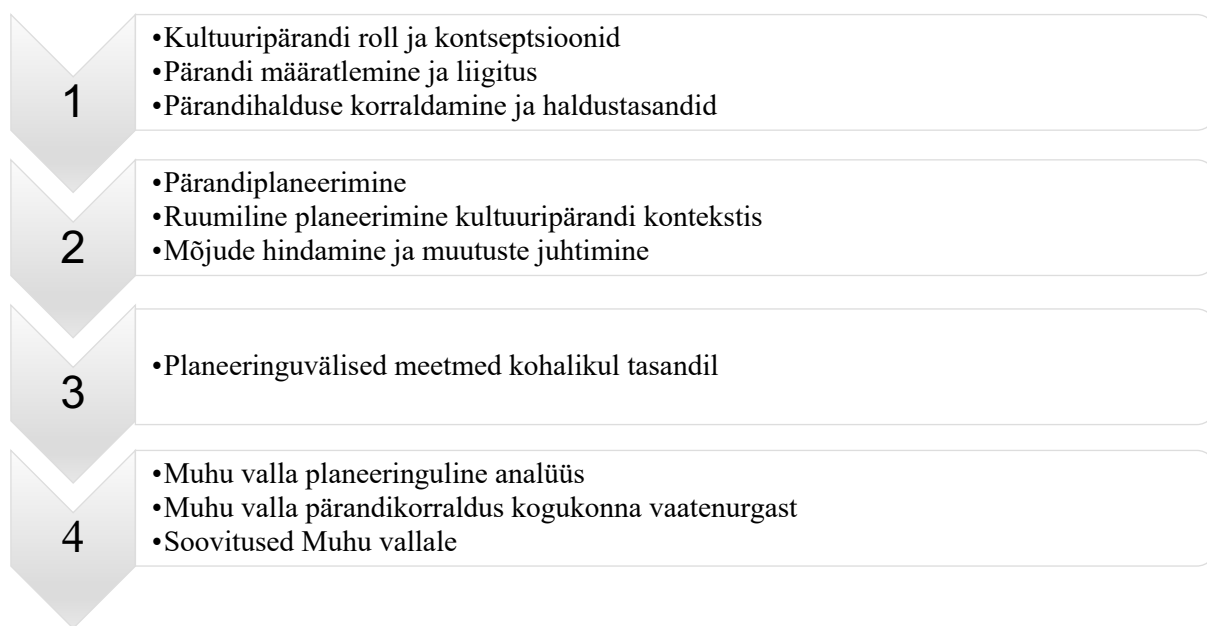
Magistritöö sisuline ülesehitus

Magistritöö sisuline teemakäsitus on jaotatud nelja peatükki (ill 1), mis omakorda koosnevad alampeatükkidest. Esimeses peatükis tehakse ülevaade kultuuripärandi rollist tänases ühiskonnas ja arengus, samuti olulisematest pärandikäsitluse suundumuste muutustest. Rahvusvaheliste suuniste kaudu riiklike poliitikaid mõjutavad põhimõtted on kajastatud erinevates seadustes, arengukavades kui ka juhistes. Teema mõtestamiseks on vaatluse all kultuuripärandi roll jätkusuutliku regionaalse arengu kontekstis, erinevad tõlgendused ja liigitus, pärandi väärtused, käsitusviisid ja klassifitseerimine ning korraldamise praktikad. Riigi kultuuripoliitika põhialused⁷ lähtuvad veendumusest, et kultuur on üks võtmetegureid riiklike ja kohaliku tasandi eesmärkide saavutamisel. Riiklik prioriteet on kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Samas tuuakse välja, et muinsuskaitse valdkonda mõistetakse lisaks kultuuri järjepidevuse hoidmisele ka säästva arengu osana ja majandusliku eelisena. Need põhimõtted on käesolevas töös läbiva tähtsusega ning olulised mõtestamaks planeeringulist pärandikaitset ning sellest tulenevaid kohalike omavalitsuste ülesandeid ja täiendavaid võimalusi. Töö teises osas keskendutakse planeerimisalasele pärandikorraldusele, nii seadusest kui ka riiklikest juhistest tulenevatele ülesannetele ja kohustustele ning vaadeldakse kultuuriväärtuslike objekte, millele planeeringutes tähelepanu pööratakse. Samuti käsitletakse peatükis muutuste juhtimist kuna kultuuripärandit mõjutavate tegurite mõistmisel tuleb lähtuda konkreetsetest ja sisulistest vajadustest, mitte formaalsetest juhistest. Pärandiplaneerimise peatükile järgneb planeeringuväliseid meetmeid kajastav peatükk, milles pakutakse välja täiendavad meetmed

⁷ *Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, RT III, 14.02.2014, 2.*

kohaliku tasandi kultuuripärandi korraldamisel lähtuvalt teiste riikide praktikatest ning tänasest kogukonnakesksest pärandikäsitlusest.

Töö viimane peatükk keskendub Muhu valla pärandikorraldusele. Praktilise näitena analüüsitakse Muhu valla planeerimisalaseid ja nendega kaasnevaid dokumente kultuuripärandi korralduslikest aspektidest lähtuvalt. Dokumentaalne ülevaade erinevatel perioodidel koostatud üldplaneeringutest aitab analüüside 12-aasta jooksul toimunud muutusi planeeringulises pärandikorralduses ning tuua välja kitsaskohti ja vastuolusid, mis on seotud nii tänaste pärandikäsitluse põhimõtete, riiklike suuniste ning praktiliste probleemidega. Peatükis tehakse planeeringulisest analüüsist kokkuvõtte ning põhjalik ülevaade on toodud lisa 5. Mõistmaks teemakäsitlust kogukonna tasandilt ja vaatenurgast lähtuvalt uuriti käesoleva töö raames Muhu valla majaomanike seisukohti ning analüüsiti nende ootusi täiendavate pärandihoiualaste meetmete osas. Peatüki lõpetavad soovitused Muhu vallale, sisaldades kohaliku tasandi pärandihalduri tegutsemise aluseid ja tähelepanekuid päranditeadlikul ruumikorraldamisel.

Illustratsioon 1 Magistritöö ülesehitus. Autori joonis.

Magistritöö lõpeb kokkuvõttega, kus analüüsitakse töös püstitatud eesmärgid ja tuuakse välja olulisemad järeldused. Kokkuvõttele järgneb ingliskeelne resümee, kasutatud materjalide loetelu ning viis lisa. Töö on illustreeritud teemakohaste skeemide, fotode ja tabelitega.

1. KULTUURIPÄRANDI OLEMUS JA MÕJU 21. SAJANDIL

Kultuuri mõiste antropoloogiline ja semiootiline avardamine 1990ndatel (nn „*kultuuriline pööre*“) aitas kaasa kultuurilise vaatenurga kiirele ekspansioonile paljudesse inimteadmise valdkondadesse, huvi pöördumisele tähenduste, sümbolite, väärtushinnangute ja ettekujutuste uurimise vastu ning võrdlemisi kiiresti kandus see humanitaarteadustest kaugemale – „*kultuurilisest pöördest*“ hakati rääkima geograafias, majandusteaduses, sotsioloogias, rahvusvahelistes suhetes, õigusteaduses jm.⁸ Jätkuvate muutuste raames on sotsiaalse pärandi ja traditsioonidega tegelevast kultuurist tänaseks saanud omaette kultuurinähtus.⁹ Kultuuripärandi ekspansiooni esiletõusmises mängivad rolli elanikkonna vananemine, massimmigratsioon, linnastumine, kasvav hirm tehnoloogia ja selle kaasa toodud kiirenevate muutuste ees¹⁰ ning akadeemiliste ringkondade osatähtsuse tõus – kasvanud on nende inimeste hulk, keda ülikoolides on harjutatud kultuuripärandile tähelepanu pöörama.¹¹ Kurmo Konsa toob teaduse, tehnoloogia ja sotsiaalsete süsteemide ülikiire arengu kõrval välja ka ühiskonna püüdluse teadlikult säilitada võimalikult palju oma minevikust ja meie kaasajast tulevastele põlvvedele.¹² Lisaks sellele, et inimesed räägivad ja mõistavad kultuuripärandi olemust ja väärtust, on kultuuripärandist saanud oluline instrument poliitikate kujundamisel.

Kultuuripärand on tänaseks omandanud rolli majandusliku ja sotsiaalse arengu kontekstis, kultuuripärand on tihedalt seotud looduskeskkonna ja kestliku arenguga. Kultuuripärandist räägitakse erinevatel tasanditel – globaalsel, riiklikul, kohalikul, kogukondlikul, isiklikul. Teema multidistsiplinaarust arvestades, ei ole käesoleva töö eesmärk ei ole erinevate kultuuripärandi definitsioonide ja teoreetiliste lähenemiste väljatoomine, vaid olemuse mõtestamine jätkusuutliku arengu ja pärandihalduse kontekstis. Priit-Kalev Parts on pärandit defineerinud kui poliitilist valikut minevikust¹³ ja toob välja kultuuripärandi tänase olemuse: „*Kultuuripärand pole lihtsalt loodusnähtus nagu kivi või puu – alles tähendused ja tunded, mida nendega seostame, võivad teha neist kultuuripärandi. Aga ei tarvitse. Kui kaasaegne*

⁸ Tamm, M. *Mis on kultuur ja kultuuriteadused. Kuidas uurida Kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia*. Tallinn: TLÜ Kirjastus: 2016; lk 17.

⁹ Parts, P-K, Sepp, K. *Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks – Riigikogu Toimetised* 34/2016; lk 91.

¹⁰ Lowenthal, D. *Possessed by the past. The heritage crusade and the spoils of history*. New York: The Free Press, 1996; lk 23–26.

¹¹ Howard, P. *Heritage; management, interpretation, identity*. London: Continuum, 2013; lk 140.

¹² Konsa, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus – Sirp*, 07.08.2014.

¹³ Parts, P-K, *Pärand on poliitiline valik minevikust – Sirp* 12.05.2006.

õhtumaalane kuuleb sõna “(kultuuri)pärand”, tunneb ta sündi see kõik inventeerida, dokumenteerida, registreerida, eksponeerida ja needsinatsed teised sõnad. Asi pole muidugi ainult tingitud refleksis, vaid ka soodsas keskkonnas, õiguslikus ning poliitökonoomilises olukorras.”¹⁴ Nagu mainitud, võib pärandit käsitleda poliitilise valikuna, õigusruumi ja keskkonna kujundamisel. Järgmistes peatükkides tehakse ülevaade kultuuripärandi rollist jätkusuutliku ja regionaalse arengu kontekstis, korralduslikest aspektidest, pärandi klassifitseerimisest ja pärandihalduse olemusest. Käesolevas peatükis käsitletud teemad loovad aluse planeeringulise pärandikorralduse mõtestamiseks ning kohaliku omavalitsuse rolli ja ülesannete analüüsimiseks.

1.1. Kultuuripärandi kontseptsioonide muutumine

Kultuuripärandi tähtsustamise ja restaureerimise rahvusvaheline liikumine on jätnud sügava jälje ‘pärandi’ kontseptsiooni defineerimisse, mis kahekümnenda sajandi viimaste aastakümnete jooksul kiiresti avarus.¹⁵ Kuigi 1964. aasta Veneetsia hartas¹⁶ keskenduti veel ‘monumentidele’ ja ‘paikadele’ (ingl. k ‘monuments’ and ‘historic sites’), hakati 1960–70ndatel senisest enam tähelepanu pöörama ajalooliste linnaalade konserveerimisele ja rehabiliteerimisele – ajaloolise ala kontseptsioon ja käsitlus laienes, hõlmates inimtegevuse ja ruumilise korralduse aspekte.¹⁷ Samal ajal viis tegelemine aina süvenevate keskkonnaprobleemidega selleni, et hakati teadvustama vajadust ökoloogilise tasakaalu järele mis nõudis keskkondlikult jätkusuutlikku arengut (vt ptk 1.3.1.). 1990. aastatel hakkas Maailmapärandi Komitee (*World Heritage Committee*) kasutama mõistet ‘kultuurimaastik’. Samal ajal hakkas rahvusvaheline kogukond järjest enam teadvustama ‘mittemateriaalset ehk vaimset kultuuripärandit’, st kultuuri ennast tema mitmesugustes aspektides ning kultuurilise mitmekesisuse olulisust, mis on endale tänaseks leidnud seadusliku raamistiku UNESCO konventsioonide ja teiste rahvusvaheliste dokumentide näol.¹⁸ UNESCO ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (1972)¹⁹ pani aluse ainelise kultuuripärandi mõiste

¹⁴ Parts, P-K, *Pärand on poliitiline valik minevikust* – Sirp 12.05.2006.

¹⁵ Jokilehto, J. *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010; lk 11.

¹⁶ Veneetsia Harta // *The Venice Charter - International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Itaalia: ICOMOS, 1964.*

¹⁷ Jokilehto, J. 2010, lk 11.

¹⁸ Jokilehto, J. 2010, lk 11.

¹⁹ *Vastu võetud Pariisis 15.11.1972; ratifitseeritud 05.04.1995, RT II 1995, 10, 53.*

õiguslikule ja halduslikule elukäigule ja määratles kultuuripärandit vähemalt osaliselt inimese tehtud monumentide, ehitiste ja kohtadena, mil on „ülemaailmne väärtus” (*universal value*). Viidates oma definitsioonis konkreetsetele teadusdistsipliinidele, andis see akadeemilistele ringkondadele märkimisväärse eelisõiguse „ülemaailmse väärtuse” määratlemisel, takistades seeläbi kohalike elanike väärtuste ja vaatenurkade esiletoomist.²⁰ Hiljem on arusaam kultuuripärandist muutunud kohaliku tasandi ja mittemateriaalsuse suunas ning 2003. a võttis UNESCO vastu vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni.²¹ Selle kohaselt hõlmab kultuuripärand juba ka tavasid, eneseväljendust, teadmisi ja oskusi ning muud „käegakatsutamatu” ning nende äratundmiseks ei ole vaja enam olla ekspert – piisab, kui seda peab pärandiks mõni grupp või lausa indiviid. Rõhuasetus on ajaga ilmselgelt muutunud demokraatlikumaks ja laiahaardelisemaks. 2005. a Euroopa Nõukogu Faro konventsioon kultuuripärandi väärtustest ühiskonnas²² eristub varasematest rahvusvahelistest konventsioonidest ja tööriistadest rääkides väärtustest, määratledes pärandit juba lähedasena kultuurilisele identiteedile, mis olemuslikult on kohalik ning hõlmab muuhulgas oskusi ja eluviise. Faro konventsioon ei keskendu vajadusele pärandit kaitsta ega visiidele, kuidas seda teha. Selle asemel räägitakse, kuidas kultuuripärandit kasutada ja tuuakse põhjendused, mismoodi kultuuripärand panustab tänapäeva ühiskonda. Konventsiooni artikkel 2 kajastab tänapäevast kultuuripärandi käsitlust, mille kohaselt defineeritakse kultuuripärandina ressursid, mis on päritud minevikust ja mida inimesed identifitseerivad nende omandistaatusest olenemata kui pidevalt kujunevate väärtuste, veendumuste, teadmiste ja traditsioonide peegeldust ja väljendust. Faro konventsiooni olulisemad põhimõtted on järgmised:

- Kultuuripärandi keskmes on inimene, kes seda loob ja kasutab.
- Kultuuripärand on inimõigus. Igaühel on õigus kultuuripärandist osa saada, selle loomisel ja mõtestamisel osaleda. Õigusega osa saada kaasneb vastutus.
- Kultuuris, nagu looduskeskkonnaski, on oluline mitmekesisus. Kultuuripärandi säilitamine aitab tagada kultuurilist mitmekesisust.
- Kultuuripärandil on suur potentsiaal tänapäeva ühiskonnas: see tõstab inimeste elukvaliteeti, on majanduslik ressurs, kaasaegse loometegevuse allikas, mitmekesistab elukeskkonda ja on säästva arengu osa.

²⁰ Parts, P–K. Väärtuse määratlemine maastikul – Akadeemia, 2004/2, lk 236–277.

²¹ Vastu võetud 17.10.2003, ratifitseeritud 06.01.2006, RT II 2006, 19, 51.

²² Faro konventsioon // The Faro Convention or the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Portugal: Faro, 27.10.2005.

Nagu näha, on pärandi määratlus ja pärandikäsitlused pidevas muutumises. Pärandit võib vaadelda kui kogumit väärtuslikke objekte, keskkonna osana või sotsiokultuurilise konstruktsioonina.²³ Pärandit võib käsitleda väga erinevate vaatenurkade alt alates selle filosoofilisest tähendusest ja lõpetades tehniliste konserveerimismenetlustega.²⁴ Jokilehto on kaardistanud erinevad kultuuripärandi definitsiooni arengud alates 6. sajandist ja lõpetades 21. sajandi käsitlustega,²⁵ tuues välja põhimõtte, et pärandit tuleb alati vaadelda omas ajas ja kohas, lähtuvalt subjektist, objektist ja eesmärgist.

1.1.1. Väärtuskonfliktist inimkeskse pärandikäsitluseni

Nagu ülaltoodud Faro konventsiooni põhimõtetes välja toodud, on rõhuasetus liikumas väärtuskeskselt pärandikäsitluselt inimesekeskse lähenemise suunas, tõstes esile inimõigused, mitmekesise kultuuripärandi ning pärandi olulisuse elukeskkonna osana. Inimõiguste ja kogukonnakeskne lähenemine on aina enam tähtsustamist leidnud ka rahvusvaheliste pärandiga tegelevate organisatsioonide poolt. Näiteks ICOMOS Buenos Airese deklaratsioon,²⁶ mis julgustab ICOMOS-i liikmeid, komiteesid ja gruppe oma töös:

- Looma tugevaid sidemeid kogukondade ja inimeste vahel
- Aktsepteerima kogukonna vaba ja teadvustatud nõusolekut meetmete osas, mida kultuuripärandi kaitseks või säilitamiseks soovitakse kehtestada
- Pakkuma kogukonnale ja kõikidele kaasatutele igakülgset tuge, et nad saaksid osaleda pärandi määratlemise, valimise, klassifitseerimise, interpreteerimise, säilitamise ja järelevalve protsessis, samuti kultuuripärandiga seotud küsimuste korraldamisel.

Tegemist on olulise muutusega, mida tuleb vaadelda tänase, valdavalt väärtuskeskse pärandikäsitluse taustal. Erinevate lähenemiste mõistmine on oluline just antud töö kontekstis, kus vaadeldakse kohaliku tasandi pärandit ja piirkondlikke kultuuriruumi, mille puhul mõjutavad tehtud otsused ja suunised kohalike inimeste elukeskkonda ja selle toimimist.

²³ Konsa, K. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014; lk 36.

²⁴ Konsa, K. 2014, lk 9.

²⁵ Jokilehto, J. *Definition of Cultural Heritage References to Documents in History*; ICCROM Working Group 'Heritage and Society, 1990/2005. Kättesaadav http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf (vaadatud 03.03.2020).

²⁶ Deklaratsioon üldiste inimõiguste kohta, Buenos Aires, ICOMOS, 05.12.2018, kättesaadav https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2018/AGA_2018/AGA2018_BuenosAiresDeclaration_EN-FR-ESP_final.pdf, (vaadatud 30.03.2020).

Kultuuripärandi määratlemine ja hooldamine, nii füüsilises kui ka mittemateriaalses mõttes, on kulgenud läbi vastandlike väärtushinnangute.²⁷ Väärtuskeskne pärandi loomine tugineb sellele, et pärandiks peetakse objekte või nähtuseid alles siis, kui neile on omistatud teatud väärtused.²⁸ Need väärtused võivad olla ajaloolised, teaduslikud, esteetilised, kunstilised, sotsiaalsed jt ning need väärtused muudavad objektid või nähtused pärandiks. Väärtusi omistavad objektidele ja nähtustele ainult inimesed ja seega kajastab pärand mingil ajahetkel kindlatel ühiskonna tasanditel domineerivaid väärtusi. Üks ja seesama objekt võib kanda erinevaid väärtusi, sõltuvalt ajahetkest ja väärtuse omistajatest. Väärtused ei ole objektile sisemiselt omased, need kujunevad pärandiprotsessi käigus ning sõltuvad kontekstist. Kui me hindame objekti väärtusi, siis ei ole võimalik hinnata kõiki väärtusi, mida antud objekt omab sellega seotud inimeste jaoks.²⁹ Sooväli-Sepping kirjeldab väärtuste erinevast tõlgendamisest tulenevat konflikti, mis viib vastuseisuni pärandi säilitamisel, järgmiselt: „*Pärandi ja selle kaitse ümber keerlev arutelu on justkui tegelikkusest irdunud; sellest on saanud teadmiste vahetus asjatundjate tasandil. “Ülevallt alla” lähenemine jätab üldpildist välja tavainimese seisukohad kultuuripärandi suhtes. Kultuuriväärtused ei ole enesestmõistetavad väärtused. Need on pidevas muutumises. Ajaloos toimunud murrangud ning sotsiaalsed ja kultuurilised katkestused on kaasa toonud tähenduse kadumise. Kui ei ole üheselt mõistetav, kui puuduvad tõlgendused, millist kultuurilist väärtust mingi objekt kannab, siis on tagajärjeks arusaamatus ja vastuseis pärandi hoidmisele ja säilitamisele*“.³⁰ Gregory Ashworth on esile toonud, et muinsuskaitsega tegelevad institutsioonid tõstavad üldjoontes esikohale paiga või objekti loomuomased väärtused (arhitektuuriväärtus, vanus, esteetilisus jne), kuid ei arvesta tihti nende väärtustega, mida näevad inimesed.³¹ Ashworth nendib, et üldjuhul kaasaegne inimene muinsuskaitselisi väärtusi aga ei tunneta ning väärtustab samu objekte ja paiku lähtudes hoopis teistsugustest, sealhulgas isiklikest motiividest.³² Seega võivad eriala spetsialistide, kelle jaoks on hoone väärtuslikkus nende eelnevate teadmiste tõttu enesestmõistetav ning valdkonnaga mitte tegelevate kodanike väärtushinnangud üksteisest oluliselt erineda. Näiteks Rasmus Kask³³ on rõhutanud vajadust

²⁷ Jokilehto, J. *Arhitektuuri conserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010; lk 37.

²⁸ Konsa, K. *Kuidas tekib pärand? Pärandiloome protsess kultuuri- ja looduspärandi näitel – Ajalooline Ajakiri*, 2017, 4 (162), lk 493–514.

²⁹ Sama, lk 493–514.

³⁰ Sooväli-Sepping, H. *Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis – Akadeemia* 2013/12, lk 2232.

³¹ Ashworth, G.J., Kuipers, M. J., *Conservation and identity: a new vision of pasts and futures in the Netherlands - European Spatial Research Policy*, 8 (2), 2001, lk 55–65.

³² Sama, lk 3.

³³ Kask, R. *Ehituspärandi kaitse rahvusparkides elanike silme läbi – Sirp*, 18.01.2019.

pärandihoiustusüsteemi suunamuutuse järele ning omanike esiletõstmist: „*Esiteks tuleks ette võtta põhimõtteline suunamuutus ning tõsta esikohale omanikud. Kultuuriväärtuste kõrval tuleks mõelda ka hoonete kasutusväärtusele. Taluhooneid on ammustest aegadest peale kohandatud vastavalt oma aja nõudmistele ning ümberehitamises ei tohiks näha autentse ilme kadu, vaid pragmaatilist traditsiooni jätkamist. Elaniketa ei seisa ükski palkmaja kuigi kaua püsti ning elanikke jagub seniks, kuni hoonetes tuntakse end koduselt. Väärtuste väljaselgitamisel ei saa tugineda ainult välisekspertidele, arhitektidele-etnograafidele, vaid tuleb kohe algusest peale lähtuda kohalike arvamusest.*“ Kohalike elanike eluviiside ja identiteedi säilitamine on muutunud olulisemalt tähtsamaks kui selle füüsilise vormi säilitamine, sest kui pole elu, pole ka kedagi kes pärandit hoiab või edasi kannaks. Inimese esikohale seadmist rõhutab Indrek Rünkla järgmiselt: „*Kui pärandina määratleme inimesed, kes siin elavad, muutuvad perspektiivis väärtuslikuks kõik meetmed, mis aitavad siinelavaid inimesi kohal hoida ja paljundada.*“³⁴ Marju Kõivupuu toob kultuuripärandi säilimise alusena samuti välja kohalike elanike väärtustamise ja toetamise ning leiab, et kultuuripärand säilimisel, tuleks keskenduda esmajoones pärandit toitvate protsesside toetamisele: „*Väärtustada ja tähtsustada tuleks esmajoones kohalike elanike loovust kultuuripärandi — miljööväärtuse, pärandkoosluste, artefaktide jms kujunemisel ja taastootmisel.*“³⁵ Seega on käesoleva töö raames oluline mõista muutust, mis seab esikohale inimese ja kogukonna ning vaadelda, kas ja kuidas sellega tänases pärandikorralduses arvestatakse.

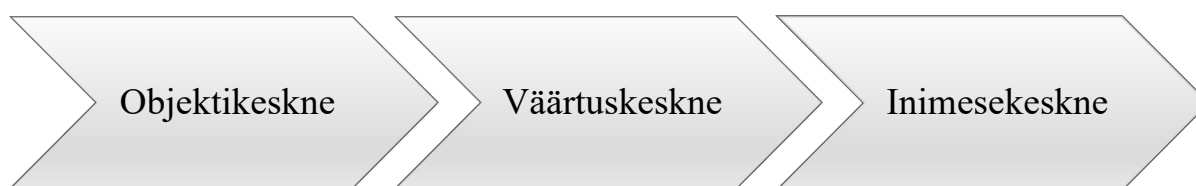
1.1.2. Kogukonna roll tänases pärandikäsitluses

Kuigi väärtuskeskne pärandikäsitlus on tänases pärandihalduses valdav, siis nagu eelpool mainitud, seostatakse pärandi loomise ja hoidmise protsesse üha enam kaasaja ja nende keskel elavate inimestega. Uut lähenemist, mis seab kogu protsessi keskmesse inimese, tuntaksegi inimesekeskse pärandi määratlemisena.³⁶ Kõnsa toob välja, et tähelepanu nihkub sellele, kuidas pärandi loomisprotsess ja selle tulemus mõjutab inimesi ning keskne on mitte enam materiaalne objekt kui väärtuste kandja, vaid kogukond, kes need väärtused objektile omistab (ill 2).

³⁴ Rünkla, I. Pärandi laiendamine – Sirp 3.11.2017.

³⁵ Kõivupuu, M. Püüd hõlmata hõlmamatut. Ehk põgus sissevaade meie kultuuripärandisse ning sellele pühendatud aastasse pärandisaadiku pilguga – Akadeemia 2013/12, lk 2219.

³⁶ Kõnsa, K. Kuidas tekib pärand? Pärandiloome protsess kultuuri- ja looduspärandi näitel – Ajalooline Ajakiri, 2017, 4 (162), lk 493–514.

Illustratsioon 2 Pärandikäsitluste muutumine. Allikas: Konsa, K. Konservatorite ühingu konverents. Tartu, 2019.

Tänapäevaste kogukondade heaolu ja väärtuste hoidmine ning kujundamine juhib kogu protsessi. Pärandi loomine algab sellise lähenemise korral väärtuste ja ideede, mida peame oluliseks ja mida tahame edendada, määratlemisest. Pärandi loomisel ei määratleta mitte materiaalselt objekti, millel on väärtused, vaid sotsiaalseid võrgustikke, mis ühendavad tähenduste ja väärtustega objekte inimeste ja ühiskondadega. Nii nagu minevik, on ka pärand midagi sellist, mida inimesed pidevalt ümber kujundavad ja loovad. Tegemist on käsitlusega, mis rõhutab antud ajahetkel toimuvat pärandiloomet. Konkreetsed objektid ja nähtused, milles avalduvad pärandile omased väärtused, on teisejärgulise tähtsusega. Selles raamistikus on põhirõhk kandunud pärandi sisult või struktuurilt pärandile kui protsessile. Pärand on aktiivne protsess, mille kaudu inimene tajub ja mõistab ning kujundab ümber maailma.³⁷

Seega on pärandi loomeprotsess muutumas väärtuskesksest lähenemisest inimesekeskseks ning tähelepanu keskmes ei ole enam materiaalne objekt kui väärtuste kandja, vaid kogukond, kes need väärtused objektile omistab.³⁸ Tänapäevaste kogukondade heaolu ja väärtuste hoidmine ning kujundamine juhib kogu planeerimise ja pärandi haldamise protsessi. See aga tähendab, et kogukonnal on aina suurem roll kohaliku pärandi kujundamisel ja määratlemisel – nii läbi kaasava planeeringu, organisatsioonide kui ka teadvustamise. Näiteks Muinsuskaitseamet rõhutab uute muinsuskaitsealade kaitsekordade koostamise protsessi raames senisest enam kohalike elanike ja kogukondade kaasamise tähtsust: *“Tänapäevane lähenemine muinsuskaitsele tähtsustab hoopis enam kohaliku kogukonna rolli pärandile tähenduse ja väärtuse andmisel ning seeläbi ka kohalikkude arengusse panustamisel. Pärandil on suur roll kohaliku identiteedi loomisel ja kogukondade tugevdamisel. Muinsuskaitse roll selles on*

³⁷ Konsa, K. *Kuidas tekib pärand?...* lk 493–514.

³⁸ Sama, lk 493–514.

*kohalikku kogukonda toetada ja inspireerida. Loomulikult ei saa pärand toimida identiteedi hoidjana ka ilma poliitilise tahte ja toeta. Dialoogi pidamise alus on jagatud väärtusruum või vähemalt huvi teise poole väärtuste vastu. Samuti pole dialoogi pidada võimalik, kui pärandi olemus ja väärtused on välja selgitamata ning selgelt sõnastamata.”*³⁹ Lisaks muinsuskaitsealadele, on kohalike kogukondade kaasamine teadlikum ja aktiivsem rahvusparkides, kus tegevusi koordineerib Keskkonnaamet. Jokilehto toob välja, et kultuurmaastiku säilimise tagab ennekõike tugev kogukond. Mälestised ja kultuuriväärtusega objektid toimivad turismimagnetina, olulisem on aga nende roll koha identiteedi määrajana ning mille loomise, kujundamise ja üleval hoidmise taga on aga teadlik ja kaasatud kogukond.⁴⁰

Mõistes, et elujõulised kogukonnad tagavad arengu ja loovad kultuuri säilitamiseks jätkusuutliku keskkonna, on kogukond aktiivse tegutsejana sisse kirjutatud ka Eesti Vabariigi Siseministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ja Maaeluministeeriumi valdkondlikesse arengukavadesse ning Riigikogus vastu võetud kultuuripoliitika põhialustesse. Samuti on Euroopa Komisjoni ühtekuuluvuspoliitika raames välja töötatud eraldi dokument,⁴¹ mis käsitleb kogukonna juhitud kohaliku arengu põhimõtteid ning millest lähtuvad mitmed eelpool nimetatud arengukavad. Nimetatud arengukavade ja teiste dokumentidega kaasnevad teatud ootused kogukondadele. Eestis läbiviidud kogukonnauuringus (2014)⁴² tuuakse välja, et ressursside ja rahvastiku vähenedes nähakse aktiivset kogukonda paljude seni riigi poolt keskselt pakutud haldusülesannete ja teenuste ülevõtja või toetajana. Kogukonnad peaksid hoolitsema tasakaalustatud regionaalse arengu eest, oma kogukonna turvalisse eest, pakkuma kogukonnateenuseid (sotsiaal-, kultuuri-, koolitus-, turismi- ja ettevõtlikkuse arendamisele suunatud teenuseid), hoidma rahvus- ja pärandkultuuri ning hoolistema rahva tervise püsimise eest. Kui mis veelgi olulisem – läbivalt rõhutatakse kogukondade võimet kohalikke kaasata või võimalust kogukonna kaudu üksikisikuni jõuda. Seega on ootused kogukondadele suures osas

³⁹ Martin, A; Truu, K. Aja jälg (mälu)maastikul. Kuidas hoida Tartu muinsuskaitseala? – Tartu Postimees, 20.02.2020.

⁴⁰ Feilden, Bernard M., Jukka Jokilehto. *Management guidelines for world cultural heritage sites*. Rooma: ICCROM, 1993.

⁴¹ Juhised kogukonna juhitud kohaliku arengu kohta kohalikele osalejatele, 2014. Kättesaadav https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_clld_local_actors_et.pdf. (vaadatud 30.03.2020).

⁴² Lippus, M; Vihma, P. *Kogukonnauuring. Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport*. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant, 2014.

suunatud just sotsiaalse sidususe ehk sotsiaalse kapitali tekitamisele ja hoidmisele mis on oluline nt turvalisuse, heakorra ning mitmete muude ühiseluliste komponentide tagamisel.⁴³

1.1.3. Kultuuripärand määratlemine dokumentides ja seadusandluses

Nagu eeltoodust näha, on erinevate muinsuskaitsete pärandikäsitluste ja definitsioonide aluseks rahvusvahelised raamdokumendid, mis tuginevad alates 1960. aastatest väljatöötatud metoodikatel ning on formuleeritud erinevates konventsioonides, hartades, põhikirjades ja muudes dokumentides (Lisa 1). Euroopa Nõukogu Kultuuripärandi ja UNESCO Maailmapärandi komiteed rõhutavad, et rahvusvahelised konventsioonid ning dokumendid ja siseriiklikud seadused näevad ette mitte ainult kultuuripärandi kaitse võimalust, vaid ennekõike kohustuse.⁴⁴ Selleks et kohustustele seaduslik ja regulatiivne jõud anda, tuleks need riiklikul tasandil seadusandluse ja vastavate poliitikatega reguleerida. Lähtuvalt töö eesmärgist, vaadeldakse järgnevalt kultuuripärandi määratlemist Eesti riiklike seadusandluse kontekstis, mis loob alused siinse pärandikorralduse käsitlemisel ja reguleerimisel erinevatel haldustasanditel.

Kultuuripärandi mõistet üheselt Eesti õigusruumis defineeritud ei ole (küll on mõistena kasutuses mitmetes seadustes – looduskaitseseaduses, keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduses, muinsuskaitseseaduses), kuid samas on mõiste üsna laialdaselt kasutuses. Eesti kultuuripärandi hoidmise ja väärtustamise arengukava ettepanekus aastani 2030⁴⁵ määratleti kultuuripärandi olemus järgmiselt: „*Kultuuripärandi all mõistetakse objekte, nähtusi ja kultuuriruumi (nt miljööväärtuslikud maastikud), mida hinnatakse neile omistatud ajaloolise, teadusliku, kunstilise, sotsiaalse, tehnoloogilise, usundilise jm väärtuse tõttu. See mõiste hõlmab nii materiaalsest (nt ehitised, paikkonnad, artefaktid, raamatud, fotod, videod, arhivaalid) kui ka vaimsest (nt uskumused, tavad, käsitööoskused, tehnoloogiad, muusika) pärandit, mida tajutakse paikkondliku, etnilise, religioosse vms identiteedi osana ja soovitakse seetõttu järgnevatele põlvkondadele edasi anda, ehk pärandada. Pärandina*

⁴³ Sama, lk 10–12.

⁴⁴ Alatalu, R. *Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri kestmise ja kaitse arengukava „Maa-arhitektuur ja –maastik. Uurimine ja hoid“ valguses. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2007.*

⁴⁵ Eesti kultuuripärandi hoidmise ja väärtustamise arengukava aastani 2030, ettepanek Vabariigi Valitsusele; Kultuuriministeerium. Kättesaadav https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/kultuurip_randi_arengukava_ettepanek.pdf, (vaadatud 27.03.2020).

*määratletud kultuurinähtuste elujõulisuse ning püsimise kindlustamine on ühiskonna jätkusuutliku ja sidusa arengu tagatiseks. Kultuuripärandi hulka võivad kuuluda väga erinevad objektid ja nähtused: kuivõrd esiplaanil on tunnetatud side minevikuga, mida tõlgendatakse kaasaja vajadustest lähtuvalt, on pärandi mõiste ja tähendus ajalooliselt arenev ja muutuv. Selle püsimist mõjutavad nii objektiivsed säilitustingimused kui subjektiivsed ühiskondlikud otsustused.*⁴⁶ Nimetatud ettepaneku alusel arengukava ei kehtestatud ning kehtivad seadused ja arengukavad hoiduvad kultuuripärandi termini täpsemast määratlemisest. Ka kehtivas kultuuripoliitika põhialuste arengukavas aastani 2020⁴⁶ (edaspidi kui Kultuur2020) eraldi kultuuripärandi terminit sõnastatud ei ole, prioriteedid ja eesmärgid tuuakse välja valdkondade kaupa. 2019. a vastu võetud muinsuskaitseadus⁴⁷ (edaspidi kui MuKs), mille eesmärk lähtuvalt § 1 lg 1 on kultuuripärandi säilimine ja mitmekesisus, defineerib § 4–5 ainelise ja vaimse kultuuripärandi. Nii muinsuskaitseadus kui ka muuseumiseadus, kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus⁴⁸ on kooskõlas eeltoodud rahvusvaheliste konventsioonide ja hartadega ning tuginevad ühiselt määratletud põhimõtetele ja määratlustele, mistõttu täpsemaid definitsioone riiklikes raamdokumentides välja ei tooda. Ka käesoleva töö raames vaadeldav planeerimisseadus ei määratle selgesõnaliselt kultuuripärandit, samas määratleb üldplaneeringu ülesannetena kohaliku tähtsusega kultuuripärandi säilitamise meetmete seadmise, väärtuslike objektide, maastike, loodusobjektide ja miljööväärtuslike alade määratlemise ja kasutustingimuste seadmise (vt ptk 2).

Kokkuvõtteks võib öelda, et tänane Eesti ametlik pärandiloome on tihedalt seotud Euroopa ja ülemaailmse pärandipoliitikaga. Raamdokumentatsiooni arv on pidevalt kasvav ning nagu ülaltoodust näha, on pärandikäsitluse põhimõtted ja käsitlused pidevas muutumises ning küsimus on suuniste sisulises tõlgendamises ning põhimõtete rakendamises. Parts toob välja rahvusvaheliste konventsioonide retoorika, mis tundub sageli kaugel ja mõjutu mitte ainult tavakodanikule, vaid ka kultuuritöötajatele ja akadeemilistele inimestele.⁴⁹ Eriti tõstatub see esile kohalikul tasandil ja riikliku kaitse alt väljas oleva kultuuripärandi osas, kus puuduvad ressursid ja teadmised pärandihaldusega teaduslikult tegeleda. Rahvusvaheliselt välja töötatud suunised annavad paljuski vastused küsimusele, millised on kohaliku taseme pärandihalduse

⁴⁶ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, RT III, 14.02.2014, 2.

⁴⁷ Muinsuskaitseadus, RT I, 19.03.2019.

⁴⁸ Kultuuriministeerium, kultuuriväärtusi reguleerivad õigusaktid <https://www.kul.ee/et/tegevused/kultuuri-spordi-ja-loimumise-valdkonda-reguleerivad-seadused>. (vaadatud 01.04.2020).

⁴⁹ Parts, P-K, Sepp, K. Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks – Riigikogu Toimetised 34/2016.

prioriteedid ning miks ja kuidas me pärandihaldusega peaks tegelema. Seega on oluline pärandihalduse seisukohalt vaadelda ülaltoodud põhimõtete kajastamist ja riiklikku poliitikat kohaliku pärandikorralduse suunamisel. Kas lähtutakse pigem 1970ndate või 2000ndate pärandikäsitluse põhimõtetest – kas prioriteediks on kaitse läbi objektipõhiste nimekirjade või inim- ja kogukonnakeskne lähenemine?

1.2. Kultuuripärandi roll riikliku poliitika kujundamisel

Jokilehto võrdluse kohaselt on kultuuripärand kui inimkogemuse varaaait, mis annab igale paigale äratuntavad jooned ning seetõttu peaks kultuuripärandi säilitamine ja tutvustamine olema mis tahes riigi kultuuripoliitika nurgakiviks.⁵⁰ Valdavalt on kultuuripärandi rolli tähtsus demokraatlike riikide poliitikatesse sisse kirjutatud. Eesti riiklik kultuuripoliitika⁵¹ lähtub Eesti Vabariigi põhiseaduslikust sihist tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade. Riiklik kultuuripoliitika käsitleb seda kooskõlas kultuuri hoidmise ja järjepidevuse tagamise ning kultuurile omase uuenduslikkuse ja avatuse vahel. Valdkondadena, millega kultuuripoliitika on tihedalt seotud, on arengukavas esile tõstetud haridus-, majandus-, sotsiaal-, keskkonna-, tööhõive-, lõimumis-, regionaal-, turismi- ja välispoliitika. Kultuurivaldkonda reguleeriva rengukava kohaselt lähtutakse riikliku kultuuripoliitika kujundamisel seisukohast, et kultuuri näol on tegemist võtmeteguriga riiklike ja kohaliku tasandi eesmärkide saavutamisel.

On ilmselge, et pärandi kultuurilise ja ajaloolise tähtsuse kõrval nähakse tänapäeval uusi olulisi instrumentaalseid funktsioone – s.t pärandist saadavat võimalikku majanduslikku ja sotsiaalset kasu. Seda silmas pidades on pärandi sisse kirjutatud linnade ja riikide majandus- ja ettevõtluspoliitikatesse, nähes pärandil rolli (linna-)ruumi atraktiivsuse tõstjana ja avaliku ruumi (ümber-)kujundajana. Kultuuripärandi kaitsmisele on aja jooksul järjest aktiivsemalt sekundeerima hakanud selle kasutusvõimaluste arendamise ja mitmekesistamise suundumus.⁵²

⁵⁰ Sama, lk 17.

⁵¹ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, Kultuuriministeerium, RT III, 14.02.2014. Kättesaadav <https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf> (vaadatud 03.03.2020).

⁵² Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine, Uuringu lõpparuanne 2014. Koostajad TÜ Tuleviku-uuringute Instituut, EKA; 2014.

Europa Nostra 2013–2015 läbiviidud uuringus⁵³ toodi välja kõige olulisemad kultuuripärandi mõjuvaldkonnad, millele tugineb ka Eesti Vabariigi uue kultuurialase raamdokumendi projekt Kultuur2030.⁵⁴ Nendeks on kultuuripärandi roll tööandjana, innovatsiooni allikana, identiteedi kujundajana, hariduse edendamisel, elukvaliteedi tõstjana, piirkondade uuendamise mõjutamisel, turismiattraktiivsuse ja sotsiaalse sidususe tõstmisel jne. Europa Nostra analüüs näitab selgelt, et kultuuripärandil on positiivne mõju nii majandusele, sotsiaalvaldkonnale, kultuuri- ja looduskeskkonnale ning see mõju on ühtmoodi nähtav sõltumata pärandi iseloomust või konkreetsest asukohast. Sageli võetakse kultuuripärandi rolli ühiskonnas enesestmõistetavana ning ei teadvustata, milline potentsiaal on kultuuripärandil piirkondlikus arengus ja konkurentsivõime tõstmisel. Tähtis on käsitleda pärandi säilimist jätkusuutliku arengu kontekstis ning vaadelda säilitamise mõju ühiskonna sotsiaalsele arengule, majandusele ja keskkonnale.

1.3. Kultuuripärand jätkusuutliku arengu kontekstis

Säästva arengu kõige tuntum määratlus pärineb 1987. aastast nn Bruntlandi raportist “Meie ühine tulevik”,⁵⁵ mille põhimõtte kohaselt aitab säästev arengutee rahuldada inimkonna praeguseid vajadusi, kahjustamata seejuures tulevaste põlvete väljavaateid oma vajadusi rahuldada. Ühiskonna terviklik ja säästev areng on võimatu, kui ei arvestata ega väärtustata traditsioone, sotsiaalseid suhteid ja kultuuriväärtuseid. 1992. a toimus Rio de Janeiros ÜRO keskkonna- ja arengukonverents, kus rohkem kui 170 riigi osalusel koostati 21. sajandi keskkonnastrateegia „Agenda 21“. See tähendab arengu suunamist vastavalt ühiselureeglitele, mis oleks kooskõlas tasakaaluka ja alalhoidliku keskkonnasõbraliku elulaadiga. „Agenda 21“ määrab keskkonnastrateegia ja riikide tegevuse põhisuunad keskkonna kaitsmisel ning loodushoiul selle sajandi lõpust alates järgmiseks sajandiks. Sellest tulenevalt on Eesti

⁵³ *Heritage Counts for Europe, 2013-2015, projekti koordinaator Europa Nostra, partnerid: Euroopa kultuurikorralduse võrgustik ENCATC, Heritage Europe, Inglismaa pärandiliit (The Heritage Alliance), Krakowi rahvusvaheline kultuurikeskus, Leuveni ülikooli Raymond Lemaire'i nimeline rahvusvaheline konserveerimise keskus. Kättesaadav <http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/> (vaadatud 13.04.2020)*

⁵⁴ *Kultuuripärand on Euroopa jaoks oluline - Uuringu kokkuvõte Kultuur2030 protsessi jaoks, Kultuuriministeerium. Kättesaadav*

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/cultural_heritage_counts_for_europe.pdf (vaadatud 13.04.2020).

⁵⁵ 1983. aastal ÜRO Peaassamblee eestvõttel asutatud ja Norra peaministri Gro Harlem Brundtlandi juhitud Maailma Keskkonna- ja Arengukomisjoni aruande “Meie ühine tulevik” (“Our Common Future”, 1987) mitteametlik nimetus.

jätksuutliku ehk säästva (ka kestliku) arengu põhimõtted reguleeritud riikliku strateegiaga „Säästev Eesti 21“,⁵⁶ samuti säästva arengu seadusega (1995).⁵⁷ Riikliku arengukava kohaselt mõistetakse jätkusuutliku arengu all sihipärast arengut, mis parandab inimeste elukvaliteeti kooskõlas loodusvarade ja keskkonna talumisvõimega. Jätksuutliku arengu eesmärk on saavutada tasakaal sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna vahel ning tagada täisväärtuslik ühiskonnaelu praeguste ja järeltulevate põlvete jaoks.

Kultuuripärandi seostele säästva arenguga viidatakse ka ülemaailmsetes dokumentides, neist olulisem on 2015. a ÜRO tippkohtumisel vastu võetud ülemaailmsed säästva arengu eesmärgid ja tegevuskava aastani 2030 ehk deklaratsioon „Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030“.⁵⁸ Samad põhimõtted on ületoodud strateegiasse „Säästev Eesti 21“, mille kohaselt on säästva arengu riiklik eesmärk ühendada globaalsest konkurentsist tulenevad edunõuded säästva arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega. Eesti säästva arengu eesmärgid on Eesti kultuuriruumi elujõulisus, inimese heaolu kasv, sotsiaalselt sidus ühiskond ja ökoloogiline tasakaal. Eesti säästva arengu riikliku strateegia rakendamine toimub erinevate valdkondlike strateegiate ja arengukavade kaudu.

Kultuuripoliitika riikliku arengukava koostamise lähtealus on samuti riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“, mis nagu mainitud, seab üheks eesmärgiks sinise kultuuriruumi elujõulisuse. Kultuur2020-s (p 33.3.) tuuakse riikliku prioriteedina välja kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Muinsuskaitse valdkonda mõistetakse lisaks kultuuri järjepidevuse hoidmisele ka säästva arengu osana ja majandusliku eelisena, sh kultuuriturismi olulise osana.

Jätksuutliku arengu põhimõtted on ühtlasi toodud ruumiplaneerimisse, näiteks planeerimisseaduse⁵⁹ eesmärgiks (§ 1 lg 1) on luua ruumilise planeerimise kaudu eeldused ühiskonnaliikmete vajadusi ja huve arvestava, demokraatliku, pikaajalise, tasakaalustatud ruumilise arengu, maakasutuse, kvaliteetse elu- ning ehitatud keskkonna kujunemiseks, soodustades keskkonnahoidlikku ning majanduslikult, kultuuriliselt ja sotsiaalselt

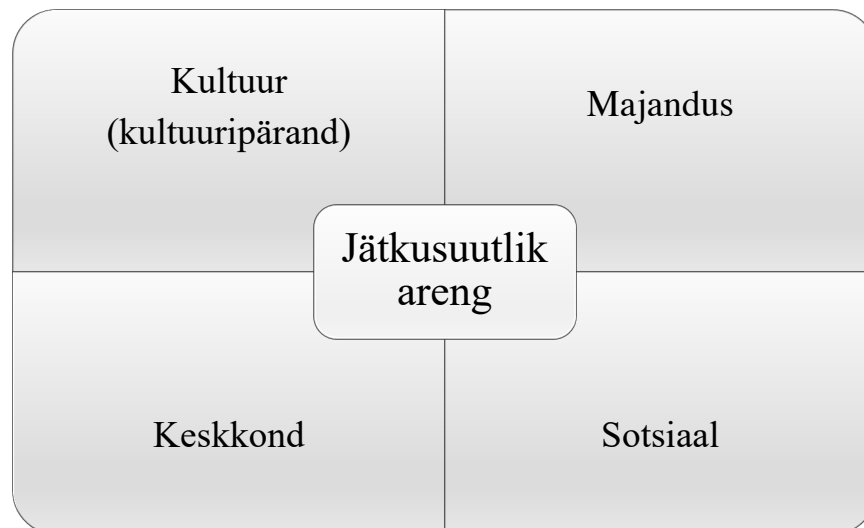
⁵⁶ Eesti säästva arengu riikliku strateegia "Säästev Eesti 21", RT I 2005, 50, 396.

⁵⁷ Säästva arengu seadus, RT I 1995, 31, 384.

⁵⁸ Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030; deklaratsioon, ÜRO; 2015.

⁵⁹ Planeerimisseadus, 2015. RT I, 26.02.2015.

jätksuutlikku arengut. Planeerimisseaduse seletuskirja kohaselt tähendab kultuuriline jätkusuutlikkus seda, et tuleb säilitada eri kultuurirühmade mitmekesisus ja tuleb hinnata nende pärandi ja traditsioonide väärtust.⁶⁰ See eeldab, et kõikide arengute puhul arvestatakse inimeste väärtushinnanguid, et mitmesuguseid kultuurirühmi püütakse säilitada ja toetada ning et nende pärandi ja traditsioonide väärtust tunnustatakse täiel määral. Helen Sooväli–Sepping nendib praktiliste kaasuste põhjal, et nii kultuuri kui ka mineviku väärtustamine institutsionaalsel ja üksikisiku tasandil on erinev: „Jätksuutlik pärandipoliitika ei tohiks näha omanikes pärismaalasi, kes peavad avaliku huvi tõttu hooneid säilitades teatud ajalooetappi jääma ja ajastutruu autentsuse säilitama. Sellesse on omakorda sisse kirjutatud väärtuste konflikt, sest kultuuri põhiloomuseks on muutumine. Seevastu pärandipoliitika soovib ja soovitab nii mõnigi kord aja külmutamist. See kõik tekitab vastumeelsust ja halvemal juhul lausa viha, sest jätab pärandikaitsest mulje kui tagurlikust tegevusest“.⁶¹ Seega on jätkusuutliku pärandipoliitika puhul oluline pöörata tähelepanu konkreetsetele huvirühmadele, mõista nende vajadusi ja ootusi ning toetada nende olulisi eluks vajalikke protsesse. Peamine vahend selleks on kaasav planeerimine ning inim- ja kogukonnakeskse pärandikäsitluse põhimõtetega arvestamine integreerides kultuuripärandi kohaliku majandus-, keskkonna- ja sotsiaalvaldkonnaga (ill 3). Jätksuutlik pärandipoliitika ei ole objektikeskne vaid inimkeskne, sest kui ei ole inimesi või neid ei väärtustata, ei säili ka pärand, sest sellel ei ole kasutajaid.

Illustratsioon 3 Jätksuutliku arengu komponendid. Autori joonis.

⁶⁰ Planeerimisseaduse seletuskiri, 2013.

⁶¹ Sooväli–Sepping, H. Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis – Akadeemia 2013/12, lk 2222–2233.

1.3.1. Kultuuripärand ja keskkonnamuutused

Keskkonnateemad tõstusid teravalt esile naftakriisi järgselt 1970ndatel aastatel, mil mõisteti, et taastumatute energiaallikate, kasutuses olevate saasteainete ja mürkide kasutamine on viinud keskkonna äärmiselt haavatavasse olukorda ja kiirendanud kliimamuutusi. Naftakriisi järgselt hakati USA-s propageerima ehitiste renoveerimist uusehitiste asemel ning 21. sajandil on selle arengud viinud keskkonnasõbralike hoonete (*Green building*) kontseptsioonideni.⁶² Säästva arengu põhimõtted ja keskkonnateadlikkus on saanud kultuuripärandit puudutavate poliitikate ja strateegiate lahutamatuks osaks. Neist üks olulisem, Rio de Janeiro bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (1992)⁶³ puudutab elurikkuse säilitamist nii vabas looduses kui ka kodustatult või kultiveeritult, nii kaitsmise kui ka säästliku kasutamise abil, samuti kõiki tegevusi ja protsesse ühiskonnas, mis kasvõi kaudselt mõjutavad elurikkust. Konventsiooniga liitunud riikide üheks esmaseks kohustuseks sai käivitada bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästliku kasutuse riiklik planeerimine. Konventsioon raames koostatud ELi elurikkuse strateegia aastani 2020⁶⁴ on aluseks Eesti looduskaitse arengukavale.⁶⁵

Eelmainitud Europa Nostra kultuuripärandi mõjude alusuuringus toodi välja, et kultuuripärandi valdkonnas peitub osa Euroopa kliimamuutuse-alaste väljakutsete lahendustest – näiteks on ajaloolised ehitised energiatõhusad ning nende kasutuses hoidmine või uuesti kasutusse võtmine on uute hoonete ehitamisest keskkonnasõbralikum. Seetõttu tuleb planeerimisel lähtuda kultuuripärandit säästvast põhimõttest ning arvestada vastava avaliku huviga. Võimalusel tuleb uue hoone ehitamisele alati eelistada kultuuriväärtusega hoone kasutuselevõttu, mille säilimine tuleb tagada. Samale viitab Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsiooni (1996) artikkel 11: „*Tingimusel, et pärandi arhitektuursele ja ajaloolisele küljele on osutatud piisavalt tähelepanu, kohustub [riik] igal pool kaasa aitama: kaitstavate varade kasutamisele tänapäeva elu vajadustest lähtudes; kus võimalik, vanadele ehitistele uue kasutuse andmisele*“.

⁶² Kalman, H. *Heritage Planning. Principles and Process*, New York: Routledge, 2014, lk 86–90.

⁶³ Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (Rio de Janeiro, 05.06.1992), RT II 1994, 13, 41.

⁶⁴ EL bioloogilise mitmekesisuse strateegia aastani 2020, Euroopa Komisjon. Kättesaadav https://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/biodiversity_2020/2020%20Biodiversity%20Factsheet_ET.pdf (vaadatud 13.04.2020).

⁶⁵ Eesti looduskaitse arengukava aastani 2020, Keskkonnaministeerium, 2012.

Keskkonnaprobleemidest lähtuvad põhimõtted rõhutavad olemasoleva substantsi võimalikku kasutust ning säästev ehitustegevus algab olemasoleva hoone konserveerimisest, kohandamisest, mugandamisest. Kestliku ehitustegevuse valdkonnas on tehtud erinevaid uuringud,⁶⁶ mis toovad esile põhimõtted ja arvutused, miks olemasolevate materjalide ja väljakujunenud infrastruktuuri maksimaalne kasutus, ajaloolise atmosfääriga hoonete-külade säilitamine, lammutusjäätmete ja uute ehitusmaterjalide tootmise vältimine on kestlikumad, keskkonnasõbralikumad ja jätkusuutlikumad. Vanem ehituspäränd peegeldab sageli piirkondlikku arhitektuuri, materjalikäsitlust ja kohalikke ehitusvõtteid, mida ei saa tihti öelda tänases globaliseerivas maailmas tarbitava arhitektuuri puhul. Näiteks Madli Maruste⁶⁷ toob välja, et rehielamu ja teised vanad taluhooned on erakordselt keskkonda säästvad ning neil on väike ökoloogiline jalajälg – lähipiirkonna materjal, suur süsiniku sidumine, kohalik tööjõud, materjali taaskasutus ning maja eluiga, mis teevad talumaja eriliselt keskkonnasäästlikuks. Kaasajal ehitatud uue maja eluiga on keskeltläbi viiskümmend aastat, samal ajal vanades taluhoonetes on hea hoolduse korral võimalik elada veel sada kuni sada viiskümmend aastat hiljem, ning see teeb nad erakordselt keskkonnasäästlikeks.⁶⁸ Seega aitab ehituspärandi jätkuv kasutamine kaasa ehitustraditsioonide püsimisele ning piirkondliku materjali eelistamine kohalike ehitusettevõtjate ja meistrite jätkusuutikule tegevusele ja traditsiooniliste võtete säilimisele. 2016. a koostatud temaatilise uuringu kokkuvõttes⁶⁹ toodi välja, et vanade hoonete kaasajastamine ja kasutuselevõtt võivad olla keerulisemad ja kallimad, kuid võttes arvesse ehitusmaterjalide tootmise, kohale toomise ja lammutamisega seotud kulusid ja CO² emissiooni ning kasutusaega ja hoolduskulusid, on uue hoone tasuvusaeg võrreldes olemasoleva kohendamisega on 30 aastat pikem. Arvestada tuleks ka elukeskkonna väärtustamise põhimõtetega, sest ajaloolise korrastatud kinnisvara hind on üldjuhul kallim ning inimesed hindavad väljakujunenud infrastruktuuri ning väärtustavad ajaloolist ja ainulaadset elukeskkonda.⁷⁰

⁶⁶ *Nt The Value of Historic Heritage in Australia, Austraalia: Allen Consulting Group, 2005; The Greenest building: Quantifying the environmental Value of building reuse, USA: the National Trust for Historic Preservation, the Preservation Green Lab, 2016; UBS Renew, Kanada: Vancouver, University of British Columbia, 2004.*

⁶⁷ *Maruste, M. Eesti talu kui kompass minevikku ja tulevikku – Maja talv (99)/2020, lk 38–45.*

⁶⁸ *Sama, lk 38–45.*

⁶⁹ *The Greenest building: Quantifying the environmental Value of building reuse, USA: the National Trust for Historic Preservation, the Preservation Green Lab, 2016.*

⁷⁰ *Kalman, H. Heritage Planning. Principles and Process, New York: Routledge, 2014, lk 94–114.*

Eestis on näiteid, kus ajaloolised väärrikad hooned, mis on seni toiminud nt koolimajade või hooldekodudena, jäetakse maha põhjendusega, et nende ülalpidamine või renoveerimine on kulukas ning lähedusse ehitatakse uus sama otstarbega „soodne“ hoone. Tegevus, mille raames vana ja ajalooline hoone jäetakse maha, et ehitada kõrvale uus ja odav, on vastuolus säästva ja jätkusuutliku arengu põhimõtetega. Sellega kaob ära motivatsioon ajalooliste hoonete säilitamiseks ja ülalpidamiseks. Säästva arengu komisjoni poolt 2014. a tellitud uuringus „Eraomandis oleva kinnismälestiste hoidmine“⁷¹ leiti, et pärandi vähene väärtustamine tuleneb osaliselt ka riigi tänasest praktikast, et eelistatakse uusi (ja odavamaid) lahendusi. Leiti, et avalik sektor ise omanikuna on kehvaks eeskujuks eraomanikele ega väärtusta pärandit piisavalt. Selleks, et tõsta ajalooliste hoonete kasutus riiklike prioriteetide hulka, tuleks avalikul tasandil eelistada vanade hoonete restaureerimist uute hoonete ehitamisele. Uuringu soovitude osas toodi välja, et näitamaks head eeskju mälestiste kaitsel, tuleb tõhustada koostööd nii kohalike omavalitsustega kui Riigi Kinnisvara AS-iga, et uute pindade vajadusel seataks prioriteet olemasolevate (mälestiste) restaureerimisele, mitte uute hoonete ehitamisele.⁷² Samas on meil erinevatel etappidel ehitatud ka väga ebakvaliteetseid hooneid. Kompaktse asustuse korral ja lähtuvalt sotsiaalsetest arengutest, on väärtusetute hoonete lammutamine tervikliku keskkonna taastamisel teatud juhtudel ka õigustatud ning kuulub ühe linnakeskuste uuendamise meetodite hulka.⁷³

Riiklikud poliitikad ja tegevused peaksid senisest enam jälgima jätkusuutlikkuse põhimõtteid ning toetama vanade hoonete kasutusele võttu uute ehitamise asemel. Ajalooliste hoonete ja rajatiste kasutuselevõttu ja taastamist ning nendega seotud põhimõtteid soovitatakse käsitleda erinevate pärandialaste hoiu- ja toetusmeetmete hulgas.⁷⁴ Näiteks keskkonnamõjude hindamise käigus tuleks senisest enam analüüsida vanade hoonete kasutuselevõtu eeliseid lammutamise asemel, koostada energiatasuvuse analüüsi võttes arvesse olemasoleva ja uue ehitusmaterjali kulukuse keskkonnasäästlikkuse printsiipe arvestades, töötada välja energiatõhususe programme vanade hoonete kaasajastamiseks ning vaadata üle nõuded ehitus- ja lammutusjäätmete osas.

⁷¹ *Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine*, Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Tuleviku-uuringute Instituut, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2014.

⁷² *Sama*, lk 199.

⁷³ *Tintera, I. Kahanevate linnade elukeskkonna taaselustamine Valga linna näitel. Doktoritöö. Tallinn, Tallinna Tehnikülikool, 2019; lk 47.*

⁷⁴ *Making Heritage Happen – Incentive and Policy Tools for Conserving Our Historic Heritage, Summery Report, Australia: Environment Protection and Heritage Council, 2004.*

1.3.2. Globaliseerumise mõju kultuuripärandile

20. sajandi viimaste kümnendite telekommunikatsioonide ja transpordisüsteemide areng pani aluse nn infoühiskonna tekkele, millega kaasneb majanduslik ja kultuuriline globaliseerumine, mis on loonud uued võimalused ja ohud ka regionaalse ja kohaliku taseme arengule.⁷⁵ Globaliseerumine avaldab tänapäeval mõju praktiliselt kõigile elu- ja ühiskonnavaaldekondadele. Ning need võivad olla nii positiivsed kui ka negatiivsed. Globaliseerumine on aidanud kaasa varasemast erineva kogukonnatunnetuse tekkele ning soodustanud näiteks digitaalsete kogukondade kujunemist. Samuti on see aidanud levitada ja tutvustada kunstilisi saavutusi, sünnitanud uusi muusikažanre ning innustanud inimesi katsetustele eri rahvusköökide toitudega. Kultuuriline globaliseerumine on pannud üha suurema hulga inimesi mõtlema sellele, mida me tarbime ning millistes töö- ja keskkonnatingimustes on valminud meie ostetud tooted. Koos globaliseerumisega on tekkinud vajadus kultuuridevahelise dialoogi järele, et saavutada rahvusvahelist solidaarsust ning inimõiguste üldist austamist.⁷⁶ Inimõiguste teadvustamine on omakorda mõjutanud kohaliku tasandi pärandiprotsesside korraldamist ning kaasamisprotsesse üldisemalt.

Globaalsete kultuuriliste standardiseerumisprotsesside surve traditsioonilisele pärandile võib mõnevõrra enam mõjutada tugevama territoriaalse identiteedi ja pärandiga piirkondade elulaadi. Samas võivad nimetatud globaliseerumisprotsessid kutsuda esile hoopis vastureaktsioone nendele mõjutustele regionaalse identiteedi ja lokaliseerumise tugevnemisena.⁷⁷ Kuna piirkondlik pärand ja identiteet on oskusliku kasutuse korral ettevõtluse arengu toetaja ja sotsiaalse kapitali taastootja, suudavad olla edukamad need piirkonnad, mis suudavad paremini oma traditsioonilist pärandit ja identiteeti hoida ja arengus ära kasutada. Näiteks saaretel, Setomaal, Virumaal on kujunenud ja seni säilinud väga eriilmeline kultuuripärand tänu erinevate geograafiliste, majanduslike ja kultuuriliste tingimuste mõjudele. Kui neid eripärasid ei tähtsustata, on suurem oht piirkondliku omapära ja erisuste kadumisele, sh eriilmeliste külamaastike ja ehitustraditsioonide hääbumisele. Kuigi elukvaliteedi ja -

⁷⁵ Raagmaa, G., *Eesti regionaalne ja kohalik areng globaliseeruvus maailmas, 2016*; kättesaadav <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Eesti-regionaalne-ja-kohalik-areng-globaliseeruvus-maailmas.pdf> (vaadatud 03.03.2020).

⁷⁶ Globaliseerumine. KOMPASS: Noorte inimõigushariduse käsiraamat. Euroopa Komisjon. Kättesaadav <https://www.coe.int/et/web/compass/globalisation>, (vaadatud 03.03.2020).

⁷⁷ *The Territorial State and Perspectives of the European Union, European Commission, 2011*. Kättesaadav: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_state_and_perspective_2011.pdf (vaadatud 27.03.2020).

standardite ühtlustumine on positiivne areng, tähendab see paljus pöördumatut kahju kultuurilisele rikkusele, mis on aluseks piirkondlikule identiteedile. Samuti on oluline mõista teisi globaliseerumisega kaasnevaid negatiivseid aspekte, näiteks turismist tingitud ülekoormus, standardiseerumine, rahvaste ränne jms.

1.4. Kultuuripärandi mõju regionaalses arengus

Eesti Vabariigis on välja töötatud mitmeid riiklikke arengukavasid ja strateegiaid, kus lisaks eelpool käsitletud riikliku strateegiale "Säästev Eesti 21" (2005) tuuakse välja piirkondlike eripärade ja kultuuripärandi roll regionaalses arengus: Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020 (2014), Eesti maaelu arengukava 2014–2020 (2014), Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 (2014), Eesti riiklik turismiarengukava 2014–2020 (2013), Eesti loodushoiu arengukava 2020 (2012), Eesti keskkonnastrateegia aastani 2030 (2007). Riiklikud arengukavad on omakorda aluseks haldusala ministriumite ja nende allasutuste tegevuskavade ja strateegiate väljatöötamisele. Kultuuripärandi rolli mõistmine regionaalarengu kontekstis aitab kohalikel omavalitsustel ja kogukondadel väärtustada piirkondlikke eripärasid ja identiteeti ning selle korraldamisega süsteemsemalt tegeleda.

Eesti regionaalarengu strateegias⁷⁸ tuuakse piirkonnaspetsiifilise arengueeldusena välja kindel majanduslik tegevusvaldkond, looduslik, kultuurilis-ajalooline või inimkapitali teadmuskuslik pärand. Tarka spetsialiseerumist kindlatele looduslikele, kultuurilis-ajaloolistele või muudele piirkonnaspetsiifilistele eeldustele toetuvatele tegevusvaldkondadele tuleb soosida kui piirkondade üht „arengukiirendit“. Teisalt soodustab see piirkondade omanäolisuse ja territoriaalse mitmekülgsuse säilimist, mis peab olema samuti üks poliitikakujundust läbiv väärtus, kasutamaks seda ka kogu riigi arenguks. Regionaalarengukavas tuuakse välja, et omanäolise kultuurilis-ajaloolise pärandi ja identiteediga ning kõrge loodusliku mitmekesisusega piirkonnad peaksid oma traditsioonilist pärandit oskuslikult ja säästvalt kohalikus majandustegevuses ära kasutama ning panustama sellega territoriaalse mitmekesisuse säilitamisse globaliseeruvast maailmast. Regionaalarengu meetmetena tuuakse muuhulgas välja piirkondade omanäolisust tugevdavate tegevusalade ja kohaturunduse toetamine – selleks toetatakse kohalike omanäoliste loodusressursside ja kultuuripärandi

⁷⁸ Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020, Siseministeerium, 2014.

väärindamist kohalikus (loome-)ettevõtluses ja kogukondlikus tegevuses ning piirkondade turundamist eesmärgiga suurendada piirkondade atraktiivsust elamiseks, töötamiseks, õppimiseks ja külastamiseks. Lisaks toetatakse mitut maakonda hõlmavate regioonide turundamist terviklike turismi sihtpiirkondadena ja ühiste turismiteenuste väljaarendamist. Nende tegevuste kaudu aidatakse tugevdada piirkondade majandustegevuse ja kogukondlike algatuste rolli piirkonna omanäolisuse kasutamisel, säilitamisel ja väärindamisel ning seeläbi töökohtade loomisel. Seejuures näeb regionaalarengu strateegia ette eraldi tegevusena omanäolise kultuurilis-ajaloolise pärandiga piirkondade kultuuri ja regionaalarengu programmide rakendamist. Strateegia toetab samuti kogukondliku tegevuse aktiveerimist piirkondliku kultuurikeskkonna ja loomemajanduse edendamisel. Strateegia seab üheks läbivaks põhimõtteks regionaalarengu suunamisel targa piirkondliku spetsialiseerumise toetamise, nähes sealhulgas ette tegevused kultuurilis-ajaloolistele eripäradele tuginevate piirkonnaspetsiifiliste kasvuvaldkondade eelisarendamiseks. Strateegia seab läbivaks põhimõtteks teenuste hea kättesaadavuse tagamise, sõnastades seeläbi ka üldisemad alused kultuuri- ja vabaajateenuste võrgu kujundamiseks.

Eesti erinevate regioonide arengueelduste parandamiseks ja riigi regionaalarengu suunamiseks rahastatakse riigieelarvest igal aastal kümnekonda regionaalarengu toetusprogrammi,⁷⁹ millest osa on suunatud eripäraste piirkondade toetamiseks ning teine osa kõigile Eesti piirkondadele – regionaalsete investeeringutoetuste andmise programm, kergliiklusteede toetuskeem, kohaliku omaalgatuse programm (KOP), maakondliku arendustegevuse programm, Peipsiveere programm, hajaasustuse programm, Setomaa arengu programm, teenuskeskuste toetuskeem, väikesaarte programm jt. Toetusprogrammidega tegelevad erinevad ministriumid oma haldusala ja volituste piires. Näiteks Maaeluministeeriumi toetusmeetmete hulgas on kiviaia taastamise toetus,⁸⁰ mille üldeesmärgiks on kõrge ajaloolise, kultuurilise ja maastikulise väärtusega traditsiooniliste põllumajandusmaastike elementide taastamisele kaasaitamine, maastike esteetilise väärtuse säilitamine ja suurendamine, elupaikade loomine ning bioloogilise

⁷⁹ *Regionaalareng ja -poliitika, Rahandusministeerium. Vt <https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika>. (vaadatud 27.03.2020).*

⁸⁰ *Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 meede 4 “Investeeringud materiaalsesse varasse”.*

ja maastikulise mitmekesisuse suurendamine ning säilitamine⁸¹ ning kohaliku arengu ja algatuse toetamine Leader-meetmete abil.⁸²

Eesti keskkonnastrateegia aastani 2030⁸³ eesmärke on tagada kultuurmaastiku mitmekesisuse säilimine ja ühtlasi suurendada maapiirkondade atraktiivsust ning rekreatsioonilist väärtust. Dokumendis tuuakse välja, et loodus- ja kultuurmaastike mitmekesisuse säilitamine ja suurendamine ning toimivus traditsioonilise asustuse ja säästliku maakasutuse tingimustes tagab kultuuri- ja looduspärandi säilimise, eelkõige maapiirkondades, loob eeldused maastike ja elustiku mitmekesisuse ning maastike ökoloogiliste funktsioonide säilimiseks. Nähakse ette, et põllumajanduses kasutatavad ning taastatud maastikud peavad pakkuma nii majandushüvesid kui sotsiaal-kultuurilisi hüvesid (rekreatsiooni, matkamise võimalusi, hõlmama kultuuriloolisi paiku (hiiemäed jne), ja olema elupaigaks paljudele liikidele. Eesti Looduskaitse arengukava⁸⁴ üheks eesmärgiks on Eestile omaste maastike väärtustamine, säilitamine ja nende ilme parandamine. Tuuakse välja, et loodus- ja kultuurmaastike mitmekesisuse säilitamine ja suurendamine ning toimivus traditsioonilise asustuse ja maakasutuse kaudu tagab maapiirkondade kultuuripärandi säilimise ning loob eeldused maastikulise ja bioloogilise mitmekesisuse säilimiseks.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Euroopa maapiirkondade panus Euroopa kultuuripärandiaastasse 2018, tagades kestlikkuse ning linna- ja maapiirkondade sidususe“ (2018/C 440/04),⁸⁵ võtab ülaltoodu kokku ja soovitab järgmist: *“Maapiirkondade maastikud, looduslike geoloogiliste struktuuride ning inimese põllumajandustegevuse jälgede, metsanduse, järvede, jõgede ja asulate-külade mosaiik on ehk suurim kultuuripärand üldse. Maapiirkondade kogukonnad lisavad maastikele väärtust – mitme põlvkonna jagu inimesi on kasutanud maad ja vett toidu, varjualuse ja sissetuleku saamiseks. Samuti on nad loonud kohalikud toidu- ja folklooritraditsioonid. Maal elavad inimesed löid kõigi kunsti- ja*

⁸¹ Eesti maaelu arengukava 2014–2020, Maaeluministeerium, 2014.

⁸² Maaeluministeeriumi tegutsemiskava 2019–2022, (2018) Kättesaadav <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/arengukavad/ministeerium-valitsemisala-arengukava-2019-2022.pdf> (vaadatud 05.03.2020).

⁸³ Eesti Keskkonnastrateegia aastani 2030, Keskkonnaministeerium, 2007.

⁸⁴ Looduskaitse arengukava aastani 2020, Keskkonnaministeerium, 2012.

⁸⁵ Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Euroopa maapiirkondade panus Euroopa kultuuripärandiaastasse 2018, tagades kestlikkuse ning linna- ja maapiirkondade sidususe“ – Euroopa Liidu Teataja, 2018/C 440/04. Kättesaadav aadressil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IE1641&from=IT> (vaadatud 15.04.2020)

spordivormide ning üldise kogukonnategevuse abil oma kultuuri, mis kajastab nende tööd, puhkeaega ja sotsiaalseid probleeme. Maapiirkonnad on sageli paljude vähemuskeelte ja dialektide oluline varamu. Külade, talude ja põldude nimedel on oluline tähendus, mis väärib mõistmist ja austamist. Neil on pärandidväärtus ühiskonnas laiemalt ja nad loovad seda ka edaspidi. Mitmekülgne kultuuriväljendus tuhmub, kui maapiirkondade elanikkond kahaneb alla jätkusuutliku taseme. Samuti muutuvad ja kaovad osades maapiirkondades traditsioonilised majandustegevused – olgu põhjuseks siis industrialiseerimine, relvakonfliktid, kliimamuutused või liigkasutus, mida põhjustab ülemäärane kontsentreeritud turismitegevus. Lisaks oleme maapiirkondadest pärinud rikkaliku kaunite hoonete pärandi: mõisad, lossid, kirikud, aga ka talupidajate majad, väikesed maaveskid ja –kauplused ja olulised on ühispingutused pärandi hoolikaks säilitamiseks. Vaja on planeerimisasutuste tuge, et tagada hoonete säilitav ümberkujundamine arvestades erinevaid jätkusuutliku arengu aspekte.”

1.4.1. Regionaalsed muutused äärealadel ja väikeasulates

Riiklikud poliitika ja suunised on aluseks regionaalpoliitika kujundamisel ning omavalitsuste toetamine. Kohalike omavalitsuste haldussuutlikkuse tõstmise eesmärgil läbiviidud haldusreformi järgselt on enamus Eesti omavalitusi algatanud uued üldplaneeringu menetlused. Paljud maalised omavalitsused peavad arvestama rahvastiku vananemise ja vähenemise, väljarände ja suure hajaasustuse osakaaluga. Senisest enam tuleb arvesse võtta suuri piirkondlikke erinevusi, rahvaarvu vähenemise taustal toimuvat elanikkonna ja majandustegevuse koondumist suurematesse linnadesse, teise tasandi keskuste nõrgenemist ning maapiirkondade arengut pärssivaid aegruumilisi vahemaid.⁸⁶ Vastavate arengutega toimetulemiseks valmisid 2015. a Rahandusministeeriumi planeeringute osakonna, Eesti Planeerijate Ühingu, Muinsuskaitseameti, Rahandusministeeriumi regionaalhalduse ja regionaalarengu osakonna, Maa-ameti, Valga Maavalitsuse ja Valga Linnavalitsuse koostöös suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks.⁸⁷ 2019. a valmis Rahandusministeeriumi juhtimisel uuring väikeasulate kohta⁸⁸ ning käesolev peatükk toob

⁸⁶ Eesti regionaalarengu strateegia aastateks 2014–2020. Siseministeerium, 2014, 2018.

⁸⁷ Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks, 2015. Rahandusministeerium, kättesaadav <https://planeerimine.ee/static/sites/2/suunised-kahanevate-piirkondade-planeerimiseks.pdf> (vaadatud 12.03.2020).

⁸⁸ Eesti väikeasulate uuring, Rahandusministeerium, Tallinna Ülikool, Hendrikson & Co, 2019. Kättesaadav <https://planeerimine.ee/juhendid-ja-uuringud/vaikeasulate-uuring/> (vaadatud 13.03.2020).

lühidalt välja peamised suunised, mida riik antud uuringute ja juhendite kontekstis rõhutab ja kuidas see kultuuripärandi korraldust regionaalse planeerimise kontekstis mõjutab.

Kahanevatele piirkondadele on iseloomulik tühjade ja lagunevate hoonete ning kasutusest väljalangenud rajatiste rohkus. Lisakulusid põhjustab alakasutatud taristute toimimas hoidmine. Elanike arvu vähenemise ja madala ettevõtlusaktiivsuse tõttu kahaneb kohaliku omavalitsuse tulubaas. See muudab keerukaks mitmete avalike teenuste tagamise. Eelkõige avalduvad raskused haridussfääris ja tervishoius, kuid probleemne on ka elamute ja taristu haldamine ning turvateenuse kättesaadavus ja heakorra tagamine. Ebaatraktiivne ümbrus mõjub mentaalselt halvasti ka elanikele, nende kodukohas püsimisele ja ettevõtjatele tegevuse jätkamisele senises asukohas. Kahanev asustus on iseloomulik enamikele Eesti kohalikest omavalitsustest. Riiklik regionaalpoliitika omandab kahanemise tingimustes veelgi olulisema tähenduse, võtmetähtsusega on ka regionaalpoliitiliste otsuste ja eesmärkide järgimine kõikide riiklike ametkondade poolt.

Ruumiline planeerimine on üks paremaid instrumente kahanemisega kohanemiseks, kuna planeeringu ülesanne on erinevate valdkondade integreerimine. Ruumiline planeerimine kahaneva elanikkonnaga piirkondades eeldab senisest täiesti erinevat lähenemist ning keskenduda tuleb kohalike väärtuste (konkurentsivõimeline ettevõtlus, teadvustatud identiteet, ajalooline hoonestus, loodusväärtused), traditsioonide säilitamisele või taastamisele ning kohalike ressursside kasutamisele.

Kahanevate piirkondade riiklikes planeerimisalastes suunistes öeldakse, et väheneva rahvaarvu ja madala majandusaktiivsuse puhul tuleb põhjalikult kaaluda, kas ja milliseid tingimusi ning piiranguid on planeeringuga otstarbekas seada ning millised on nende pikaajalised mõjud. Majandustegevust kitsendavate või piiravate põhimõtete rakendamine strateegilisel planeerimistasandil tagab küll ühe väärtuse säilimise, kuid võib tulevikus oluliselt kahandada piirkonna elujõulisust tervikuna ja selle atraktiivsust elupaigana. Seejärel võivad aga ohtu sattuda need kaitstavad väärtused, mille teke ja säilimine on seotud kestliku majandustegevusega (nt kultuuriväärtuslik hoonestus, puis- ja rannaniidud, vaatesuunad, kaitstavate liikide elupaigad jm).

Lisaks hajaasustuse piirkondade juhistele ja suunistele käsitleb väiksemate asulate regionaalseid arengutrende ja nendest johtuvaid probleeme ja võimalusi ka Eesti väikeasulate

uuring (2019), mis ettepanekutes asustuse elujõu kasvatamiseks toob lisaks mitmetele muudele teguritele välja ka tugeva kogukonna rolli, looduslikud eeldused ning hea miljöö: ruumi rikastavad hooned ja rajatised, rikas ajalugu. Uuring kohaselt on väikeasulate elujõu hoidmiseks oluline elukoha väärtuse edendamine, sh:

- Lagunenud ja/või kasutuseeta hoonete lammutamine, vajadusel hoonete munitsipaliseerimine (või riigistamine) ning elanikele munitsipaaleluruumide pakkumine asenduspindadena
- Märgilise hoone (või hoonete) ümbruse kujundamine (maastikukujundus, heakord)
- Ühtsete ehitustingimuste seadmine ja järgimine, mis toetaksid ajaloolise hoonestuse ja asula eripära säilimist
- Alevike ajalooliste hoonete kasutuses hoidmine ja renoveerimise soodustamine, propageerimine elukohana.

Uuringu järeldustes märgitakse, et tühjaks jäänud hooneid saab turundusprogrammide ja renoveerimistoetuste abil uuel otstarbel kasutusele võtta ning tõdetakse, et mujal maailmas on kujundatud väga omanäolisi elamuid nt vanadest kooli- ja tööstushoonetest, aga ka kirikutest, silohoidlatest ja teistest hoonetest ja rajatistest. Sarnaselt võivad ka avalikud või avalikult kasutatavad erateenused paikneda algselt muul eesmärgil ehitatud hoones: laohoonetes, veskites.

Väikeasulate uuringus tuuakse välja, et asula märgiliste hoonete – mõisahooned, vana vallamajad, külakõrtsid, meiereid, XX sajandi arhitektuuripärandi objektid jms – kasutuses hoidmine peab olema prioriteet, mille tõttu tehakse vajadusel erandeid valdkondlikes suunistes (nt mõisakooli elushoidmiseks ja haridusteenuse osutamiseks võidakse teha järeleandmisi ruutmeetrite arvus ja muinsuskaitse nõuete järgimise astmes). Hoonete või nende kompleksi arhitektuurse ja ruumiloova tähtsuse arvestamine võiks olla üheks kriteeriumiks (Kredexi) renoveerimistoetuste määramisel. Vana asulakeskuse elamufondi autentse renoveerimise toetamine, mis loob miljöö- või turismiväärtust, on levinud mitmes Euroopa riigis. Ettepanekuna tuuakse ka hoone kasutuses hoidmise eesmärgil valdkondlikes poliitikates erandite tegemist (nt kultuuripärandina kaitse all oleva kooli, haigla vms hoone kasutuses hoidmiseks realistlike kaitsetingimuste seadmine).⁸⁹

⁸⁹ Eesti väikeasulate uuring. Rahandusministeerium, Tallinna Ülikool, Hendrikson & Co, 2019.

Kokkuvõttes võib öelda, et ühelt poolt on maapiirkondades ja väikeasulates väga oluline väärtustada ja hoida kultuuripärandit, samas tõdetakse riiklikul tasandil, et planeeringulises tegevuses tuleks vältida liigseid piiranguid ja kohustusi (sh tehes valdkondlikes poliitikates erandeid) ning rahaline kate soovitustele on väike. Ainuüksi nimekirjade koostamine ja piirangute koostamine ei taga pärandi säilimist ning ennekõike on oluline kultuuriväärtuste ja piirkondliku eripärade ja väärtuste arvestamine elukeskkonna parandamisel ja võimaluste-teenuste kättesaadavuse tagamisel.

1.5. Kultuuripärandi terviklik käsitlus ja pärandiliikide klassifitseerimine

Kultuur2020 ütleb, et riiklik prioriteet on kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Euroopa maapiirkondade strateegia (1994) ütleb: „Maapiirkondades on hulgaliselt tõendeid meie varasema seose kohta maaga. See on näha iga tüüpi ehitistes: majades, taludes, veskites, kirikutes, kindlustes, sildades ja muus, ning maastiku mitmekesistes keerukates omadustes. Maastik on kui rikkalik ajalooõpik, mis näitab, kuidas põlvkonnad on maal töötanud ja selle väljanägemist muutnud. Samamoodi avaldub kogukonna pärand iga maakogukonna rahvakultuuris – muusikas, laulus, tantsus, rahvariietes, kommetes, festivalides, keeles ja usus.“⁹⁰ Muinsuskaitseameti arengukavas 2018⁹¹ toodi samuti välja, et kaasaegse muinsuskaitse eesmärgiks on säästev areng ja mitmekesine elukeskkond. Kultuurimälestiste objektipõhise kaitse kõrval keskendutakse üha enam laiemalt keskkonna kui terviku väärtustamisele. Tervikliku kultuuripärandi käsitlemise teine komponent on võimalikult paljude osapoolte (omanikud, uurijad, huvilised, eksperdid) kaasamine ja arvestamine erinevates otsustusprotsessides. Kolmandaks võib käesoleva töö raames käsitleda kultuuripärandi käsitlemist erinevatel haldustasanditel ehk korralduslikust aspektist. Näiteks riiklikult tunnustatud mälestis on ühtlasi kohalik pärand ning kohalik pärand on kogukonna pärand.

⁹⁰ Euroopa maapiirkondade strateegia, Euroopa külade ja väikelinnade nõukogu (ECOVAST), 1994, kättesaadav http://www.ecovast.org/english/strategy_e.htm (vaadatud 03.02.2020).

⁹¹ Muinsuskaitseameti arengukava aastaks 2018, Muinsuskaitseamet.

Konsa rõhutab, et nüüdisaegse pärandikäsitlemise järgi on pärandi füüsilised ja vaimsed aspektid lahutamatud, kuigi praktilises pärandikäsitlemises pööratakse endiselt peatähelepanu pärandi materiaalsele poolele, kuna see on kergemini hoomatav ja hallatav.⁹² Pärandi tüübid on omavahel tihedalt seotud – maastikud kannavad endas füüsilisi jälgi minevikust, kuid nendega seostuvad inimeste mälestused ja narratiivid. Samuti on looduskeskkond ja kultuuripärand lahutamatult seotud. Selle aluseks on nii loodus- kui ka kultuuripärandi maastikuline ja väärtuspõhine analüüs, sest igasugune pärand asub keskkonnas ning paljud väärtused on loodus- ja kultuuripärandile ühised.⁹³ Vaimne pärand on osa igasugusest pärandist, väljendades selle mõtet, tähendust ja väärtusi.

Kuigi räägitakse üha enam kultuuripärandi laiemast käsitlemisest, on oluline ka pärandi liikide teaduslik ja seadusandlik määratlemine, mis on aluseks pärandihoiu süsteemsemale haldamisele. Riigi territooriumil asuva kultuuripärandi määratlemise ja säilitamise puhul on tegemist rahvusvahelise kokkuleppega. Vastavalt UNESCO 1972. a konventsiooni artiklile 3 peab iga allkirjastanud riik määratlema kultuuri- ja loodusväärtused, mis asuvad tema territooriumil. Seda täiendab sama konventsiooni artikkel 4, millega osalisriik võtab endale kohustuse kindlustada enda territooriumil asuva kultuuri- ja looduspärandi väljaselgitamine, kaitse, säilitamine, populariseerimine ja edasiandmine tulevastele põlvedele. Vastutus selle tegevuse eest lasub riigil. Iga maa, regioon ja kultuurigrupp on eraldiseisev ning „*parima praktika*” rakendamine peab olema iga situatsiooni jaoks spetsiifiline. Nn „*parimast praktikast*“ võib kujuneda aga „registreerimise paradigma“ – nimelt toob Parts oma doktoritöös välja, et Eesti kaasaegse loodus- ja muinsuskaitse tegevus seisneb paljuski nn oluliseks peetavate objektide, esemete, maastike, elupaikade jms kandmises pikkadesse kaitsenimistutesse ning selline „*registreerimise paradigma*“ näitab kasvutendentse kogu maailmas. Selle halduslikud eelised on ilmselged – nii ametnikul kui arendajal on turvaliselt võimalik tugineda väärtuslike objektide ja nähtuste selgele ja lõplikule loetelule, samas on need nimekirjad kaotanud sotsiaalse usutavuse ja muutunud haldamatult pikaks – registreeringute ohtrus jätab aga osa keskkonnast normatiivse tähelepanu alt välja; lisab kulusid nii haldajaile (järelevalve) kui kasutajaile (nt ranged nõuded teevad hoolduse omanikele raskesti kättesaadavaks); soodustab majandustegevuse ja looduskaitse vastandamist; edendab kinnisvarahindade, sümbolväärtuse teisenemise ja regulatsioonide kaudu pigem kaitse- ja

⁹² Konsa, K 2014, lk 127.

⁹³ Konsa, K. 2014, lk 132.

miljöalade suvilastumist kui kasutust traditsioonilises mõttes kultuurmaastikena. Parts leidis, et maastiku ja arhitektuuri hindamisel kaldutakse Eestis vastandama loodust ja kultuuri ning kaitset ja majandust. Kanooniline retoorika kaldub eelistama mobiilsete (turistid, akadeemilised eksperdid) rühmade huve ja vaatenurka paiksete ees, esitledes maastikke kui ihaldusväärseid ja haruldasi vaatamisväärsusi. Partsi poolt välja pakutud Eesti kaitsealade kultuuripärandi hoiu elusa maastiku kontseptsioonis pole kultuuripärandit piiritletud väliste karakteristikute ja nimistute (nt arhitektuurimälestised, lubjaahjud, kiviaiad) või universaliseerivate tunnuste (nt tüüpiline, haruldane) kaudu, vaid süsteemse väärtuspõhise vaadena. Kontseptsiooni kohaselt tuleb kultuuripärandina mõista kaitsealadel territooriumiga otseselt seotud kohalikku looduskasutust, viimasega tunnetatavalt seotud konkreetset kohalikku elulaadi ja selle tulemusi. Traditsioonilise elatusviisi ja kohaliku kogukonna konfliktis muude majandusharude huvide ning arendustegevusega tuleb üldpõhimõttena eelistada esimesi. Ehk maastik kui elupaik on seda väärtuslikum, mida parem on seal elada ja mida rohkem elurikkust on sellesse võimalik lõimida.⁹⁴ Sarnast põhimõtet toetab ka Norra filosoof Sven Arntzen (2003), kes on visandanud inimkeskkonna paindliku hoiu (*dynamic preservation*) kontseptsiooni.⁹⁵ Sellest juhindudes peaks pärandihoiu praktika suunduma rajale, mis ei vastanda minevikku, olevikku ja arengut, vaid seisab ja hoolitseb armsate protsesside jätkumise ning jätkusuutlike identiteetide kestmise eest, jättes ainelise vormi „autentsuse“ küsimuse kõrvalisemasse rolli.

Kultuuripärandi klassifitseeringud on kõik kunstlikud, sõltudes klassifitseerijast, tema eesmärkidest ja teadmistest ning loomulikult ka kultuurist ja erialast, millel ta tegutseb.⁹⁶ Pärandit võime klassifitseerida haldustaseme põhiselt (ülemaailmne, rahvuslik, kohalik, perekondlik, isiklik jt), objekti- ja liigipõhiselt, kaitsestaatuse järgi jne. Kohaliku tasandi tervikliku pärandikäsitluse kontekstist lähtuvalt on oluline tuua välja pärandiliikide mitmekesisus aitamaks mõista kogu kultuuripärandi laiahaardelisust ning olulisust. Oluline on teadmine, millised objektid ja pärand on kujundanud või kujundamas piirkonna eripära ja identiteeti, kuid pärandi säilimisel ei ole peamine kaitsealuste nimekirjade koostamine, vaid tervikliku elukeskkonna kujundamine, mis arvestaks kultuuripärandit ja sellega kaasnevaid

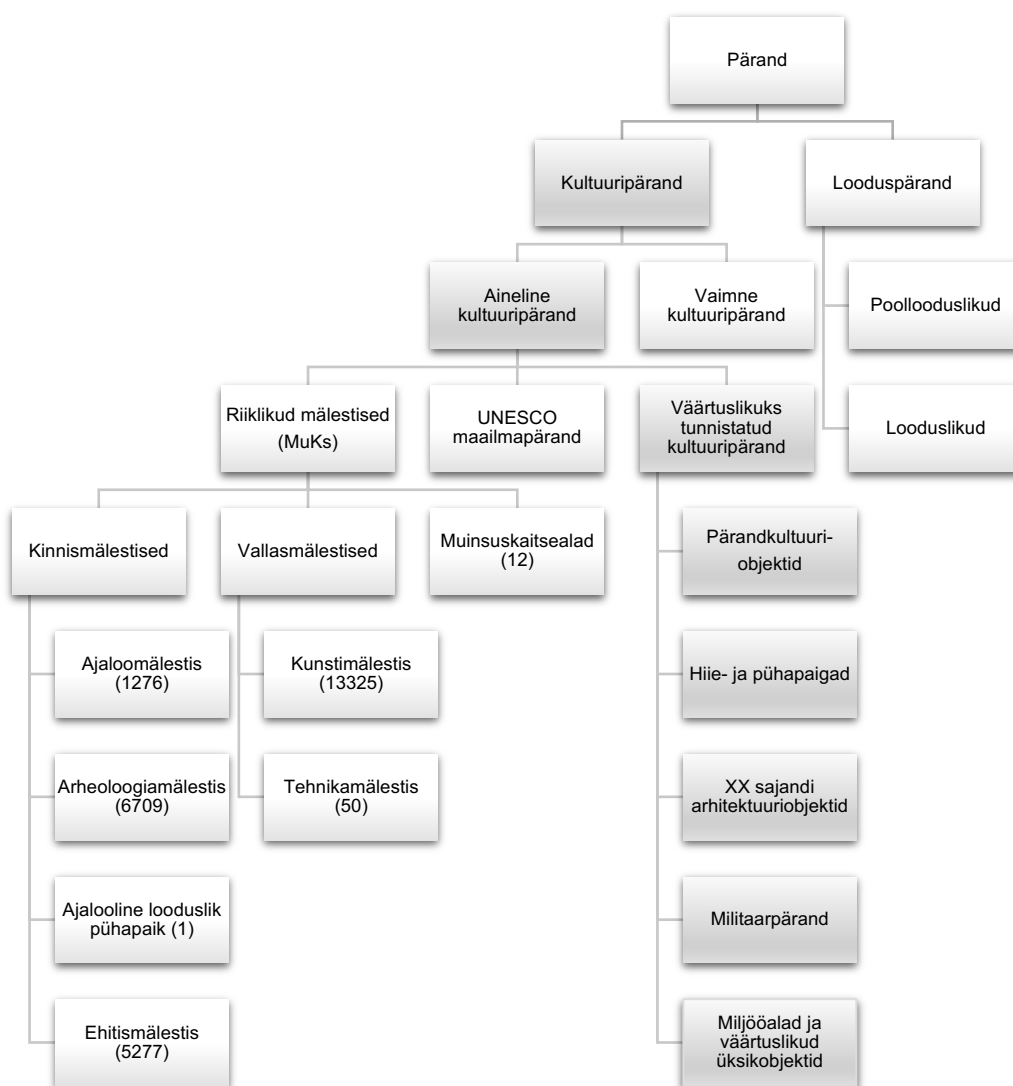
⁹⁴ Parts, P.-K. Kestlik kogukonnakorraldus: kultuuripärandiga seostuvate arendustegevuste peegeldusi Kihnu saarelt, Viljandi maakonnast ja Eesti kaitsealadelt. Doktoritöö, Tartu: Eesti Maaülikool, 2015; lk 111–114.

⁹⁵ Arntzen, S. *Whose City, Whose Environment? Self-Determination, Ethics and the Urban Environment – Koht ja paik III*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2003, lk 55–74.

⁹⁶ Kõnsa, K. 2014, lk 60.

positiivseid mõjusid ning tõstaks kogukonnas pärandialast teadlikkust aidates kaasa jätkusuutlikule piirkonna arengule.

Järgmine peatükk annab ülevaate pärandi tänasest klassifitseerimise põhimõtetest, kultuurimälestiste liigitamisest muinsuskaitseaduse raames ning käsitleb teisi pärandiliike, mille osakaal antud magistritöö raames on oluline kohalikul ja kogukondlikul tasandil (vt ill 4). Kohaliku tasandi ehk väärtuslikuks tunnistatud kultuuripärandit planeeringute kontekstis käsitletakse peatükis 2.4.

Illustratsioon 4 Mälestiste liigitus ja väärtuslik kultuuripärand käesoleva töö käsitluses. Autori joonis. Mälestiste arv seisuga 08.03.20, allikas: kultuurimälestiste riiklik register.

1.5.1. Kultuuripärandi määratlemine ja liigitus riiklikul tasandil

Nõukogude aastatel liigitati muinsuskaitse all olevaid mälestisi üleliidulise, vabariikliku ja kohaliku tähtsusega objektideks. Alatalu sõnul ei peetud Eesti vabariigi taastamise järel mitmetasandilist nimekirja enam otstarbekaks, seda enam, et viimane vabariiklik nimekiri oli vananenud ja uus kord võimaldas mälestisi märksa lihtsamalt kaitse alla võtta.⁹⁷ Tänapäevase korralduse kohaselt reguleerib riikliku tähtsusega mälestiste kaitset MuKs, mida kohaldatakse mälestiste, muinsuskaitsealade, arheoloogiliste leiukohtade ja leidude kaitse ning säilimise korraldusele. Planeerimisseadus toob kohalike omavalitsuse ülesannete hulgas välja väärtuslike objektide ja maastike ning miljöölade kajastamise planeeringutes (ptk 2.4.).

Defineerimata lahti kultuuripärandi üldise mõiste, toob MuKs välja ainelise ja vaimse kultuuripärandi jaotuse (ill 4). Ainelisest pärandist on käesoleva seaduse mõjualas kultuurimälestised ja muinsuskaitsealad koos neid ümbritseva kultuuriväärtusega keskkonnaga (kaitsevööndid) ning arheoloogilised leiud ja arheoloogilised leiukohad. MuKs-i tähenduses on see inimtekkeline või inimese ja looduse koosmõjul tekkinud esemed ja keskkonnad, millel on ajalooline, arheoloogiline, kultuuriline või esteetiline väärtus. See võib katta väga laia spektrit – linnad, maastik, muistised, inimese kodune fotoalbum jne. Seadus kaitseb ainelist kultuuripärandit selle algse asukohas ja sobivas keskkonnas.

Mälestis on MuKs § 8 kohaselt riigi kaitse alla võetud kultuuriväärtusega kinnis- või vallasasi, selle osa, asjade kogum, maa-ala või ehituslik kompleks. Mälestised on väärtuslikum osa Eesti ainelisest kultuuripärandist ehk kõrge kultuuriväärtusega asjad ja maa-alad, mille riik on välja valinud ja põhjendatud juhul erilise tähelepanu ehk riikliku kaitse alla võtnud. Need on kultuuriväärtusega kinnis- või vallasasjad, mis on tunnistatud mälestiseks seadusega ettenähtud korras ja mille säilimist korraldatakse seaduse alusel. Kultuuriväärtusega asi peab olema seotud kas ajalooga, arheoloogiaga, etnoloogiaga, linnaehituse, arhitektuuri, kunsti, teaduse või usundiloo. Nimetatud valdkonnad katavad kultuuripärandi erinevaid tahke ja neile vastavad mälestiste erinevad liigid on ajaloomälestis, arheoloogiamälestis, ehitismälestis, kunstimälestis, ajalooline looduslik pühapaik ja tehnikamälestis (MuKs § 11).

⁹⁷ Alatalu, R. „Kus keiakse, senna jäävad jälle...“ Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht – Akadeemia 2013/12 (Eesti Rahvusraamatukogu digiarhiiv DIGAR), lk 2201–2202.

Mälestised jagunevad omakorda kinnismälestisteks ja vallasmälestisteks. Kinnismälestis on ajaloomälestis, arheoloogiamälestis, ajalooline looduslik pühapaik ja ehitismälestis. Kinnismälestised on seotud kinnisasjadega (paikuvad kinnisasjal), olles osa maatükist, hõlmates mitut kinnisasja või olles selle oluliseks osaks. Vallasmälestised on vallasasjad, mälestistena ennekõike kunstimälestised ja tehnikamälestised (ill 4).

1.5.2. Vaimne pärand

Nagu varem öeldud, on vaimne ja materiaalne pärand lahutamatult seotud ning selle teadvustamine aitab kaasa kohaliku pärandi süsteemsemale käsitlemisele. Planeeringutes, arengu- ja tegevuskavades on oluline käsitleda kultuuritegevusega seotud taristut ja kogukondlike tegevusi, mis toetavad igakülgset ja jätkusuutlikku kultuurilist tegevust.

UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2003)⁹⁸ ei anna ammendavat loetelu vaimse kultuuripärandi valdkondadest, kuid mainib muu hulgas järgmisi: suulised traditsioonid ja väljendusvormid; esituskunstid; kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused; looduse ja ilmaruumiga seotud teadmised ja tavad; traditsioonilised käsitööoskused. MuKs § 5 määratleb vaimse kultuuripärandi kui põlvest põlve edasi antavad tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ning nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana ning hoiavad elavas ja loovas kasutuses ning lisab, et vaimse kultuuripärandi kaitse tähendab tingimuste loomist vaimse kultuuripärandi elujõulisuse tagamiseks. See hõlmab muu hulgas vaimse kultuuripärandi väljaselgitamist, uurimist, dokumenteerimist ja populariseerimist. Vaimset kultuuripärandit on nimetatud ka elavaks pärandiks,⁹⁹ sest definitsiooni kohaselt tähendab vaimne kultuuripärand esmajoones selliseid põlvest põlve edasiantud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegusel ajal. Vaimset pärandit võib samuti nimetada rahvakultuuriks, mis hõlmab loominguulist ja rahvuslikel traditsioonidel põhinevat harrastustegevust, pärimuskultuuri, vaimset kultuuripärandit, rahvuslike ja paikkondlike kultuuritraditsioonide

⁹⁸ *Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, RT II 2006, 19, 51.*

⁹⁹ *Kõivupuu, M. Püüd hõlmata hõlmamatut. Ehk põgus sissevaade meie kultuuripärandisse ning sellele pühendatud aastasse pärandisaadiku pilguga – Akadeemia 2013/12; lk 2215–2216.*

uurimist, hoidmist ja jäädvustamist, avalikke kultuurisündmusi ning rahvakultuurialast seltsitegevust, koolitust ja täiendõpet.¹⁰⁰

Eestis koordineerib vaimse kultuuripärandiga seonduvat Kultuuriministeerium ja kultuuriministri käskkirjaga moodustatud vaimse kultuuripärandi nõukogu, mille põhiülesanne on strateegiliste otsuste tegemine selle valdkonnaga seotud riiklike tegevuste osas. Nõukogu otsustest lähtuvaid praktilisi tegevusi viib läbi ja toetusprogramme koordineerib Rahvakultuuri Keskus.¹⁰¹ Kultuurimälu säilimisele ja väärtustamisele aitavad tänapäeval kaasa mitmesugused andmekogud. Alates 2010. aastast on ülnimetatud konventsiooni alusel loodud Eesti oma vaimse kultuuripärandi nimistu,¹⁰² kuhu kogukonnad saavad esitada elavaid traditsioone, kombeid ja tavasid. Lisaks toetavad traditsioonide ja pärandi ülalhoidmist Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, arvukad maakonna muuseumid ja väiksemad mäluasutused. Maa-ameti geoportaal on kohapärimuse kaardirakendus,¹⁰³ mis on valminud Keskkonnaameti, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Maa-ameti koostöös. Kaardil kuvatakse rahvusparkide mälu maastike projektide käigus talletatud ja arhiividest otsitud pärimuslikke kohanimesid ja lugusid. Keskkonnaameti kultuuripärandi spetsialisti Krista Kallavuse sõnul¹⁰⁴ on rakendust plaanis aja jooksul täiendada nii rahvusparkide kui ka teiste Eesti piirkondade osas ning kohalikud inimesed ja kogukonnad on teretunud enda jaoks tähenduslike paiku ja kohalugusid kaardile kandma.

1.5.3. Looduskaitse kultuuripärandi kontekstis

Pärandihoiu valdkond on viimastel aastakümnetel liikunud objektipõhiselt kaitselt rohkem keskkondlikule – objekte väärtustatakse koos neid ümbritseva maastikuga ning kultuurimaastike käsitlemisel on võrselt olulised nii loodus- kui ka kultuuripärand. Viimasel aastakümnel on Eestis maastikku ja sellega seonduvat tähendusloomet uuritud palju ja mitmetahuliselt. Maastike ajalooliste kihistuste eritlemine ning maastiku ja selle representatsioonide roll kogukondade identiteedi loomisel on pälvinud üha rohkematest valdkondadest pärit teadlaste

¹⁰⁰ Kultuuriministeerium, rahvakultuur. Vt <https://www.kul.ee/et/tegevused/rahvakultuur>. (vaadatud 30.03.2020).

¹⁰¹ Rahvakultuuri keskus – <https://www.rahvakultuur.ee>

¹⁰² Vaimse kultuuripärandi nimistu – <https://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/>

¹⁰³ Kohapärimuse kaardirakendus (rahvusparkide mälu maastikud.) Maa-ameti geoportaal – <https://xgis.maaamet.ee/maps/XGis>

¹⁰⁴ Kallavus, K. Vestlus töö autoriga, 5.12.2020.

huvi.¹⁰⁵ Kõivupuu toob välja, et märgid maastikul toetavad mälu, toodavad lugusid, kohanimed kätkevad endas mälestust ajalooliselt tähtsatest inimestest ja sündmustest: „Niisiis on kultuuripärand ka oma maa ja kodupaiga looduse tundmine; kohalood ja paigapärimus, mida anname edasi lugude jutustamise ja kohtade nimetamise kaudu.“¹⁰⁶ Käesoleva töö raames on oluline välja tuua loodus- ja kultuuripärandi kokkupuutepunktid seadusandlikul tasandil. Selle mõistmine aitab kohalikel omavalitsustel ja planeerijatel kultuuri- ja looduspärandit terviklikumalt käsitleda ja/või käsitleda kohalike väärtusobjektide kaitse alla võtmist sarnaselt loodusobjektidele.

Valdkonda koordineerib Keskkonnaministeerium oma allasutuste kaudu lähtuvalt looduskaitseseadusest¹⁰⁷, valdkondlikest arengukavadest, rahvusvahelistest dokumentidest (nt Euroopa Maastikukonventsioon, 2000) ja muudest õigusaktidest. Riiklikult kaitstavateks loodusobjektideks on kaitsealad, hoiualad, kaitsealused liigid ja kivistised, püsielupaigad ja kaitstavad looduse üksikobjektid. Looduskaitseseaduse § 29 lg 1 kohaselt on rahvusparkide ülesandeks kaitsta rahvuspargi alal asuvat kultuuripärandit. Käesoleva töö raames olulisema tähendusega – kaitstav looduse üksikobjekt – on teadusliku, esteetilise või ajaloolis-kultuurilise väärtusega elus või eluta loodusobjekt, nagu puu, allikas, rändrahn, juga, karestik, pank, astang, paljand, koobas, karst või nende rühm, mida looduskaitseseaduse alusel kaitstakse. Samas on neil objektidel tihti ka pärandkultuurialane tähendus. Keskkonnaagentuuri andmetel on Eestis 1095 kaitstavat looduse üksikobjekti, millest üksikpuid ja puuderühmi on 604 ning rändrahne ja kivikülve 366. Maastikukaitsealade eritüüpidenä kaitstakse parke, puistuid ja arboreetume ja nende objektidega seotud reeglid on kirjas Riigi Teatajas avaldatud kaitseeeskirjades.¹⁰⁸ Kaitsealal, hoiualal, püsielupaigal ja kaitstaval looduse üksikobjektidel on olemas valitseja, kelleks on Keskkonnaamet.

Kohaliku omavalitsuse tasandil võib kaitstavaks loodusobjektiks olla maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, maastiku üksikelement, park, haljasala, või haljastuse üksikelement, mis ei ole kaitse all kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal. Erinevalt kohaliku tasandi väärtuslikest üksikobjektidest ja miljööaladest on omavalitsustel

¹⁰⁵ Kaljundi, L, Sooväli-Sepping, H. Eesti maastiku ja mälu uurimise rajajooni – Maastik ja mälu, Pärandiloome arengujooni Eestis. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2014, lk 7–35.

¹⁰⁶ Kõivupuu, M. Püüid hõlmata hõlmamatut. Ehk põgus sissevaade meie kultuuripärandisse ning sellele pühendatud aastasse pärandisaadiku pilguga – Akadeemia 2013/12, lk 2210–11.

¹⁰⁷ Looduskaitseseadus, RT I 2004, 38, 258, redakt. RT I, 22.02.2019, 21.

¹⁰⁸ Riigi Teataja kaitseeeskirjad, kättesaadav <https://bit.ly/39pXA6i>. (vaadatud 06.03.2020).

kohustus lisada kohaliku kaitse all olevad loodusobjektid maa-ameti kitsenduste andmebaasi¹⁰⁹ ning Keskkonnaagentuuri andmetel Eestis kokku 23 kohaliku kaitse all olevat loodusobjekti (seisuga 28.11.2018). Kohaliku omavalitsuse tasandi kaitstava loodusobjekti valitseja on kohalik omavalitsus ning praktikas toimub kohalikul tasandil väärtustatud objektide kaitse üldplaneeringute elluviimise kaudu – arvestades väärtustatavate objektidega detailplaneeringute ja projekteerimistingimuste koostamisel, ehitamisel, erinevates etappides teostatava järelevalve käigus.

1.6. Terviklik pärandihaldus ja korralduse põhimõtted

Peatükk keskendub pärandihalduse (ingl. k *Heritage Management*) kontseptsiooni mõtestamisele, kirjeldab erinevaid haldustasemeid ja korralduslikke põhimõtteid.

Olulised muutused pärandi haldamises, mis viisid tänapäevase pärandikontseptsiooni tekkeni, toimusid juba 20. sajandi teisel poolel, mil 1960–70ndatel võeti USA-s kasutusele süstemaatilised pärandihalduse meetodid – kultuurivarade korraldus (*cultural resource management, CRM*), kultuuripärandi korraldus (*cultural heritage management, CHM*).¹¹⁰ Tänapäevase pärandihalduse üks olulisemaid ideolooge on James Semple Kerr ning tema põhimõtted leidsid ametliku kajastuse Austraalia ICOMOSi poolt 1979. a vastu võetud Burra hartas (*The Burra Charter*). See seisnes pärandi väärtuste süstemaatilises kindlaks tegemises ja haldamise sellises korraldamises, et need väärtused püsiksid võimalikult muutumatuena. Hartas toodud põhimõtted, rakenduslikud meetmed ja juhised leidsid omakorda kajastamist 1982. a Kerri koostatud juhendis *The Conservation Plan (National Trust of Australia)*, mida hiljem on korduvalt täiendatud.¹¹¹ Rahvusvaheliselt kasutatav juhend toob välja põhimõtted nii rahvusvaheliste pärandobjektide kui ka eravalduses olevate üksikobjektide haldamiseks.

21. sajandi esimeste kümnenditel on majandusliku, sotsiaalse, poliitilise ja kultuurilise keskkonna muutumine tinginud uute haldusparadigmade rakendamise vajaduse ka pärandiga tegelevates organisatsioonides ning pärandi haldamises on hakatud üha rohkem rakendama uue

¹⁰⁹ Kitsenduste kaardile kantavate nähtuste nimekiri. Kättesaadav <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Ruumiandmed/Kitsenduste-andmed-p32.html> (vaadatud 23.03.2020).

¹¹⁰ Kõnsa 2014, lk 129.

¹¹¹ Kerr, J-S, *The Conservation Plan, 7th Edition, Australian ICCOMOS, 2013.*

avaliku halduse meetodeid ja põhimõtteid.¹¹² Samuti on tänase pärandihalduse puhul oluline mõista pärandi laienuvad kontseptsiooni. Kõnna toob välja, et tänaseks on pärandihalduse keskseks kujunenud lähenemine, mis käsitleb pärandit keskkonna osana – ehituspärandi puhul on tähelepanu nihkunud paikade haldamisele (*place management*), mis käsitleb ühe osana pärandi mõju kogukonnale. Linnakeskkondade arendamisel võetakse üha enam aluseks pärandile iseloomulikud ideed ja põhimõtted, mille tagajärg on järjest enam tihenev koostöö planeerijate, arhitektide ja ehituspärandi hoidjate vahel avalike ruumide ja haldamise strateegiate kujundamisel.¹¹³

Kõnna määratluse kohaselt haarab pärandihalduse mõiste põhimõtteid ja tegevusi, mis on seotud ajaloolise, loodusliku, teadusliku vm väärtusega objektide, paikade ja nähtuste kindlakstegemise, säilitamise, dokumenteerimise interpreteerimise ja tutvustamisega.¹¹⁴ Väga sageli piiratakse pärandi haldamisel vaid tehnilise poolega, kuid Laurajane Smith rõhutab, et tegemist ei ole neutraalsete tehniliste tegevustega, vaid sotsiaalse protsessiga, mille käigus luuakse, muudetakse ja säilitatakse väärtusi ja tähendusi¹¹⁵ ning edukas haldamine peab suutma ühendada erinevaid ja sageli ka konfliktseid käsitusi.¹¹⁶ Haldamise teeb keeruliseks ka see, et kultuuripärandiga on seotud hulk erineva iseloomuga väliseid protsesse, millega tuleb arvestada – looduslikud, keskkonnast tingitud ja inimtegevusest mõjutatud tegurid. Paratamatult tuleb rinda pista filosoofiliste, poliitiliste ja majanduslike teemadega, kuna kõikidest nendest sõltub pärandi haldamise edukus.¹¹⁷ Pärandihaldus on sisuliselt ülalootletud põhjustest tingitud muutuste hindamine ja juhtimine. Pärandi haldamisel püütakse võimalikult palju edendada positiivseid ja vähendada negatiivseid mõjusid.¹¹⁸

Pärandit ei saa eemaldada keskkonnast ning seega on pärandi haldamisel oluline võtta arvesse ühiskonna, kus pärand asub, vaateid, eesmäärke ja ootusi.¹¹⁹ Pärandi määratlemine, funktsioonid ja haldamine on eri ühiskonnatasanditel erinevad. Kõnna peab pärandi haldamisel ühiskonna organiseerumise tasandit üheks olulisemaks dimensiooniks, mida kindlasti tuleb arvesse võtta.

¹¹² Kõnna, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus* — *Sirp*, 07.08.2014.

¹¹³ Kõnna 2014, lk 131–132.

¹¹⁴ Kõnna 2014, lk 125–126.

¹¹⁵ Smith, L. *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006; lk 88.

¹¹⁶ Kõnna, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus* — *Sirp*, 07.08.2014.

¹¹⁷ Kõnna, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus* — *Sirp*, 07.08.2014.

¹¹⁸ Kõnna 2014, lk 126.

¹¹⁹ Kõnna, K. *Muinsuskaitse ja pärandihaldus* — *Sirp*, 07.08.2014.

Igal ühiskonnatasandil on oma iseloomulik pärandikursus ehk viis, kuidas pärandit mõistetakse, sellest räägitakse ning sellega ringi käiakse.¹²⁰ Pärandihaldusega tegeletakse erinevatel ühiskonna tasanditel ning lähtuvalt sotsiaalsetest gruppidest või tasemetest on ka haldamistegevused erinevad: isik ja perekond, kogukonnad ja organisatsioonid, kohalik omavalitus, rahvus/riik, riikide ühendused ja inimkond. Objekt või nähtus võib olla pärandiks näiteks kogukonnale, kuid riigi tasandil ei pruugita seda pärandiks lugeda ning vastupidi.

Üha ilmsem on suundumus anda pärandi haldamine riiklikelt süsteemidelt üle kohalikule omavalitsusele ja kogukondadele¹²¹ ja seda toetavad pärandi laienenud käsitlus, jätkusuutliku arengu kontseptsioonid ja tänased halduspõhimõtted. Viimast mõjutab sotsiaalne, kultuuriline, religioosne, majanduslik ja poliitiline kontekst, millega arvestamine on kohalike haldusotsuste tegemisel ülioluline – ennekõike toimub see seotud huvigruppide, ekspertide ja kohalike kogukondade kaasamise kaudu.¹²² Järgnevalt vaatleb magistritöö pärandihalduse korraldust Eestis, seda ennekõike riiklikul ja kohaliku omavalitsuse tasandil ning mainitud tasandite omavahelist suhet, sest riigi roll on lisaks riikliku tasandi pärandi haldamisele kujundada ja toetada terviklikku pärandihaldussüsteemi, mis haarab erinevat pärandit kõikidel tasanditel.

1.6.1. Pärandihalduse korraldus riiklikul tasandil

Järgnev lühiülevaade käsitleb muinsuskaitse korraldust Eesti Vabariigis, peatükis vaadeldakse riikliku kultuuripoliitika raames määratletud muinsuskaitselisi prioriteete, eesmärke ning riigi tegevust kohalike omavalitsuste toetamisel. Eesti Vabariigis reguleeritakse riikliku taseme pärandikorraldust ennekõike muinsuskaitseaduse, muuseumiseaduse, sundeksemplari-seaduse, kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seaduse, Eesti Rahvusraamatukogu seaduse (säilitatavad trükised), arhiiviseaduse, looduskaitseaduse ja planeerimisseadusega. Järgnevalt tehakse ülevaade MuKs-st tulenevatest aspektidest ning töö teises peatükis peatutakse põhjalikumalt planeerimisseadusel.

Muinsuskaitseaduses toodud põhimõtete (§ 3) kohaselt on kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine ühiskonna ühine kohustus ning kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab

¹²⁰ Konsa, K. 2014, lk 46.

¹²¹ Konsa, K. Muinsuskaitse ja pärandihaldus — Sirp, 07.08.2014.

¹²² Konsa, K. 2014, lk 46.

alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvvedele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna. Lähtuvalt MuKs § 74 on Eesti Vabariigis muinsuskaitse korraldajad vastavalt oma pädevusele Kultuuriministeerium ja Muinsuskaitseamet. Nõuandva koguna tegutseb Kultuuriministeeriumi juures Muinsuskaitse Nõukogu, kuhu kuuluvad muinsuskaitse ja sellega seotud valdkondade asjatundjad ning kes teeb ettepanekuid ja annab arvamusi Muinsuskaitse seadusega seotud küsimustes (MuKs § 75). Riik ja kohaliku omavalitsuse üksused arvestavad oma ülesannete täitmisel kultuuripärandi kui avaliku väärtusega ning teevad omavahel koostööd, et toetada kultuuripärandi säilimist ja kasutuses hoidmist (MuKs § 3 lg 7). Kohaliku omavalitsuse üksused ja riigi haldusorganid peavad oma ülesannete täitmisel arvestama mälestiste, muinsuskaitsealade ja nende kaitsevöönditega, arheoloogiliste leiukohtade ja veealuse kultuuripärandiga ning kooskõlastavad seaduses sätestatud juhtudel ametiga haldusaktide eelnõud ning teatisekohustusega tegevuste lubamise, mille ese on seotud mälestise, muinsuskaitseala, nende kaitsevööndi, arheoloogilise leiukoha või veealuse kultuuripärandiga (MuKs § 76). Valdkonna eest vastutav minister võib halduskoostöö seaduses sätestatud korras volitada kohaliku omavalitsuse üksust täitma riigi nimel käesolevas seaduses sätestatud ameti haldusülesandeid ja teostama riigi nimel korrakaitseorganina riiklikku järelevalvet (MuKs § 77 lg 1).

Nagu mainitud, on riigi roll lisaks riikliku pärandi (mälestiste), rahvusvahelisel tasemel pärandi haldamisele ja seadusandluse kujundamisele toetada terviklikku pärandihaldussüsteemi, mis haarab pärandit kõikidel tasanditel, sh kohalikul. Tegemist on poliitiliste otsustega, sest pärandihaldus nõuab rahalisi vahendeid¹²³, samas aitab pärand kaasa majanduse ja piirkondade arengule. Riikliku korralduse meetmed on erinevad arengu- ja tegevuskavad, uurimisprojektid, samuti toetusprogrammide ja tugiteenuste loomine. Kultuur2020-s välja toodud muinsuskaitsealased prioriteedid näevad ette vajadust suurendada sidusust erinevate valdkondade (sh muuseumid, keskkonnakaitse, ruumiline planeerimine) ja asjaomaste ministeeriumide ning asutuste vahel. Samuti on ametkondade tegevuse kavandamisel vajalik tõsta valdkonna uurimis- ja nõustamisvõimekust, olulisel kohal on avalikkusele suunatud koolitus- ja teavitatusprogrammid, mälestistega seotud viidad ja tähistamine ning kasutajasõbralikud pärandiga tutvumist võimaldavad e-lahendused. Riigi prioriteediks on

¹²³ *Konsa, K. 2014: lk 133.*

tunnustada vabäühenduste osa muinsuskaitstes ning soodustada koostööd kolmanda sektori organisatsioonide ja erasektoriga kultuuripärandi säilitamisel, hooldamisel ja tutvustamisel.¹²⁴

Muinsuskaitseamet on lähtuvalt põhimäärusest¹²⁵ Kultuuriministeeriumi valitsemisalas tegutsev valitsusasutus, mis teostab muinsuskaitse ja muuseumide valdkonnas täidesaatvat riigivõimu ja järelevalvet, kohaldab riiklikku sündi seaduses ettenähtud alustel ja ulatuses ning viib läbi kultuuripärandi valdkonna arendustegevusi. Ameti tegevusvaldkond on riigi kultuuripärandipoliitika ning arengukavade elluviimine ja oma tegevusvaldkonnas täidab Muinsuskaitseamet muuhulgas järgmiseid valdkonna korraldust ja haldustasemeid mõjutavad ülesandeid:

- valmistab ette ja viib ellu kultuuripärandi valdkonna arendusprojekte ning analüüsib kultuuripärandi valdkonna arengusuundi (§ 6 lg 2 p 1);
- korraldab kultuuripärandi uuringuid, kogub statistikat ja analüüsib kultuuripärandi seisundit (§ 6 lg 2 p 2);
- koostab ja teeb kättesaadavaks kultuuripärandialast teavet, metoodilisi materjale ja standardeid ning korraldab teabepäevi ja avalikkuse kaasamist (§ 6 lg 2 p 2);
- teeb koostööd mäluasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja riigiasutustega kultuuripärandi kaitse korraldamisel ja valdkonna arendamisel ning teeb neile ettepanekuid (§ 6 lg 2 p 22).

Põhimääruse § 11 loetleb Muinsuskaitseameti osakonnad, milleks on muuseumide ja kunstipärandi osakond; ehitiste ja arheoloogia osakond; nõustamisosakond; järelevalve osakond; kommunikatsiooniosakond, pärandihalduse osakond ja tugiteenuste osakond. Käesolevas kontekstis kõige olulisema, **pärandihalduse osakonna** põhiülesanneteks on muuhulgas koguda andmeid kultuuripärandi valdkonna kohta ning analüüsida arengusuundi, kultuuripärandi seisundit ja riske (§ 11 lg 7 p 1). Ülejäänud ülesanded seonduvad riiklike mälestiste, arhiivide ja museaalidega. **Nõustamisosakonna** põhiülesanded maakondlikul tasandil ja oma pädevuse piires on teha kultuuriväärtuste kaitse korraldamisel koostööd mäluasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja riigiasutustega (§ 11 lg 4 p 7), **kommunikatsiooniosakonna** põhiülesanded on muuhulgas koostada ja teha kättesaadavaks kultuuripärandialast teavet, metoodilisi materjale ja standardeid ning korraldada teabepäevi ja

¹²⁴ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, Kultuuriministeerium, RT III, 14.02.2014.

¹²⁵ Muinsuskaitseameti põhimäärus (2019), RT I, 30.04.2019.

avalikkuse kaasamist ning teha koostööd mäluasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja riigiasutustega kultuuripärandialase teabe levitamisel (§ 11 lg 6 p 2–3).

Muinsuskaitseameti strateegia aastateks 2019–2022¹²⁶ toob välja, et Muinsuskaitseametit on vaja selleks, et hoolitseda Eesti kultuuripärandi väärtuslikuma osa säilimise ja arendamise eest, defineerides ja esindades avalikku huvi; aidates kaasa pärandi kaasaegsele kasutusele ja hooldamisele ning inspireerides inimesi osa saama mitmekesisest ja rikkalikust kultuuripärandist. Strateegias toodud visioon näeb ette, et Eesti kultuuripärand on väärtustatud ja hoitud; nõustamise, koostöö, toetuste ja tõhusa ennetustöö tulemusel on mälestised ja museaalid heas seisukorras, nad on nähtavad ja avalikkusele on nende hoidmise vajadus mõistetav ning inimesed on aktiivselt kaasatud pärandi tõlgendamisse, tutvustamisse, hooldamisse ning viimasena, et pärand aitab kaasa ühiskonna sidususele.

Seega seadusandlus, kultuuripoliitika arengukava ja Muinsuskaitseameti tegevust reguleerivad dokumendid loovad võimalused pärandihalduse toetamiseks kohalikul tasandil ning teatud tegevusi selles osas on ka tehtud (nt erinevad väärtusliku ehituspärandi uuringud, koostamisel olevad soovitused planeeringualaseks tegevuseks), kuid näiteks strateegilisi juhiseid-arengukavasid pärandihalduse toetamise korraldamiseks kohalikul tasandil pole koostatud. Strateegilist võimetust on ka avalikult välja toodud. Näiteks Alatalu töi kultuuripärandi aastale pühendatud Akadeemia kogumikus välja Muinsuskaitseameti võimetuse tegeleda strateegilisemate küsimustega: „*Amet ja omanikud vaidlevad reeglite ja vastutuse jagamise üle, muinsuskaitse peamine eesmärk — pärandi mõtestamine ja väärtustamine — jääb tagaplaanile. [---] Muinsuskaitseametil peab olema jõudu, aega ja võimalust kaasata piisavalt inimesi, et tegelda muinsuskaitse peamise eesmärgiga — kultuuripärandi mõtestamise ja väärtustamisega, selleks et tulevased põlvned saaksid ka praegust pärandikaitset näha kui edulugu.*“¹²⁷ Samuti ei ole välja töötatud riiklikke meetmeid või toetusprogramme, mis motiveeriksid omavalitsusi pärandihaldusega senisest süsteemsemalt tegelema.

¹²⁶ Muinsuskaitseameti strateegia 2019–2022, kinnitatud Muinsuskaitseameti peadirektori käskkirjaga 18.06.2019 nr 63-K.

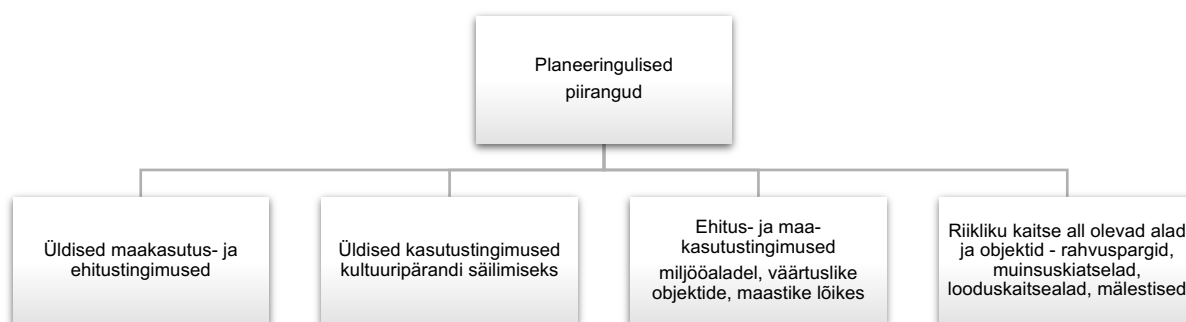
¹²⁷ Alatalu, R. „Kus keiakse, senna jäävad jälle...“, lk 2190–2203.

1.6.2. Pärandihalduse korraldus kohaliku omavalitsuse tasandil

Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused kõiki kohaliku elu küsimusi, tegutsedes seaduse alusel iseseisvalt. Kohalike omavalitsuste korralduse seaduse¹²⁸ § 6 kohaselt on omavalitsusüksuse ülesannete hulgas muuhulgas korraldada kohalikku kultuuri-, spordi- ja noorsootööd, elamumajandust, heakorda, ruumilist planeerimist; samuti raamatukogude, rahvamajade ja muuseumide ülalpidamist. Eraldi kultuuripärandi korraldamist ette ei nähta, pigem käsitletakse seda läbi ruumiplaneerimise ehk elukeskkonna parandamise põhimõttena (planeerimiseaduse § 8). Omavalitsused on oma pärandikorralduses iseseisvad ning tegutsevad lähtuvalt regionaalsetest arengutest, omavalitsuse iseloomust, suurusest ning võimekusest ja teadlikkusest.

Pärandihalduse korralduslikud lähenemised omavalitsuse tasandil on:

- pärandikaitse läbi planeeringute
- planeeringuväline pärandikorraldus
- kombineeritud lahendus

Illustratsioon 5 Planeeringulised piirangud. Autori joonis.

¹²⁸ Kohaline omavalitsuste seadus, 1993, RT I 1993, 37, 558, redaktsioon RT I, 05.02.2019, 9.

Valdavalt määratletakse kohaliku taseme kultuuri- ja looduspärand planeeringutega ning seatakse planeeringutes vastavad kasutus- ja kaitsetingimused. Kaitset läbi planeeringute toetab ka riik oma juhiste ja suunistega. Teatud tegevusi ja meetmeid võidakse kajastada omavalitsuse arengu- ja tegevuskavades. Eraldi kaitsekorrad ja tingimused on kehtestatud muinsuskaitsealadele, rahvusparkidele, looduskaitsealadele ning nendega tegelevad valdavalt riikliku tasandi eksperdid (ill 5), mitte kohalikud omavalitsused.

Samas ei tähenda kohaliku taseme pärandihaldus ainult planeeringulist objektide määratlemist, kasutustingimuste seadmist, vastavate kooskõlastuste andmist ning järelvalvetegevusi. Nagu mainitud, on pärandihalduse näol tegemist ennekõike süsteemse ja sotsiaalse protsessiga, mis eeldab terviklikku lähenemist erinevate tegevuste abil alates eesmärkide seadmisest, kaasamisest, pärandi määratlemisest kuni seire ja teiste tegevuste määratlemiseni. Väiksemate kohalike omavalituste reaalne suutlikkus ja efektiivsus nii planeeringulist kui ka planeeringuvälist pärandihaldust korraldada sõltub omavalitsustest, kuid valdavalt on tegemist sekundaarse valdkonnaga, mille korraldamiseks puuduvad vahendid ja ressursid. Näiteks on Saarema Omavalitsuste Liit välja toonud, et personalil puuduvad vajalikud teadmised ja ideede elluviimiseks ei ole piisavalt raha, entusiasmist ja huvist on puudu ning tuntakse vastupanu muutuste suhtes.¹²⁹ Muhi vallavalitsuse arendusnõuniku seisukoht „...kuna jätkuvalt on vaja suur osa energiast (ja vahenditest) suunata lasteaia, kooli, perearstikeskuse jm hoonete rekonstrueerimisse, teenuste säilitamisse, siis jäävad muud objektid natuke tahaplaanile. Aga ideedest ja ettepanekutest võib rääkida, küllap tuleb ka nende jaoks oma aeg“¹³⁰ kirjeldavad hästi valitsevat olukorda ja mõtteviisi. Lisaks ressursside puudusele (nii finantsiliste vahendite kui ka kompetentsete ekspertide) mõjutavad kohalike omavalitsuste pärandikorraldust ka haldusreformijärgne segadus, hirm kompensatsioonimeetmete osas, võitlus uute elanike eest või teatud piirkondades kinnisvaraarendajate surve. Valitseva olukorra osas on juba aastaid avaldanud arvamust erinevad eksperdid. Mart Kalm on välja toonud järgmist: „Eestis on suurimaks probleemiks omavalitsuste poliitiline angažeeritus, mis tähendab, et võimul olijate taga on teatud huvidega kinnisvaraomanikud, kelle meele järgi omavalitsus peab töötama ning lisa, et omavalitsuste poliitiline lavvik eirab oma toetajate soovide elluviimisel omavalitsuse

¹²⁹ Kultuuripärand, maastik ja maaelu areng. Head tavad, metodoloogia, poliitikasoovitused ja juhised maakogukondadele. HISTCAPE: Ajaloolised ja looduslikud väärtused. INTERREG IVC, Euroopa Liidu ja HISTCAPE'i projekt 2014, Saaremaa Omavalitsuste Liit: 2014. Lk 86.

¹³⁰ Elektrooniline kirjavahetus, 4.03.2020, e-kirjad autori valduses.

spetsialistide – enim linna- ja vallaarhitektide arvamust“.¹³¹ Kriitilise seisukohaga omavalitsuste osas on välja astunud ka Leele Välja: „*Meie kasinat seaduskuulelikkust ja sageli ebakompetentseid omavalitsusi arvestades ei saa loota, et leitakse mingi võluvahend, mis edaspidi ainult häid lahendusi lubaks loota. Juba praegu jääb teravalt silma asjatundmatu renoveerimine, mis sageli hoone väärtust oluliselt kahandab, tuues kaasa kaotusi nii kohalikus miljöös kui ka arhitektuuripärandis laiemalt*“.¹³² Kuna väiksemates omavalitsustes ei ole erialase hariduse või väljaõppega eksperte, siis on tõenäoline, et ametnikud ei julge võtta endale rolli ja vastutust kultuuriväärtuste ja –pärandi asjatundjatena, ning pigem lähtutakse planeerijate poolt välja pakutud standardlahendustest,¹³³ mis omakorda tuginevad Rahandusministeeriumi ja Muinsuskaitseameti suunistele. Parts on seostanud seda ka planeerija rolliga planeerimisprotsessis ehk pigem on enese määratlemist tehnilise instrumendina kui iseseisva väärtustava subjektina.¹³⁴

Kokkuvõttes võib öelda, et riiklikult reguleeritud kohaliku tasandi pärandihaldus seisneb ennekõike ruumilisel korraldusel ning seda toetab oma tegevustega ka Muinsuskaitseamet. Järgmine peatükk käsitlebki detailsemalt planeeringulist pärandihoidu, planeeringulisi ülesandeid, planeeringutega reguleeritavaid objekte ning kaasnevaid probleeme.

¹³¹ Kalm, M. Muinsuskaitse või muinsuskoole? Ehitamine miljööväärtuslike rannaaladel, Muhu: 2009, Muhu Vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, lk 6.

¹³² Välja, L. Ajalooline keskkond on rannaküla identiteedi ja arengu alus – Eesti Loodus 2011/5.

¹³³ Parts, P-K Väärtuse määratlemine maastikul. Eesti loodus- ja muinsuskaitse hindamispraktika analüüs – Akadeemia, 2004/2, lk 4.

¹³⁴ Sama, lk 4.

2. PÄRANDIPLANEERIMINE

Euroopa Regionaalse/Ruumilise Planeerimise Hartas (1983)¹³⁵ võeti kasutusele ruumilise planeerimise mõiste ning sätestati ruumilise planeerimise põhimõtted. Harta kohaselt annab ruumiline planeerimine geograafilise väljundi ühiskonna majanduslikule, sotsiaalsele, kultuurilisele ja keskkonnapoliitikale. Ruumiline planeerimine on suunatud tasakaalustatud regionaalse arengu saavutamisele ja ruumi füüsilisele organiseerimisele vastavalt üldisele strateegiale. Ruumilise planeerimise eesmärk on võimaldada erinevate huvide, vajaduste ning avalike hüvede kaalumise ja harmoniseerimise kaudu terviklikku ja sidusat ruumilist arengut, arvestades keskkonnakaitset, loodusvarade säästlikku kasutust ning kultuuripärandi säilimist ja kaitset ning arengu pikaajalisi suundumusi ja vajadusi.¹³⁶ Ruumilise planeerimise põhiline ülesanne on aidata osapooltel kokku leppida konkreetse maa-ala arengu põhimõtetes ja tingimustes. Planeeringu koostamisel tuleb iga kord lahendada olemuslik vastuolu säilitamise ja muutmise vahel – põhilised vaidlused planeeringute koostamisel käivad just selle ümber, mida ja kui palju säilitada või muuta ning miks ja kelle huvides. Selleks, et tagada võimalikult laiapõhjalise ja tasakaalustatud ühiskondliku kokkuleppe saavutamine, on planeeringute koostamine avalik.

Eesti planeerimissüsteem on hierarhiline. Ruumilised planeeringud jagunevad neljaks põhiliigiks. Nendeks on üleriigiline planeering, maakonnaplaneering, üldplaneering ja detailplaneering. Nelja põhiliigi kõrval on Eestis võimalik koostada ka eriplaneeringuid.

Jätkuks magistritöö esimeses peatükis käsitletud temaatikale – säästliku arengu põhimõttele, kultuuripärandi regionaalsele tähtsusele, tänastele pärandikäsitlustele ja liigitustele ning haldustasemete vaatlemisele – keskendub järgmine peatükk pärandi planeerimisega seotud temaatikale. Peatükis antakse ülevaade pärandiplaneerimise olemusest, seadustega sätestatud planeeringulistest ülesannetest, riiklikest suunistest ning tuuakse välja praktikas esinevad vastuolud. Praktilise kaasusena analüüsitakse käesoleva magistritöö raames Muhu valla kehtivat üldplaneeringut, algatatud üldplaneeringu eelnõud ning nendega kaasnevaid dokumente (vt ptk 4 ja lisa 5).

¹³⁵ Vastu võetud Euroopa regionaalplaneerimise eest vastutavate ministrite konverentsil Hispaanias, Torremolinos 20.05.1983.

¹³⁶Planeerimisseaduse seletuskiri, 2013.

2.1. Pärandihoid läbi ruumilise planeerimise

Varem olid kultuuripärandiga seonduvad väärtused ennekõike objektipõhised – kultuurilised ja teaduslikud ning kultuuripärandi kaitse oli suunatud *status quo* taastamisele. Viimaste kümnendite jooksul on aina enam hakatud tähelepanu pöörama sajandite vältel kujunenud inimõjulistele kooslustele ehk maastike, maapiirkondade ja kohaliku kultuuripärandi väärtuste teadvustamisele ja hoidmisele. Keskkonnas toimuvate muutuste raames on kultuuripärandist saanud jätkusuutliku ja regionaalse arengu oluline komponent ning aina enam rõhutatakse kogukondade ja kohalike elanike enesemääratlemise ja otsustamise õigustest, mille väljundiks on avalik ruumiplaneerimine. Täna sees pärandikäsitluses on rõhuasetus traditsiooniliste oskuste ja elavate kultuuride kaitsmise suunas ning pidevas muutumises olevate protsesside toetamises. Jokilehto toob välja, et ennekõike on eesmärk defineerida säilitatava olemus ning muutuste haldamise kriteeriumid, olgu siis tegu ajalooliste aedade, linnade, külade või kultuurmaastikega; kõigi nendega toimuvad pidevad järkjärgulised või hooajalised muutused. Selline kaitsetoodika peegeldub ka tänastes juhendites ja rahvusvahelistes soovitusetes, millega arvestamist eeldatakse igasugustelt planeerimisstrateegiatelt nii kohalikul kui rahvusvahelisel tasandil.¹³⁷ Seega nähakse tänase pärandihoiu ühe meetmena ruumilist planeerimist, mis käsitleb keskkonda tervikuna ning peaks prioriteetsele kohale seadma kohalikud elanikud ning nende heaolu. Kultuuripärandi väärtustamine on mitmel pool integreeritud tänapäevastesse planeeringulahendustesse¹³⁸ eesmärgiga luua ja tagada kvaliteetne ning jätkusuutlik elukeskkond.

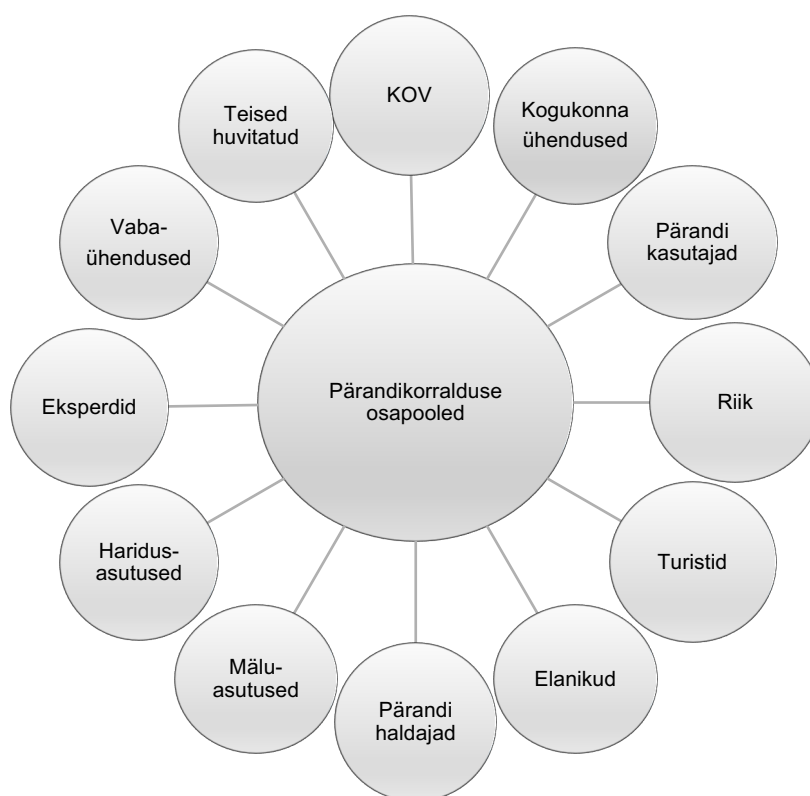
Harald Kalman defineerib pärandiplaneerimist (*heritage planning – preservation planning – historic preservation planning – conservation planning – heritage conservation planning*) kui erinevate meetmete kogumit vaatlemaks pärandi konserveerimist ruumilise planeerimise kontekstis. Tegemist on konserveerimise ja linnaplaneerimise alamkategoriaga, mis aitab mõtestada ja reguleerida kultuuripärandit lähtuvalt haldustasandist läbi poliitiliste valikute, piirkondlike eripärade, kogukonna soovide jm tegurite.¹³⁹ Pärandiplaneerimine on Kalmani

¹³⁷ Jokilehto, J. 2010, lk 379.

¹³⁸ *Old Town Design Guidelines for New Buildings and Additions to Existing Buildings, Victoria, Kanada 2019; - A simple guide to Brisbane's heritage places and character homes, Brisbane, Austraalia 2015; Land Use and Development Policies and Guidelines Planning, Urban Design and Sustainability Department, Chinatown, Kanada, Vancouver 2011-2019; Histon & Impington Village Design Guide, Supplementary Planning, UK: Cambridge, 2019.*

¹³⁹ Kalman, H. 2014, lk 4.

määratluse kohaselt ennekõike professionaalselt juhitud protsess, mis aitab määratleda kogukonna jaoks väärtuslike objekte ning võimalikke tegureid, millest sõltub pärandobjektide säilimine ja hoidmine ning pakub meetmeid pärandi paremaks haldamiseks ja säilitamiseks.¹⁴⁰ Pärandiplaneerimise eesmärk on muutuste tark juhtimine, mitte muutuste takistamine. Kaur Lass toob planeerimise ja planeeringute elluviimise loomulikuna osana välja võime märgata hetke, mõista toimunut ja parasjagu toimuvaid muudatusi ning vajadusel korrigeerida tuleviku jaoks seatud sihte.¹⁴¹ Väärtuslike ajaloolisi objekte vaadeldakse tänaste muutuste taustal, püüdes juhtida arenguid kultuuripärandi ekspertide ja arendajatega koostöös ning kaasates kogukonda.¹⁴² Mida rohkem tegureid planeeringute koostamisel arvesse võetakse ja erinevaid osapooli planeerimisprotsessi kaasatakse, seda suurem on võimalus ennetada probleeme ning saavutada kestvaid ja toimivaid lahendusi ning vältida konflikte arendajate ja pärandihoidjate vahel (vt ill 6). Pärandiplaneerimise edukus sõltub huvipoolte koostöövõimekusest.¹⁴³

Illustratsioon 6 Osapoolte ja partnerite määratlemine. Autori joonis.

¹⁴⁰ Kalman, H. 2014, lk 4.

¹⁴¹ Lass, K. Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine – Keskkonnatehnika 2012/6.

¹⁴² Kalman, H. 2014, lk 5.

¹⁴³ Kalman, H. 2014, lk 5–6.

Aktiivne kaasamine ja kogukonna osalemine planeerimisprotsessis annab võimaluse mõttevahetuseks ja koostööks kogukonna, omavalitsuste ja erinevate valdkondade ning huvigruppide esindajatega, mis on pärandiplaneerimise ja –halduse seisukohalt äärmiselt oluline kohaliku tasandi pärandiloo protsessis.¹⁴⁴ Ehkki kaasamisega tegeletakse üha rohkem ka Eesti planeerimismaastikul, seda eriti linnades tegutsevate asumiseltside kaudu, toimub mujal planeeringute arutelu ja põhimõtete selgitamine enamjaolt üksnes avalikustamise etapis, nii nagu seda näeb ette planeerimisseadus. Nii riigi kui ka kohalike omavalitsuste roll on praeguses olukorras tõsta kogukonnaliikmete teadlikkust, luua võimalused ja toetada kogukonnaseltside tegevust pärandialastes tegevustes. Et planeeringute koostamist siduda kogukondade arenguga, on vaja Partsi sõnul lihtsustada planeeringu– ja osalusprotsesse ning toob välja, et planeeringute keelekasutus tundub sageli kaugel ja mõjutu mitte ainult tavakodanikule, vaid ka kultuuritöötajatele ja akadeemilistele inimestele.¹⁴⁵

Planeeringuline pärandiplaneerimine peab olema sisuline tegevus ning arvestama tänaseid pärandikäsitluse põhimõtteid, mis seab esikohale kohalikud elanikud ja elukeskkonna. Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni koosolekul läbi vaadatud maakonna ja kohalike omavalitsuste planeeringudokumentide ning komisjoni protokollilisi otsuseid analüüsides tõi Nele Rent¹⁴⁶ välja, et valdavalt keskendutakse mälestistekesksetele pärandikäsitlustele, muinsuskaitseaduse mugavatest ja piiravatest raamidest ei soovita ega juleta väljuda, unustades, et laiemat pärandikäsitlust eeldavad ja soosivad ratifitseeritud rahvusvahelised lepingud. Tänapäevaste põhimõtete kohaselt toob Lass üldplaneeringu eesmärgina välja kohalike elanike ja ettevõtjate huvide kaitsmise: „*See on dokument, mis välistab kohapeal ebasoovitavad tegevused ja soosib kogukonna soovitud eesmärkide elluviimist. [---] Kohalike elanike heaolu võib olla oluliseim. Tähtis on see, et oleks kokkulepe, millist keskkonda hoitakse või luuakse. Kindlasti on elukoha meeldivus peamine kodukohatunde tekitaja ja inimeste paigalhoidja.*“¹⁴⁷ Teiseks, on planeeringulise lähenemise puhul oluline sisuline lähenemine ning nende kasutamine igapäevase juhtimisprotsessi alusena. Lass toob oma kogemuste põhjal välja planeeringulise süsteemi sisulised nõrkused: „*Paljudel juhtudel leavad üldplaneeringud riulites, sest need on koostatud formaalselt. Seda just seetõttu, et planeeringut pole koostatud*

¹⁴⁴ Hinsberg, H., Kübar, U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaihendustele. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit. Tallinn: Ecoprint, 2009.

¹⁴⁵ Parts, P-K, Sepp, K. Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks – Riigikogu Toimetised 34/2016.

¹⁴⁶ Rent, N. Kultuuripärand planeeringutes, magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2015. Lk 27–28.

¹⁴⁷ Lass, K. Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine – Keskkonnatehnika 6/2012.

*sisuliselt, vaid lihtsalt seetõttu, et seadus kohustab. Planeering, mis koostatakse kohalikke elanikke ja ettevõtjaid kaasamata, ei anna sageli midagi. [---] Kindel on see, et ükski planeering (kui dokument) ükski ei saa väärtustada, tunnustada ega motiveerida inimesi. Inimesi saavad motiveerida, inspireerida ja suunata peamiselt juhid. Juhi võimuses on muuta planeeritu reaalsuseks. [---] Omavalitsuse juhid peaksid aduma, et nende kohustus on aidata leida võimalusi üldplaneeringu elluviimiseks. [---] Kuigi planeeringud peaksid olema juhtimise alusdokumendiks, muutuvad nad selleks vaid siis, kui juhid ise mõistavad nende väärtust, ja seda juba enne, kui neid koostama asutakse. Planeeringu sisu koostamine on samavõrd planeerimisülesanne kui juhtimisülesanne. Planeeringus kirjas olevad reeglid, suunised ja maakasutuse määrangud on need, mis annavad juhtidele volituse muutuste suunamiseks.*¹⁴⁸

Andres Levaldi sõnul ei ole haldusreform kaasa toonud olulist haldussuutlikkuse tõusu planeeringualaste dokumentide koostamisel ning valdavalt on üldplaneeringute koostamine samade konsultatsioonifirmade ülesandeks¹⁴⁹ ning pärandihoiu teemadega sisuliselt ei tegeleta. Aastatel 2003–2013 analüüsitud planeeringute ja otsuste põhjal leiti, et konkreetseid kohapõhiseid maakasutus-, ehitus- vms kohustusi või piiranguid seatakse vähe; väärtuste kirjeldamine on pigem juhendmaterjalidest või normatiividest kopeeritud annotatsioonid mis väärtuslik või pärand võiks olla, kui et mis need tegelikult on; kultuuriline ruum, selle väärtused – asustusstruktuur ja –mustrid, kujundavad või eristavad elemendid jms – on üldjuhul välja toomata; domineerib lähenemine, et kogukondlik kultuuripärand on määratletud kui planeeringudokumenti on lisatud riiklikult kaitstavate kultuurimälestiste nimekiri; tänu lõikakleebi võimalusele on planeeringute tekstid pikad ja lohisevad, täis seadustest, määrustest, juhendmaterjalidest või planeeringu konsultandi poolt varem teisele omavalitusele koostatud arengudokumendist kopeeritud standardseid üldistusi ja normatiivseid konstanteeringuid.¹⁵⁰

Seega on käesoleva töö raames oluline analüüsida, kas ja millised on sisulised muutused Muhu valla üldplaneeringutes 2006–2007 ja 2019 aasta kontekstis ning kas riiklikud suunised ja seadusandlus toetavad tänast planeeringulist pärandikäsitlust ning kuivõrd sisuliselt pärandiplaneerimisega omavalitsus tegeleb (ptk 4 ja lisa 5).

¹⁴⁸ Lass, K. Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine – Keskkonnatehnika 6/2012.

¹⁴⁹ Levald, A; suuline vestlus autoriga, 05.09.2019. Märkmed autori valduses.

¹⁵⁰ Rent, N. Kultuuripärand planeeringutes. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2015. Lk 27–28, lk 54.

2.2. Planeerimisseadusest tulenevad ülesanded kultuuripärandi kontekstis

Käesolev alapeatükk toob välja MuKS-s ja planeerimisseaduses (edaspidi PlanS) tulenevad kohustused kajastada ja arvestada planeeringutes kultuuripärandit. Peamiselt keskendutakse üldplaneeringutele, kuna tegemist on kohaliku taseme olulisema ruumiplaneerimisalase ja arenguid määratleva dokumendiga, mis koostatakse tulenevalt maakonnaplaneeringus toodud suundumustest ja põhimõtetest. Kohaliku omavalitsuse eriplaneeringu ja detailplaneeringu või selle koostamise kohustuse puudumisel on üldplaneering ühtlasi projekteerimistingimuste andmise alus, mistõttu selle roll ehituspärandi väärtustamisel ja asustusstruktuuride kontekstis on äärmiselt oluline. Omavalitsuse üldplaneering ja arengukava koos planeeringu elluviimise tegevuskavaga, on olulised strateegilised tegevusjuhised regionaalsete arengutega kohanemiseks.¹⁵¹ Töös ei käsitleta üldplaneeringu ja detailplaneeringu muinsuskaitse eritingimuste koostamise korda,¹⁵² kuna rõhuasetus on omavalitsuste haldustasandil ja kohaliku kaitse alustel objektidel ning nende kajastamisel planeeringutes.

PlanS § 81 on luua ruumilise planeerimise (edaspidi planeerimine) kaudu eeldused ühiskonnaliikmete vajadusi ja huve arvestava, demokraatliku, pikaajalise, tasakaalustatud ruumilise arengu, maakasutuse, kvaliteetse elu- ning ehitatud keskkonna kujunemiseks, soodustades keskkonnahoidlikku ning majanduslikult, kultuuriliselt ja sotsiaalselt jätkusuutlikku arengut. PlanS § 8 lisab, et planeeringuga tuleb luua eeldused kasutajasõbraliku ning turvalise elukeskkonna ja kogukondlike väärtusi kandva ruumilise struktuuri olemasoluks ja säilitamiseks ning esteetilise miljöö arenguks, säilitades olemasolevaid väärtusi. PlanS (§ 56 lg 1, § 75, lg 1, §126, lg 1) ja MuKS (§ 3, lg 1 ja 7) annab KOVile võimaluse ja kohustuse hinnata ja väärtustada kohalikul tasandil, kohaliku kogukonna ja identiteedi jaoks vajalike ehitistega kui mälu ja identiteedi objektidega ja arvestada kultuuripärandi kui avaliku väärtusega. PlanS sätestab järgmised ülesanded:

Maakonnaplaneeringu ülesanded – § 56 lg 1 punkt 6–7:

- kultuuripärandi säilitamiseks üldiste kasutustingimuste määramine;

¹⁵¹ Ruumiline planeerimine. Rahandusministeerium. <https://planeerimine.ee/ruumiline-planeerimine/planeeringud/> (vaadatud 13.04.2020).

¹⁵² Üldplaneeringu ja detailplaneeringu muinsuskaitse eritingimuste koostamise kord 2019, RT I, 29.04.2019, 1.

- väärtuslike põllumajandusmaade, maastike ja looduskoosluste säilitamiseks üldiste kasutustingimuste määramine

Üldplaneeringu ülesanded – § 75 lg 1 punktid 14, 16, 17 ja 18:

- väärtuslike põllumajandusmaade, rohealade, maastike, maastiku üksikelementide ja looduskoosluste määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine;
- miljööväärtuslike alade ja väärtuslike üksikobjektide määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine;
- kohaliku tähtsusega kultuuripärandi säilitamise meetmete, sealhulgas selle üldiste kasutustingimuste määramine;
- planeeringuala üldiste kasutus- ja ehitustingimuste, sealhulgas projekteerimistingimuste andmise aluseks olevate tingimuste, maakasutuse juhtotstarbe, maksimaalse ehitismahu, hoonestuse kõrguspiirangu ja haljastusnõuete määramine;

Detailplaneeringu ülesanded – § 126 lg 1 punktid 14, 15:

- loodusobjekti kohaliku kaitse alla võtmine ja kaitsevööndite määramine;
- miljööväärtuslike alade, väärtuslike üksikobjektide ja väärtuslike põllumajandusmaade määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine, kui need ei ole üldplaneeringuga määratud;

PlanS ülaltoodud sätete eesmärk on luua võimalus planeeringu kaudu kaitsta kultuuripärandit, mis pole võetud riikliku ega kohaliku kaitse all, kuid oma eripärast tulenevalt väärib kaitsmist. PlanS seletuskirja kohaselt on kultuuripärandi objektiks kas inimese poolt loodud või looduslik (nt ehitis, allikas, monument, sild, kivi, puu vms), samuti näiteks maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, mis ei ole kaitse alla võetud kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal näol. Samas on toodud, et looduskaitseaduse kohaselt võib ka kaitseala (rahvuspark) olla loodud kultuuripärandi kaitseks.¹⁵³

2.3. Muinsuskaitseameti suunised üldplaneeringute osas

Kohaliku omavalitsuse üksused peavad oma ülesannete täitmisel arvestama mälestiste, muinsuskaitsealade ja nende kaitsevöönditega, arheoloogiliste leiukohtade ja veealuse

¹⁵³ *Planeerimisseaduse seletuskiri. 2013, lk 85.*

kultuuripärandiga ning kooskõlastavad seaduses sätestatud juhtudel Muinsuskaitseametiga haldusaktide, sh üldplaneeringu eelnõud. Seega otseselt osaleb Muinsuskaitseamet kohaliku tasandi ruumilise planeerimise protsessis kooskõlastajana, kuid samuti soovitakse koostöös ruumilist planeerimist korraldava Rahandusministeeriumi ning planeerijatega anda omavalitsustele suuniseid ja juhiseid kohaliku tasandi kultuuripärandi käsitlemisel üldplaneeringutes.¹⁵⁴ Muinsuskaitseameti juhised¹⁵⁵ on ennekõike töövahendiks planeerijatele, konsultantidele ja kohaliku omavalitsuse spetsialistidele. Lähtuvalt ülaltoodud soovitudest tuleb üldplaneeringus tähistada ja käsitleda riikliku kaitse all olevad mälestised ja muinsuskaitsealad, määratleda miljööväärtuslikud alad ja väärtuslikud üksikobjektid koos vajalike kaitse- ja kasutustingimustega ning väärtuslikud maastikud. Kultuurimälestisi soovitatakse planeeringu seletuskirjas käsitleda eraldi peatükis, sh tabeli vormis või nimekirjas, kus antakse mälestise seisund, kasutuses või mitte, kavandatavad tegevused. Kaartidel tuleks tähistada maa-alalised mälestised alana, näidata kaitsevööndid, üksikmälestis näidata punktina ning kanda kaartidele iseloomulikud vaatesuunad(-sektorid).

Muinsuskaitseamet viitab planeeringualastes soovitudes järgmistele andmebaasidele ja objektidele, millega kohaliku tasandi pärandi korraldamisel tuleks arvestada ning mille väljatoomine kujundab oluliselt kohaliku tasandi planeeringulist pärandikäsitlust:

- **Maaehituspärand**
(<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=rehemaja&action=list>)
- **Matmispaikade register** (<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=burialplace>)
- **Muistised ja pärimuspaigad**
(<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=placeinfo>)
- **20. sajandi väärtuslik arhitektuur** (koolimajad, meiereid, raudteejaamad jt)
(<https://register.muinas.ee/admin.php?menuID=architecture>)
- **Militaarpärand** (<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=militaryheritage>)

¹⁵⁴ Välja, L. Pärand üldplaneeringutes; Kadakas, U., Lillak, A. Arheoloogiapärand ja planeerimine, Muinsuskaitseamet, 2019; kättesaadavad <https://planeerimine.ee/koolitused-leht/yp-tootubade-materjal/> (vaadatud 18.03.20); Martin, A., Kadakas, U. Kultuuripärand ja planeerimine, Muinsuskaitseamet, 2019, kättesaadav https://planeerimine.ee/static/sites/2/muinsuskaitseamet_12062019.pdf (vaadatud 18.03.2020).

¹⁵⁵ Kadakas, U., Lillak, A. Arheoloogiapärand ja planeerimine, ettekanne, Muinsuskaitseamet (2019), kättesaadav <https://planeerimine.ee/koolitused-leht/yp-tootubade-materjal/>; Martin, A., Kadakas, U. Kultuuripärand ja planeerimine, ettekanne, Muinsuskaitseamet (2019); kättesaadavad https://planeerimine.ee/static/sites/2/muinsuskaitseamet_12062019.pdf (vaadatud 18.03.2020).

- **Pärandkultuur**
(<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Teenused/Kaardirakendused/Parandkultuuri-kaardirakendus-p160.html>)
- **Ristipuud ja –metsad**
<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Teenused/Kaardirakendused/Ristipuude-kaardirakendus-p540.html>
- **Ajalooliste looduslike pühapaikade inventuurid** – info Muinsuskaitseametis

Lisaks tuleks planeeringute koostamisel arvestada järgmisega:

- **veel avastamata arheoloogiliselt väärtuslike aladega** (analüüsida alasid, kuhu planeeringuga nähakse ette võimalus maastikku muutvateks tegevusteks. Arheoloogiliselt väärtuslike alade prognoosimiseks tuleb arvesse võtta riigi kaitse all olevaid arheoloogiamälestisi ja arheoloogilisi leiukohti, lisaks allikakriitiliselt koondada arheoloogia arhiivides olevad andmed ja teha üldistav analüüs ajalooliste kaartide ning tänapäevase reljeef- ja maakasutuskaartide põhjal)
- **olemasolevad ja potentsiaalsed miljööväärtuslikud aladega** (väärtuskriteeriumiteks võivad olla nii tüüpilisus kui erilisus)
- **ajalooliselt väärtuslikud üksikobjektide, sh vaimse kultuuripärandi objektidega** (sh hooned, monumendid, sillad, teed, tähised, kohalike ajaloosündmuste, kultuurilooliselt oluliste isikute ja muistenditega seotud paigad, kohaliku identiteeti loovad paigad, pühakohad jms)
- **maastikupildiga**, sh vaated kultuurilooliselt olulistele objektidele, vaatekoridoride määratlemine, väärtuslike maastike piiride täpsustamine.

Ülaltoodud loetelude puhul võib väita, et tänased soovitused on pigem objektikesksed, toomata välja suuniseid ja meetmeid (ehitus–)pärandi hoidmise ja korraldamise osas, mõjude hindamisel või tingimuste seadmisel. Muinsuskaitseameti soovituslikud objektid planeeringute kooskõlastamisel on eelduseks väärtuskonflikti tekkimisele kogukonna ja ekspertide vahel, sest nende määratlemisel ei ole kogukonda piisavalt kaasatud või eelnevat teavitustööd tehtud, samuti pole nende määratlemisele kaasatud omavalitsust. Kuna käesoleva töö raames on

analüüsitud Muhu valla planeerimisprotsessi, on näitena toodud Muinsuskaitseameti kooskõlastuses¹⁵⁶ välja toodud punktid, mis pigem kohustavad kui soovivad:

- „6.7 lisada ptk 6.2.2 riiklikul ja kohalikul tasandil kaitstavate objektide hulka ka militaarpärandi hulka kuuluvad objektid;
- lisada link maaehituspärandi andmekogule:
<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=rehemaja>“

2.4. Kohaliku tasandi kultuuripärand üldplaneeringutes

Planeerimisseadusest tulenevalt võib pärandit käsitleda riiklikul ja kohalikul tasandil. Nagu mainitud, kohaliku tasandi kultuuripärandi määratlemisel eraldiseisvaid klassifikatsioone või liigitusi ette nähtud ei ole. Praegune praktika üldplaneeringute kontekstis tugineb planeerimisseaduse ülesannetele, mis toob välja üldise kultuuripärandi, miljööalad, väärtuslikud üksikobjektid, väärtuslikud maastikud jt. Samuti kasutatakse riiklike registreid ja uuringuid väärtusliku kultuuripärandi määratlemisel. Muinsuskaitseameti poolt hallatavas kultuurimälestiste riiklikus registris puudub teistel objektidel peale alaliselt ja ajutiselt riikliku kaitse all olevate kultuurimälestiste õiguslik staatus. See tähendab sisuliselt, et nendes andmebaasides olevate objektide puhul puudub riigil, kohalikul omavalitsusel kui ka omanikul juriidiline kohustus neid kaitsta või nendega erinevate tasandite planeeringutes arvestada. Küll aga annab see kohalikul tasandil võimaluse ekspertide hinnangule tuginedes määratleda nimekirja kantud objektid planeeringutes ja väärtustada seeläbi kohalikku arhitektuuripärandit.

Käesolevas alapeatükis käsitletakse seadusest tulenevalt kohaliku tasandi kultuuripärandit, ennekõike miljööväärtuslike alade, väärtuslike üksikobjektide ning maastike ja vaadetega seonduvat. Väärtuslike objektide all vaadeldakse Muinsuskaitseameti registritest ja soovitustest tulenevate objektide määrtalemist kohaliku tasandi pärandina.

¹⁵⁶ Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni 18.12.2018 koosoleku protokoll nr 395. Muinsuskaitseamet, 18.12.2018.

2.4.1. Miljööväärtuslike alade määramine

Maapiirkondades on miljööväärtuslike (hoonestus-)aladena¹⁵⁷ määratud huvipakkuvad ja terviklikult säilinud külad, ajaloolised alevid, suvilarajoonid jms terviklikud alad. Hajaasustuse puhul on esmane eesmärk ajaloolise struktuuri säilitamine, tiheasutuse korral aga sama oluline ajaloolise hoonestuse kui miljöö kujundaja hoidmine. Miljööväärtuslike alade määramisel ja kehtestamisel soovitatakse omavalitsustel järgida koostatud juhendmaterjali „Miljööväärtused maapiirkonnas. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhend Põlvamaa näitel,“¹⁵⁸ mis on mõeldud abiks miljööväärtuslike alade teema käsitlemisel üld-, teema- ja detailplaneeringutes. Samas on oluline märkida, et tänaseks on käesolev juhend tulenevalt seadusandluse muutusest osaliselt aegunud, nt üldplaneeringuga lahendatavate ülesannete otsustamisel lähtutakse kohaliku omavalitsuse üksuse ruumilistest vajadustest ja planeeringu eesmärgist ning miljööväärtuslike alade või väärtuslike üksikobjektide määramine ei ole seadusega sätestatud kohustus, vaid võimalus (PlanS § 75 lg 2).

Miljööväärtuslikud alad ning kaitse- ja kasutustingimused määratakse kas üldplaneeringu või vastava teemaplaneeringuga. Üldjuhul reguleeritakse maakasutus, struktuursed lahendused, mahud, haljastus, piirded, materjalikasutus jm detailid ning selle koostamiseks on vajalikud detailsemad alusuuringud. Miljööala eesmärk on ajaloolise keskkonna ja ruumimulje hoidmine, väärtuslike hoonete säilitamine ning õigete renoveerimisvõtete kasutamine. Samuti uushoonestuse mahtude ja materjalikasutuse reguleerimine nii, et see ei muutuks domineerivaks ajaloolise hoonestuse suhtes. Kui mälestiste puhul kehtivad piirangud vaid üksikutele majaomanikele, siis muinsuskaitse- ja miljööaladel on tegu solidaarselt jagatud vastutusega,¹⁵⁹ ning seega on protsessi kaasatud oluliselt rohkem erinevate väärtushinnangutega osalisi. Samuti eeldatakse miljööalade väärtuste määramisel ja kasutustingimuste koostamiseks põhjalike alusuuringute ehk inventuuride olemasolu. Milliseid kasutustingimusi kehtestada, tuleb otsustada lähtuvalt konkreetse koha ehitus- ja maakasutustavadest lähtuvalt. Lilian Hansar viitab siinkohal kohalikule omavalitsusele haldusmenetluse seadusega antud kaalutusõigusele,

¹⁵⁷ Enne 1.07.2005.a. kehtima hakanud planeerimisseadust kasutati seaduses mõistet „miljööväärtuslik hoonestusala“ kuid uue seaduse kontekstis peeti seda liiga piiravaks, sest miljööväärtus ei pea seisnema alati hoonetes, vaid võib tuleneda hoopis muudest teguritest. Allikas: Planeerimisseaduse seletuskiri, 2013.

¹⁵⁸ Hellström, K, Kais, M. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhend Põlvamaa näitel. Põlva, 2011. Kätesaadav

https://maakonnaplaneering.ee/documents/2845826/18717812/1_Miljoovartused_maapiirkonnas_25032011.pdf/b9182447-6441-4142-bfb5-06f14fd4ff15 (vaadatud 18.03.2020).

¹⁵⁹ Alatalu, R. „Kus keiakse, senna jäävad jälle...“ lk 2190–2203.

mille kohaselt omavalitsus võib otsustada, missuguste tingimuste seadmine vajalik on, ning haldusmenetluse seaduse¹⁶⁰ § 3 lg 2, mis nõuab, et langetatav otsus oleks kohane, vajalik ning proportsionaalne seatud eesmärgi suhtes. Üldplaneeringu seletuskirjas tuleb esitada alade valiku põhjendus ning selgitada millistest motiividest on otsuse langetamisel lähtutud.¹⁶¹

Käesoleval hetkel on suur osa omavalitsustest algatanud uued üldplaneeringu menetlused, mistõttu on vara öelda, kas või mil määral uutes üldplaneeringutes miljööväärtuslike alasid kehtestatakse. On suur tõenäosus, et varasemalt koostatud ja kehtivad teemaplaneeringud integreeritakse uutesse üldplaneeringutesse. Rahandusministeeriumi koostatud ülevaade algatatud ja kehtestatud teemaplaneeringute kohta on toodud töö lisa 2. Olemasolevate teemaplaneeringute osas rakenduslike uuringuid ei ole koostatud. Samas on oluline teadmine, et riik toetab huvi korral miljööväärtuslike alade määratlemist üldplaneeringus. Nimelt saavad haldusreformijärgselt algatatud üldplaneeringute koostamise etapis kohalikud omavalitsused taotleda toetust üldplaneeringu koostamiseks vajalike uuringute ja analüüside tegemiseks, sh asustuse arengut suunavate tingimuste täpsustamiseks, sh tiheasustusalade ja miljööväärtuslike alade ruumilise paiknemise ja kavandamise põhimõtete täpsustamiseks. Toetuse minimaalne suurus on 8500 eurot, maksimaalne toetuse summa ühe omavalitsuse taotluse kohta on 10 000 eurot.¹⁶²

Nagu mainitud, eraldiseisvaid uuringuid miljööväärtuslike hoonestusalade määramise ja piirangute rakendamise osas ei ole koostatud. Samas on meil ligi 10-aastane praktiline kogemus ning Leele Välja¹⁶³ on miljööalade kajastamisega planeeringutes välja toonud järgmised probleemkohad:

- peljatakse miljööalasad, sest arvatakse, et takistavad arengut
- määratakse miljööalad, kuid piirduakse vaid piiridega, kaitse- ja kasutustingimused jäävad seadmata
- seatakse tingimused, kuid selles käsitletakse ainult uushoonestust, samas on väärtustamise põhjus just olemasolevas ajaloolise hoonestuses
- sageli puudub kompetents miljööalade otstarbe mõistmiseks ja nende haldamiseks

¹⁶⁰ Haldusmenetluse seadus, RT I 2001, 58, 354, redakt. RT I, 23.02.2011, 8.

¹⁶¹ Hansar, L. Miljööväärtused linnas. Tallinn: Keskkonnaministeerium, 2004; lk 11.

¹⁶² Omavalitsustel avanes võimalus saada üldplaneeringute toetust, 13.02.2020. Rahandusministeerium. Kätesaadav <https://www.rahandusministeerium.ee/et/uudised/omavalitsustel-avanes-voimalus-saada-uldplaneeringute-toetust> (vaadatud 13.04.2020).

¹⁶³ Välja, L. Pärand üldplaneeringutes, ettekanne, 2019, Kätesaadav <https://planeerimine.ee/static/sites/2/leele-valja-2.pdf> (vaadatud 18.03.2020).

- huvipuudus kohaliku omavalitsuse tasandil.

Lähtuvalt Muhu valla miljööalade kehtestamise protsessist võib lisada ekspertide ja kogukonna väärtushinnangute erinevused ning kogukonna enda suutmatus konsensusele jõuda.¹⁶⁴ Samuti kardetakse ülemääraseid piiranguid (sh kompenseerimiskohustus) ning omavalitsustel puudub meetmete osas rakendus- ja järelvalvevõimekus.

2.4.2. Väärtuslikud üksikobjektid

Planeeringutega on võimalik määratleda väärtuslikke üksikobjekte ning kehtestada nende osas täiendavaid kaitse- ja kasutustingimusi. Väärtusliku üksikobjektina saab planeeringus määratleda mistahes objekti, hoone või rajatise, mis väärrib planeeringualal säilitamist. Triin Talk kirjutab Muinsuskaitseameti aastaraamatus järgmist: „*Riikliku kaitse all ei ole Eestis umbes pooled kirikud ja mõisate peahooned, rääkimata rehemajadest, tuulikutest, tuletornidest ning kooli- ja rahvamajadest, kus muinsuskaitsealuste näidete osakaal on palju-palju väiksem. Mida väärtusliku üksikobjektiga võib ja ei või teha, on täpselt sama palju kohaliku omavalitsuse otsus nagu miljööala puhul. Üldjuhul võiks väärtuslikku üksikobjekti kohelda umbes samamoodi nagu miljööala väärtuslikku hoonet, sest olemuselt peaksid need kuuluma vähemalt samasse väärtusklassi.*“¹⁶⁵ See, kuidas väärtuslikke objekte planeeringutes nimetatakse, sõltub omavalitsustest. Näiteks Muhu valla üldplaneeringu projektis mainitakse lisaks ülaltoodud registrites toodud objektidele kohalikke vaatamisväärsusi (pt 6.2.2.3), mis konkreetse üldplaneeringu mõistes on piirkondliku tähtsusega objektid, millel on kultuuriajalooline, looduslik, esteetiline või identiteediväärtus, mis vajavad säilitamist ja esiletõstmist, sest omavad tähtsust kohalikus kultuurielus. Objekti valiku põhjuseks on kogukonna soov objekte esile tõsta, mis tuleneb objekti või piirkonna olulisusest inimeste mälus ning mis üldjuhul ei kuulu kaitse alla kinnismälestise või loodusobjektina. Samuti on sõnastamise küsimus, kas käsitleda Muinsuskaitseameti poolt viidatud objekte väärtuslike üksikobjektidena või laiemalt, kohaliku kultuuripärandina. Järgenvalt peatumegi juriidilist kaitsestaatust mitte omavatel andmebaasidel ja registritel, mis omavad ennekõike tähendust kohaliku tasandi pärandi määratlemisel ja korraldamisel, samuti vaimsel ja kohalikul looduspärandil, millega

¹⁶⁴ Lehari, L. Väärtuste diskursus miljööväärtuslike külade teemaplaneeringutes, magistritöö, Tartu: Tallinna Tehnikaiikooli Tartu Kolledž, 2012.

¹⁶⁵ Talk, T. Väärtuslikud üksikobjektid ehk kohalik kaitse planeeringute abil – Muinsuskaitse aastaraamat, 2018. Lk 108–111.

omavalitsused peavad arvestama. Samuti on oluline mõista nende registrite ja andmebaaside rolli kohaliku tasandi pärandi liigituse kujundamisel ning teada registrite eripärasid ja kitsaskohti. Alltoodud registrites toodud objekte võib määratleda väärtuslike üksikobjektidena, samas võib planeeringuline ülesehitus olla ka erinev.

Maaehituspärand

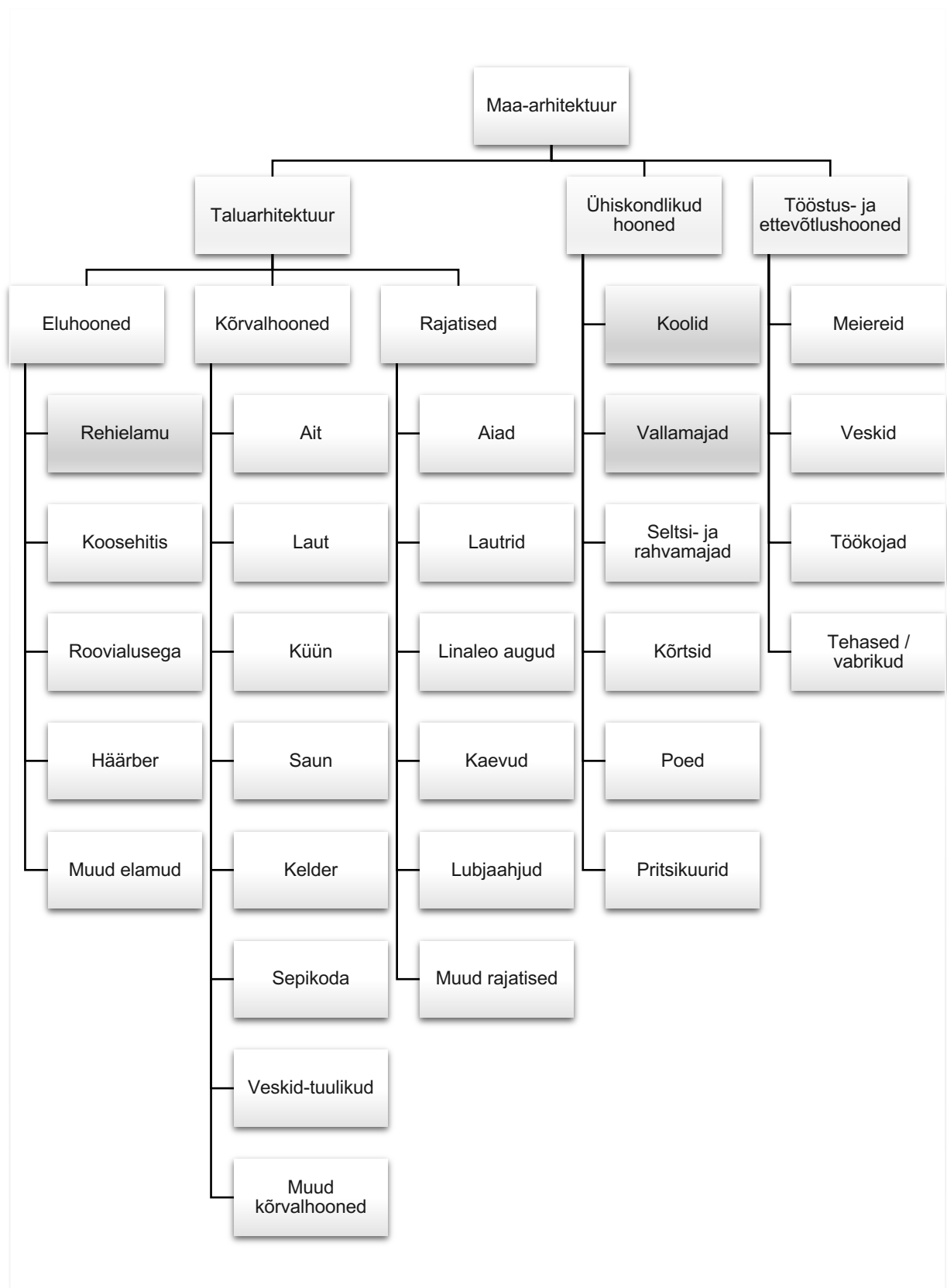
Läbi aegade on taluhoonestus olnud kõige arvukam ja Eesti maastikke enim kujundanud element¹⁶⁶ ning maaehituspärandi objektide ring väga lai (ill 7). Samad on muutused maastikus ja regionaalsetes arengutes viinud traditsiooniliste põllumajanduslike tegevusalade hääbumiseni, muutusteni taluehitiste ja maastiku kasutusfunktsioonides, samuti avaliku ja temaatilise maa-arhitektuuri (nt meiereid, veskid) kasutusest kõrvale jäämise ning toonud kaasa globaalsete ehitustrendide ja võõraste materjalide ebaproportsionaalse kasutuse. Teiseks, on Madli Maruste¹⁶⁷ toonud välja, et talus kui säilinud hoonetüübis peegeldub Eesti alal elanud põlisrahva materialiseerunud identiteet ning kui siiani on taluarhitektuuri vaadeldud peamiselt nostalgilise pilguga ning vanade majade taastamist vahel lausa mõistetud kui romantilist minevikuihalust, siis uues globaalses situatsioonis kannavad aga vanad käsitööna valminud puit- ja kivihooned uut tähendust.¹⁶⁸ Rahvusvahelise Vernakulaarse Arhitektuuri Komitee koostatud „Soovitused ehitatud vernakulaarse ehituspärandi kaitsmiseks“ toonitatakse, et vernakulaarset arhitektuuri tuleks pidada kultuuripärandi kõige väärtuslikumaks ja inimesega kõige lähemalt seotud osaks.¹⁶⁹ Taluarhitektuuri ja maastikuväärtuste tähtsustamisega hakati riiklikul tasandil senisest enam tegelema 20. sajandi alguses ning soov säilitada ja väärtustada piirkondlikke eripärasid ja ehitustraditsioone olid aluseks maa-arhitektuurile suunatud Kultuuriministeriumi valdkondlike arengukavade väljatöötamisel (Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. 2007–2010 ja 2012–2015). Olulisemad tegevused arengukavade raames oli maa-ehituspärandi andmekogu loomine ning maa-arhitektuuri uurimis- ja nõustamiskeskuse käivitamiseks Eesti Vabaõhumuuseumi juurde (Maa-arhitektuuri keskus).

¹⁶⁶ *Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2012–2015. Kultuuriministerium, 2012. Lk 11.*

¹⁶⁷ *Maruste, M. Eesti talu kui kompass minevikku ja tulevikku – Maja talv (99)/2020, lk 38–45.*

¹⁶⁸ *Sama, lk 38–45.*

¹⁶⁹ *Recommendation for the protection of built vernacular heritage. International Committee of Vernacular Architecture /CIAV. Jeruusalem, 1996.*

Illustratsioon 7 Maa-arhitektuuri tüpoloogia ja liigitamine. Maa-ehituspärandi register sisaldab andmeid rehielamute, koolimajade ja vallamajade osas. Autori joonis.

Muinsuskaitseameti kodulehel asuv maaehituspärandi andmekogu sisaldab andmeid rehimajade, vallamajade ja koolide osas (valla- ja koolimajad kattuvad üldjuhul XX objektidega), vt ill 7. Maaehituspärandi rehimajade avaliku tasandi andmekogusse on koondatud u 600 rehimaja inventeerimise andmed.¹⁷⁰ Andmekogus on esindatud enam-vähem kõik maakonnad ning erinevad ehitusajad, mistõttu võib seda pidada sotsioloogiliselt esinduslikuks valimiks, et teha mõningaid üldistusi kogu Eestimaa rehimajade kohta.¹⁷¹ Käesoleva töö raames on oluline teada rehimajade andmekogu kahte kasutajatasandit – avalik ning uurija tasand. Avaliku tasandi puhul (millele viitab ka Muinsuskaitseamet oma kooskõlastustes ja juhendmaterjalides) kuvatakse ainult väike osa kogu teabest, mis taluõue, kõrvalhoone ning rehimaja kohta on kogutud, samuti ei sisalda avalik andmebaas kõiki inventeeritud rehimajasid.

Nagu mainitud, siis valdav osa taluarhitektuurist ja maaehituspärandist ei ole riikliku kaitse all.¹⁷² Kas maaehituspärandi objektid tuleks võtta kohaliku kaitse alla planeeringutega (vt Muinsuskaitseameti soovitusi üldplaneeringute osas ning arengukava 2012–2015 meede 3.2 – „Omavalitsuste nõustamine üldplaneeringutesse väärtuslike maastiku ilmet ja piirkondlikke eripärasid hoidvate ja arendavate sätete sisseviimisel“) või tuleks selle hoidmiseks ja taastamiseks teisi meetmeid rakendada? Valdkondlikus arengukavas 2012–2015 tõdetakse, et maaehituspärandi näol on tegemist inimeste otsese elukeskkonnaga, hoonestuse säilitamise nimel ei saa tekitada oluliste piirangutega keskkonda. Oluline on leida kompromiss tänapäeva nõuete ja esivanemate pärandi säilitamise vahel. Rasmus Kask on toonud välja, et enamasti on kehvade ehituslahenduste taga teadmatus, mille eest ei saa kaitsta rangete piirangutega, vaid teadlikkuse tõstmise ja mõistva suhtumisega ning ülla eesmärgi nimel loodud kaitselahendused võivad kaudselt kaasa aidata hoopis hoonete lagunemisele. Kask lisab, et vajalik on kaardistada omanike vajadused ja huvid, sest parim kaitse on omaniku kaitse, mille eeldus on koostöö ja mõistmine. Alles seejärel saab teha sisuka ja kaalutletud kaitsestrategie, et tagada maaehituspärandi terviklik säilimine ning kasutus tulevikus.¹⁷³ Omaniku kaitse olulisust rõhutab maa-arhitektuuri puhul ka Alatalu, tuues välja, et väärtusliku keskkonna kaitse,

¹⁷⁰ Vt <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=rehimaja&action=list>, seisuga 21.03.2020 oli rehimajade andmebaasis 617 objekti.

¹⁷¹ Maa-arhitektuuri ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. 2011–2015, Kultuuriministeerium. Kättesaadav https://evm.ee/uploads/files/maa_arh_arengukava2012.pdf. (vaadatud 07.03.2020).

¹⁷² Kultuurimälestiste riiklikus registris on mälestisena arvel kokku 50 talu 256 hoone ja rajatisega, neist 9 on seotud ajalooliste isikutega (nt A. H. Tammsaare, A. Laikmaa, J. Köler), kaitsealustest hoonetest asub 89 ehk ligemale 1/3 Koguva külas Muhus.

¹⁷³ Kask, R. Millist kaitset vajab rehielamu? – Sirp, 23.03.2018.

ehitustraditsioonide, hoonetüüpide ja maastiku hoidmine on võimalik ennekõike nn omanikukaitsena.¹⁷⁴ Ta lisab, et selle eeldus on inimeste teadlikkus ja tahe, mõlemat aitab hoida ühiskonna toetus „*Omanikke motiveerib ka moraalne toetus, tähelepanu ja huvi, mis kinnitavad, et tema kodu kiviaed või kaevurakked on väärtused riigi ja ühiskonna seisukohalt.*“¹⁷⁵

Seega tõstetub maa-arhitektuuri objektide kohaliku kaitse alla võtmisel mitmeid erinevaid küsimusi ning süsteemse pärandikorralduse puudumisel võib objektipõhine kaitse jääda kõigest formaalsuseks. Pidevalt muutumises oleva ja väga eriilmelise taluarhitektuuri säilimisel on kõige olulisem teadlikkuse tõstmine, omanike igakülgne toetamine ja erinevate protsesside teadlik suunamine. Alatalu sõnul ei saa taluarhitektuuri kaitse mõte seisneda mingile ajastule või ajahetkele omase külakeskkonna külmutamine, pigem vastupidi – olemasolevat arvestav areng koos selle juurde kuuluvate võimalike „veidrusega“ tekitab pidevalt uut pärandit.¹⁷⁶

Samu küsimusi, mis tõstavad taluarhitektuuri puhul, võib välja tuua ka teiste, alljärgnevalt esile toodud nimekirjade ja andmebaaside puhul – milline on olnud kogukonna roll nende määratlemisel, kuidas tõsta nende objektide osas teadlikkust, millised on parimad meetmed objektide säilitamise ja hoidmisel jne. Kuigi planeering annab võimaluse seada avalikes huvides omandipiiranguid, on inimkeskse pärandihoiu põhimõtteid arvestades oluline määratleda maa- või kinnisobjekti omaniku roll kohaliku tasandi pärandikaitse protsessis, ehk milline on omaniku roll määratlemisel kaitsealuse objektina, tingimuste seadmisel või kuidas toimub teavitamine ning edaspidine suhtlus.

XX sajandi arhitektuur

2007. a alustati Kultuuriministeriumi ja Muinsuskaitseameti algatusel Eesti XX sajandi arhitektuuri (periood 1870–1991) kaardistamise ja analüüsiga, eesmärgiga välja selgitada Eesti XX sajandi arhitektuuri paremik, mis väärib riiklikku kaitset kultuurimälestiseks tunnistamise näol, kohaliku kaitse alla võtmist või esiletoomist. Piirkondlike ja alusuuringute põhjal (raudteearhitektuur, vallamajad, palvemajad, maakoolimajad) koostati andmebaas, mis on

¹⁷⁴ Alatalu, R. Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Kättesaadav https://tu.ee/public/t/tartu-kolledz/Acta_1_Riin_Alatalu.pdf (vaadatud 13.04.2020).

¹⁷⁵ Sama, lk 73–91.

¹⁷⁶ Alatalu, R. Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri..., lk 11.

leitav Muinsuskaitseameti kodulehelt.¹⁷⁷ Andmebaasi koostamisel võeti aluseks järgnev tüpoloogia: administratiivhooned (sh asula/planeering), spordirajatised, tootmishooned, tehnilised hooned ja rajatised ning elamud.¹⁷⁸ Projekti lõpparuandes märgitakse, et loodud register on oluline teadvustamise ja väärtustamise vahend ilma riiklike sunnimeetmete ja kohustusteta.¹⁷⁹ Samas dokumendis nenditakse, et palju XX sajandi arhitektuuriteoseid on hävinud teadmatuse tõttu, mistõttu on see uuring oluline informatsiooniallikas kohalikele omavalitsustele jt huvilistele, kelle otsustest konkreetsete objektide käekäik sõltub.

Militaarpärand

Eesti uuema sõjaajaloolise arhitektuuripärandi uuringu viis Kultuuriministeeriumi tellimusel aastatel 2017–2019 läbi Eesti Muinsuskaitse Selts. Militaarpärandi registris¹⁸⁰ on 348 erinevast perioodist ja seisundis militaarobjekti (seisuga 03.03.2020). Militaarpärandi kaitsmise ja säilitamise viisidest nähti ette riikliku kaitse alla võtmist, kohaliku kaitse alla võtmist planeeringuga, dokumenteerimist või teadvustamist. Projekti lõpparuanne¹⁸¹ nägi ette soovitusi militaarpärandi nähtavuse tõstmiseks ja kasutatavuse suurendamiseks, mis edastati Muinsuskaitseameti poolt ka kohalikele omavalitsustele ettepanekuga loetletud militaarobjektid planeeringutega määratleda.

Pärandkultuur

Ennekõike maapiirkondades ja maastikel olevate inimtegevuste jälgede kaardistamise projekte koordineeris aastatel 2005–2011 Riigi Metsamajandamise Keskus ning koos Keskkonnateabe Keskusega koostati Maa-ameti pärandkultuuri kaardirakendus,¹⁸² kus kuvatakse pärandkultuuri objekte ning nendega seotud infot. Enamus pärandkultuuri objektidest ei kuulu riikliku ega kohaliku tasandi kaitse alla, samas võib väita, et muinsuskaitseobjektid on ühtlasi pärandkultuuri objektid (nt maalinnad, pühapaigad jne).

¹⁷⁷ Vt XX sajandi arhitektuur <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=architecture> (vaadatud 29.03.2020).

¹⁷⁸ Vt tulemuste koondtabel <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=generalinformation>. (vaadatud 29.03.2020).

¹⁷⁹ Eesti 20. sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012.

¹⁸⁰ Vt <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=militaryheritage&order=title%3Aasc>.

¹⁸¹ Eesti sõjaajaloolise arhitektuuripärandi kaardistamine ja kasutusvõimaluste analüüs. 19. ja 20. sajand, uuringu lõpparuanne, Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2017.

¹⁸² Vt <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Parandkultuur/Parandkultuuri-kaardirakenduse-kirjeldus-p160.html> (vaadatud 14.04.2020).

Pärandkultuuri mõiste sõnastajaks peetakse Lembitu Tarangut, kes koos Rein Kaljuveega töötas välja pärandkultuuriobjektide kirjeldamise meetoodika.¹⁸³ Tarangu mõiste kohaselt on pärandkultuur osa rahvakultuurist kui rahva traditsioonilisest ainelise ja vaimse kultuuri pärandist. Pärandkultuur on oma olemuselt aineeline, kuid nii nagu kõik rahvakultuuri ilmingud on omavahel tihedas seoses, moodustades ühtse terviku, nii ühendavad tedagi lugematud niidid vaimse rahvaloominguga.¹⁸⁴ Kaardistati üle 35 000 objekti ning üldine süstematiseerimine toimus järgmiste kategooriate alusel: kultuurmaastiku kujunemisega seotud objektid, maa ja rahva ajalugu kajastavad objektid, kogukonna ajalugu, traditsioonilist talumajapidamist ja kohalikku töödust kajastavad objektid ning metsa ja metsamajandusega seotud objektid. Projektide käigus koostati piirkondlikud ülevaated ja Väike pärandkultuuri käsiraamat,¹⁸⁵ mis teeb ülevaate pärandobjektide liigitusest, inventeerimisest ning ühtlasi toob välja pärandiobjektide hooldusalased soovitusel alates tegevuste planeerimisest kuni vaadete avamise ja varikatuste ehitamiseni ning eksponeerimisega seotud küsimused ning on seega hea teavitustöö ning õppe- ja töövahend kohalikele omavalistustele. Käsiraamatus käsitleb Tarang pärandkultuuri objektide säilimist ja hoidmist omanikuhooldu põhimõtete toel, mis Põhjamaade praktika kohaselt on seadusandlikust kaitsest tõhusam: „Unikaalsete kultuurimärgiste olemasolu väärtustab maaomaniku maaomandit ning tõstab omaniku eneseteadvust. Laiemas mõttes väärtustavad eksponeeritud pärandkultuuri objektid paikkonda ja tõstavad selle mainet, kuid kõigepealt peab kohalik kogukond kultuuripärandi omaks võtma“.¹⁸⁶

Kohalikele omavalitsustele on oluline teadmine, et tegemist ei ole fikseeritud nimekirjaga ning endiselt võivad inimesed andmebaasi täiendada ning eelkõige kutsutakse üles maaomanike oma maal asuvatest väärtuslikest kultuuriobjektidest teada andma.¹⁸⁷ Samuti on kohalikel

¹⁸³ RMK Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsikeskuses konverents „Pärandkultuur metsas - väärtustamata väärtused“ 19.12.07; „Väike pärandkultuuri käsiraamat“, 2007; Maakondlikud pärandkultuuriraamatud; vt. <https://www.rm.k.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist> (vaadatud 29.03.2020).

¹⁸⁴ Tarang, L. Pärandkultuuri mõistest ja jäädvustamisest. Kättesaadav <https://www.rm.k.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist/parandkultuuri-moistest-ja-jaadvustamisest>. (vaadatud 06.03.2020).

¹⁸⁵ Pärandkultuuri objektide inventeerimise projekti materjalid on kättesaadavad RMK kodulehelt <https://www.rm.k.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist>. (vaadatud 06.03.2020).

¹⁸⁶ Tarang, L., Hellström, K., Kaljuvee, R., Kusmin, J., Neljandik, T., Raid, M. Väike pärandkultuuri käsiraamat, Tartu, 2007; lk 12.

¹⁸⁷ RMK koduleht <https://www.rm.k.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/milleks-mulle-parandkultuur/anna-teada-objektist>, teada andmise juhend on kättesaadav https://www.rm.k.ee/files/Kuidas_saata_teave_parandkultuuri_objekti_asukohast.pdf (vaadatud 29.03.2020).

omavalitsustel võimalus teadvustada kogukonda antud võimalustest, kutsuda üles aktiivselt oma kodukanti kaardistama ning tutvustama omanikuhoiu põhimõtteid ja meetmeid.

2.4.3. Väärtuslike maastike ja ilusate vaadete määratlemine

Elukvaliteedi parandamine maakogukondades on otseselt seotud nende kultuuri, ehituspärandi ja maastike püsimise ja arenemisega. Ruumiline planeerimine on üks olulisemaid maastike kasutust ja arendamist suunavaid vahendeid ning peamised põhimõtted on reguleeritud Euroopa maastikukonventsiooniga.¹⁸⁸ Konventsiooni kohaselt on maastike planeerimine tulevikku suunatud tegevus, mille eesmärgiks on parendada, taastada või luua erinevatele vajadustele ja ootustele vastavaid maastikke. Selle käigus maastikke uuritakse, analüüsitakse, kavandatakse ning kavandatu elluviimise tulemusena luuakse uusi maastikke. Keskkonnaamet rõhutab, et ruumilise planeerimise üldine eesmärk on planeerimisprotsessi kaudu kokku leppida kõikehaaravas ning erinevaid huve tasakaalustavas ruumilises lahenduses, mis arvestab kultuuri- ja looduskeskkonna väärtustega, loodusvarade säästliku kasutamisega ning parendab elukeskkonda. Sellest lähtuvalt tuleb planeeringuga olemasolevaid kogukondlikke ja muid väärtusi säilitades luua eeldused kasutajasõbraliku ning turvalise elukeskkonna kujunemiseks, samuti esteetilise miljöö arenguks. Oluline on väärtuslike maastike, väärtuslike põllumajandusmaade ja rohevõrgustiku säilimist ning toimimist tagavate meetmete määramine planeeringutes, samuti neis kultuuripärandi ja miljööväärtuste käsitlemine.¹⁸⁹

Esimene üleriigiline planeering „Eesti 2010“ seadis eesmärgiks pärandkultuurmaastike väljaselgitamise ning nende kasutusrežiimi täpsustamise maakonnaplaneeringutes. Ajavahemikus 1999–2003 määratlesid kõik Eesti maakonnad oma väärtuslikud maastikud maakonnaplaneeringu teemaplaneeringuga „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused.“ Eesmärgiks seati eelkõige väärtuste säilitamine, määravaks majanduslik, looduslik, aja- ja kultuurilooline või esteetiline külg. Protsessi käigus lepiti kokku reeglid, kuidas väärtuslikke maastikke sisuliselt piiritleda, keskendudes peamiselt kultuurmaastikele ja otsides säilinud traditsioonilist põllumustrit, asustust ja teedevõrku ning

¹⁸⁸ Euroopa maastikukonventsioon, Firenze, 20.10.2000, ratifitseeritud 02.11.2017, RT II, 07.11.2017, 2 https://www.envir.ee/sites/default/files/euroopa_maastikukonventsiooni_analuus.pdf

¹⁸⁹ Ruumiline planeerimine, Keskkonnaministeerium. Vt <https://www.envir.ee/et/konventsioon-ruumiline-planeerimine> (vaadatud 18.03.2020).

lähtuti kohalike elanike ettepanekutest ja hääletustulemustest. Valdav osa määratletud väärtuslikest maastikest on siiani hoolduskavadeta ning juba 2015. a nentis Andres Levald, et hoolduskavade keskne koostamine ei ole õigustatud: „*Enamiku väärtuslike maastike kohta on praegu hoolduskavad koostamata ja ellu viimata. Maakonna teemaplaneeringutes nimetatud väärtuslike maastike, sh traditsiooniliste põllumajandusmaastike säilitamise ja kasutamise meetmeid tuleb aga arvesse võtta uute planeeringute koostamisel.*”¹⁹⁰ Seega uute üldplaneeringute koostamise etapis tuleks senisest enam tähelepanu pöörata väärtuslikeks tunnistatud maastike rakenduslikule poolele ning vaadelda neid tervikliku pärandikäsitluse raames. Konsa toob eraldi välja pärandihalduse ja keskkonnakaitse lähenemise, mille aluseks on nii loodus- kui ka kultuuripärandi maastikuline ja väärtuspõhine analüüs: „*Asub ju igasugune pärand keskkonnas ning paljud väärtused on loodus- ja kultuuripärandile ühised.*”¹⁹¹ Analüüsides erinevate maade muinsuskaitseüsteeme ja praktikaid, pakkus Naska oma magistritöö osas välja soovitusi, et kohaliku tasandil kaitstavale ehitatud pärandile peaks keskenduma ennekõike Keskkonnaministeerium.¹⁹² Seega on sisulise pärandikorralduse puhul oluline vaadelda maapiirkondade ehituspärandit, vaimset pärandit, asustusstruktuuri ning nende toetusmeetmeid koos maastike ja looduspärandiga.

2.5. Üldplaneeringus maakasutus- ja ehitustingimuste seadmine

Üldplaneeringu ülesandeks on ühtlasi planeeringuala üldiste kasutus- ja ehitustingimuste, sealhulgas projekteerimistingimuste andmise aluseks olevate tingimuste, maakasutuse juhtotstarbe, maksimaalse ehitusmahu, hoonestuse kõrguspiirangu ja haljastusnõuete määramine. Ehitusseadustiku¹⁹³ § 1g 2 ütleb, et ehitatav ehitis peab olema kooskõlas ehitise asukohaga seonduvate kitsenduste ja planeeringuga. Detailplaneeringu puudumisel peab ehitatav ehitis olema kooskõlas üldplaneeringuga ja projekteerimistingimuste olemasolu kohustuse korral ka projekteerimistingimustega.

¹⁹⁰ Levald, A. Maastikuväärtused – kokkulepe läbi planeeringute – Postimees, 07.10.15.

¹⁹¹ Konsa 2014, lk 132.

¹⁹² Naska, S. Muinsuskaitsealade kujunemine ja korraldus. Eesti ja teiste Euroopa riikide võrdlev analüüs, magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011.

¹⁹³ Ehitusseadustik, 2015, RT I, 05.03.2015, 1.

Ennekõike on üldplaneeringutega määratletud kohaliku tasandi kultuuriväärtuslike objektide puhul tegemist väärtuslike ehitiste ja miljööaladega ning nende puhul võidakse üldplaneeringuga kehtestada täiendavaid piiranguid ja tingimusi. Samas on oluline, et omanike põhiseaduslikud õigused ei saaks riivatud. Omaniku huvisid sh ruumihuvisid kaitseb põhiseaduse § 32, mis sätestab, et igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Seadus ütleb, et igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Ning kitsendused sätestatakse seadusega. Kohustused igaühe tegevusele ruumis määrab põhiseaduse § 53, mille kohaselt on igaüks kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Riik on jõudnud seisukohale, et omanike õiguste piiramine maakasutus- ja ehitustingimuste seadmisega planeeringutes on igati seaduslik – Riigikogu Halduskolleegiumi lahenduses¹⁹⁴ tuuakse välja, et isikute põhiõigusi riivavaid avalik-õiguslikke kitsendusi saab kohalik omavalitsus miljööväärtuslike piirkondade kaitseks kehtestada üksnes seaduses ettenähtud juhtudel ja korras, eelkõige planeerimismenetluses, mistõttu on üldplaneeringus vastavate tingimuste määramine põhjendatud ja sobilik. Nagu varasemalt töös mainitud, tuleks kohaliku tasandi omandiõiguste piiramisel senisest enam arvestada ka inimkeskse pärandikäsitluse põhimõtteid. Ehk kui riiklikud nimekirjad näevad ette teatud objektide määratlemist kohaliku kultuuripärandina (sh rehemajad, XX saj objektid), kuidas toimub omanike kaasamine planeerimismenetlusse, milline on teavitustöö ning võimalikud koostöö- ja toetusmeetmed.

Ehitusseadustik¹⁹⁵ eraldi kohustusi või ülesandeid seoses miljööalade, väärtuslike objektide või muu kultuuripärandiga ette ei näe. Oluline on aga tuua välja seaduses toodud leevendus (§ 62 lg 2 p 1), mis näeb ette, et energiatõhususe nõudeid ei kohaldata üld või detailplaneeringu alusel miljööväärtuslikule alale jääva või väärtusliku üksikobjektina määratletud hoonetele või hoonetele, mis on tunnistatud mälestisteks, mis asuvad muinsuskaitsealal või kuuluvad UNESCO maailmapärandi nimekirja muinsuskaitsealal ning mille olemust või välisilmet muudaks energiatõhususe miinimumnõuete täitmine oluliselt. Seega perspektiivis võib see oluliselt mõjutada omanike huvi väärtuslike objektide või külade määratlemisel väärtuslike objektidena, et leevenduste kohaldamist taotleda.

¹⁹⁴ Riigikohtu Halduskolleegiumi lahend 3.12.2007, RKHK 3-3-1-41-06.

¹⁹⁵ Ehitusseadustik, RT I, 05.03.2015, 1, redakt. RT I, 21.12.2019, 5.

2.6. Kultuuripärandi mõjude hindamine ja muutuste juhtimine

Pidevalt muutuv maailmas on planeerimise kontekstis oluline mõista toimuvaid muutusi ning arvestada keskkonnast tulenevaid ohte, potentsiaali või teisi mõjutusi. Lisaks välistele teguritele, tuleb arvestada ka pärandist endast tulenevate teguritega ja muutustega. Seega võib öelda, et pärandit mõjutab hulk protsesse, pärand on pidevas muutumises ning pärandi haldamine tähendab ennekõike kohandumist muutustega.¹⁹⁶ Kultuuripärandi planeerimise kontekstis tähendab see pärandit mõjutavate tegurite määratlemist ja nende muutuste juhtimises soovitud suunas. Konsa nendib oma teoreetilises käsitluses, et keskkonnamuutusi arvestades peab igal konkreetsel juhul kehtestama taluvusläve – millised muutused on antud kontekstis lubatavad ja millised mitte.¹⁹⁷ Kuidas ja millises vormis need fikseeritakse, sõltub juba haldustasandist ja pärandiobjektist. Näiteks taluarhitektuur ei ole kunagi olnud staatiline ning hooneid on ikka vastavalt vajadusele ümber ehitatud ja lammutatud. Vernakulaarse ehituspärandi säilitamine eeldab arengu ja muutuste paratamatuse tunnustamist,¹⁹⁸ kuid püüda tuleb negatiivsete muutuste pidurdamist, paremal juhul vältimist.

Pärandit mõjutavad looduslikud protsessid (nt lagunemine, vananemine), keskkonnategurid (nt kliimamuutused, looduskatastroofid) ja inimtegevus (nt hooletus, vandalism, liigne kasutamine). Mõjude hindamisel on oluline vaadelda ka piirkondlikke väärtusi ja sümboleid vaimse- ja materiaalse kultuuripärandi kontekstis. See eeldab ühtlasi sotsiaalset ja territoriaalset analüüsi; nõrkuste, riskide ja mõjude tuvastamist. Oluline on analüüsida potentsiaalseid riske ja mõjureid kogukonna suhtes (nt tööpuudusest tulenev väljaränne mis viib kogukonna hääbumiseni) ning määratleda ennetavad kaitsetoimingud (meetmed). Pärandit mõjutavate olulisemate inimõjuliste ohuteguritena on 2004. a Austraalias läbi viidud rahvusvahelise pärandihoiualase uuringu kohaselt välja toodud:

- kinnisvaraarendusest tulenev ehitussurve;
- erinevate linnaosade ja asulate konsolideerumine, mis võib viia ajalooliste eripärade kadumiseni;
- muutused maakasutuses (eriti maapiirkondades);
- muutused rahvastikuprotsessides (vähenemine, suurenemine, vananemine);

¹⁹⁶ Kõnsa, K. Pärandist looduses ja kultuuris – *Sirp*, 05.02.2016.

¹⁹⁷ Kõnsa 2014, lk 126–127.

¹⁹⁸ *Charter on the built vernacular heritage*, ICOMOS. Mexico, 1999.

- avaliku sektori toe ja tugiteenuste puudumine;
- avalike hoonete kasutusest välja jäämine (eriti maapiirkondades, nt raudteejaamad, pangakontorid, koolihooned);
- elanikkonna vähene informeeritus ja teadlikkus;
- poliitilised ja majanduslikud otsused (seadusandlus, maksud jne).

Kultuuripärandiga arvestamise tegevuste planeerimisel sätestab 2005. a vastu võetud keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus,¹⁹⁹ mille alusel koostatakse keskkonnamõjude hinnanguid. Nimetatud seaduse § 5 järgi on kultuuripärandit ohustav tegevus määratletud olulise keskkonnamõjuna. Seadusega pole määratletud, mis on selle või teise seaduse mõttes kultuuripärand, millise metoodika alusel hinnata mõjusid sellele, kuidas selle kaitset korraldada ja vajalikke tegevusi rahastada ning millised on sealjuures erinevate institutsioonide õigused ja vastutus. Vastavalt Euroopa Liidu keskkonnamõju hindamise direktiivile²⁰⁰ tuleb keskkonnamõju hinnates pöörata tähelepanu ajaloolise, kultuurilise või arheoloogilise väärtusega maastikele ja kohtadele. Selle eesmärgiks on kaitsta ja edendada kultuuripärandit, sealhulgas ajaloolisi linnaalasid ja maastikke, mis on ka EL-i tasandil määratletud kui kultuurilise mitmekesisuse lahutamatu osa. Seadusest tulenev keskkonnamõju strateegiline hindamine (edaspidi KSH) koostatakse üldjuhul strateegiliste planeerimisdokumentide ja planeeringute koostamisel ning annab võimaluse hinnata kultuuripärandit mõjutavaid tegureid.

Valdavalt hinnatakse keskkonnamõjude strateegilise hindamise käigus üldiseid keskkonnast tulenevaid mõjusid kultuuripärandile (nt Muhu valla üldplaneeringu strateegilise hindamise aruande eelnõu, 2019), laskumata konkreetsete objektide mõjutegurite analüüsimisele. Mõjutegureid pärandile (*Heritage Impact Assessment*) on võimalik ka eraldiseisva analüüsiga välja tuua, määratledes eelnevalt mõjutatavad objektid, võimalikud mõjud ning seejärel leevendavad meetmed (nt Rail Balticu eriplaneeringu pärandialane alusuuring, 2013). Pärandi halduskavades on võimalik mõjusid hinnata SWOT-meetodil ning vastavad tegevused muutuste juhtimiseks välja töötada.

¹⁹⁹ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus, 2005, RT I, 16.11.2010, 13.

²⁰⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/42/EÜ, 27.06.2001.

Seadusandlus loob raamistiku erinevate muutuste ja mõjude hindamiseks, kuid oluline on mõista protsessi terviklikult. Kui säilitamiskohustuse ning renoveerimispõhimõtted saab üldplaneeringuga määratleda, siis on oluline arvestada ka teisi faktoreid, mis objektide potentsiaali rakendamist kohaliku arengu edendamisel takistavad ning millega planeeringuväliselt tuleks tegeleda – vähene ligipääsetavus ja eksponeeritus, varustatus tugiinfrastruktuuriga, vähesed lisateenused, nende objektide nõrk omavaheline seotus, kogukonna teadlikkus jne. Samuti tuleb hinnata riske ja mõjutegureid kogukonna suhtes, kelle tegevus/tegevusetus loovad ja mõjutavad konkreetset keskkonda ning materiaalse ja vaimse pärandi säilimist tervikuna.

Saare maakonnaplaneeringu (2018) ja Muhu valla üldplaneeringu eelnõuga (2019) kaasnevate keskkonnamõjude hindamise aruandega seonduvaid teemasid, peamiseid mõjutegureid ning meetmeid vaadeldakse detailsemalt käesoleva töö lisa 5 ning peatükis 4.

3. PÄRANDIKORRALDUSE PLANEERINGUVÄLISED MEETMED

Magistritöö esimeses peatükis käsitletud teemad aitavad kaasa kultuuripärandi olemuse ja rolli mõistmisele ning teevad ülevaate tänapäevasest pärandikäsitlest ja liigitusest. Teises osas on analüüsitud pärandihaldust läbi ruumiplaneerimise, planeerimiskorraldust ning sellega kaasnevaid ülesandeid. Käesolev peatükk keskendub täiendavatele pärandikorralduslikele meetmetele, mis toetavad tänaseid pärandikäsitlest ja seadusest tulenevat pärandiplaneerimist.

Nii riiklikus muinsuskaitstes kui ka kohaliku pärandi kaitsel kehtib põhimõte, et õigused ja kohustused peaksid olema võimalikult tasakaalus. Seega seadusandlikele piirangutele tuleb leida kompensatsioonimeetmed ning tagada strateegiate ja tegevuste rakendatavus ning jätkutegevused. Üldjuhul planeeringualased dokumendid viimaseid ei sisalda ning süsteemse lähenemise puhul tuleks pärandialaseid tegevusi, kompensatsioonimeetmeid ning strateegiaid eraldiseisvalt käsitleda, et tagada tasakaalustatus ja efektiivne pärandihaldus. Ebapiisav motivaatorite ja meetmete olemasolu põhjustab omanikes piisava toetuse puudumise tunde, teeb keeruliseks regulatsioonide rakendamise ning kaotab võimaluse täiendavateks

investeeringuteks.²⁰¹ Kadi Karine on Vormsi taluarhitektuuri hoiumeetmeid kajastava teadustöö kokkuvõttes²⁰² toonud välja, et taluarhitektuuri ja maapiirkondade väärtuste säilimiseks on vajalik mitme teguri olemasolu – põhjalikult ja läbimõeldult koostatud alusdokument, milles kajastuvad piirkonna arhitektuuritraditsioonid ja väärtused ning nende säilimiseks vajalikud tingimused; kohaliku omavalitsuse administratiivne suutlikkus ja oskus kehtestada reegleid ja jälgida nende täitmist ning omanikepoolne valmidus ja soov olemasolevat hoida ka ilma seadusandliku regulatsioonita. Seega on just suur osa meetmetest planeeringuvälised ning pigem suunavad ja toetavad omanikke kultuuriväärtuste hoidmisel ja säilitamisel.

Käesoleva peatüki eesmärk on lähtuvalt eeltoodust koondada täiendavad pärandihalduse meetmed ja tegevused, millega saab toetada planeeringulist pärandikorraldust ning seda sisulisemalt käsitleda. Tegemist on meetmetega, mis aitavad kaasa kultuuripärandi väärtustamisele, omanikuhoiu teadvustamisele, pärandialastes tegevustes kogukonna kaasatuse aktiveerumisele jne. Järgnevate meetmete kirjeldamisel on kasutatud erinevaid uuringuid ning soovitusi,²⁰³ võttes arvesse Eesti regionaalseid arengutendentse, seadusest tulenevaid ülesandeid, rakendatavust ning pärandihalduse tänaseid põhimõtteid. Samuti on välja toodud erinevaid rahvusvahelisi näiteid ja kaasuseid.

3.1 Omavalitsuse lähtekohad ja eesmärgid

Omavalitsuse tasandil tuleb mõista pärandi rolli ja tähtsust erinevates ühiskonnaprotsessides nagu kultuuriline mitmekesisus, haridus ja eneseteostus, identiteedi kujundamine ja säilitamine, säästev ehk kestlik areng, kvaliteetne ja turvaline elukeskkond (ruumiline planeerimine), majandus ja ettevõtlus, sotsiaalne sidusus ja kapital. Muinsuskaitseameti peadirektor Siim Raie on kokkuvõtvalt öelnud: „*Kultuuripärand on strateegiline ressurs – uusloomingu, identiteedi,*

²⁰¹ *Making Heritage Happen - The Environment Protection and Heritage Council National Incentives Taskforce report, Austraalia, 2004.*

²⁰² *Karine, K. Vormsi hoonestuse väärtused ja kaitsmise võimalused. Magistritöö. Tallinn: Eesti kunstiakadeemia, 2011. Lk 109.*

²⁰³ *Sh Protecting Local Heritage Places. A Guide fo Local Communities, Australia, 2000; A Generic Heritage Conservation Tool KIT For BC Local Covernments, Kanada, British Columbia, 2009; Incentives for Heritage Protection Handbook. A National Guide for Local Government and the Community, Austraalia, 2008; Conservation of Australia's Historic Heritage Places (Productivity Commission Inquiry Report, 2006).*

*kohatunnetuse ja mitmekesisuse allikas. Peame õppima seda senisest paremini kasutama, ja mitte ainult ajaloo tundmise eesmärgil, vaid ka tuleviku väärtuste, samuti majandusliku lisaväärtuse loomiseks“.*²⁰⁴ Seega on kultuuripärandi haldamisel kohaliku omavalitsuse ülesandeks esmalt läbi mõtestada, miks ta seda teeb ja mis kasu sellest omavalitsusüksusele on. Teema olulisuse ja võimaluste mõistmine on aluseks pärandihalduse eesmärkide ja tegevuste määratlemisel. Peamised argumendid, miks pärandikorraldamisega süsteemselt tegeleda, on järgmised:

- Pärandit tuleb käsitleda mitte vahendite kulutamise, vaid hoopis teenitava tulu pealt – piirkonna atraktiivsus, loovettevõtlus, töökohad, elukvaliteet jne.
- Mineviku parem tundmine aitab mõista olevikku ja teha ühiskonna või kogukonna tuleviku raames paremaid ja jätkusuutlikumaid otsuseid.
- Ehitiste renoveerimine ja kohandamine on jätkusuutlikum ja keskkonnasõbralikum kui uute ehitamine.
- Teadlik ja kaasatud pärandiga tegelemine tugevdab kogukonda ning piirkondlikku identiteeti.
- Kultuuri valdkond ja kultuuripärand on osa jätkusuutliku arengu kontseptsioonist koos majandusliku, keskkonna ning sotsiaalse valdkonnaga.
- Kultuuripärandi teadvustamine ja tundmine aitab kaasa paremale ruumikorraldusele ja kvaliteetsema elukeskkonna loomisele.
- Seadusandlusest tulenev ühiskondlik kohustus ja avalik huvi, sest kultuuripärand ei ole ainult muinsuskaitseseadusega kultuurimälestiseks tunnustatud objektid ja alad vaid kultuuriväärtuslik keskkond laiemalt.

Näiteks Kanadas asuv Cumberlandi küla on oma peamised pärandihalduse põhimõtted sõnastanud pärandihalduskavas,²⁰⁵ mis on mõeldud tööriistana kasutamiseks kohalikele ametnikele, nõukogule, komisjonidele ning kogukonnale, järgmiselt:

- Mõista ja teadvustada laias skaalas pärandit, mis aitab kaasa kogukonna identiteedi ja eripära tugevdamisele (sh sisaldab tegevusi nagu töötajate koolitamine, pärandiregistri loomine, pärandikomitee kokku kutsumine).

²⁰⁴ Raie, S. Kultuuripärandi kaitse ja kaitsetus – Kultuuriministeeriumi koduleht, 28.12.2016. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/et/uudised/kultuuriparandi-kaitse-ja-kaitsetus> (vaadatud 21.03.2020).

²⁰⁵ Village of Cumberland, Heritage Management Plan, Kanada: Cumberland, 2017. Kättesaadav <https://cumberland.ca/heritage-management-plan/> (vaadatud 17.03.2020).

- Integreerida pärandi konserveerimine piirkonna ruumilise planeerimisega ning võtta muutuste juhtimise strateegia aluseks (sh tehes valitud pärandiobjektid inimestele arusaadavaks ja nähtavaks, nt kaardid ja veebirakendused; regulaarne planeerimisdokumentide ülevaatamine).
- Koordineerida erinevate sektorite koostööd pärandialaste tegevuste toetamiseks (tunnustused, kokkulepped pärandialaste projektide toetamiseks ettevõtjatega).
- Tutvustada ja kommuniqueerida piirkonna pärandi konserveerimisega kaasnevaid mõjusid ja väärtuseid (haridus- ja õppeprogrammid, uuringud, koolitused).
- Võtta kasutusele erinevad meetmed konserveerimaks kohalik pärand (tegelemine munitsipaalvalduses oleva pärandiga, hoolduskavade ja programmide koostamine jne).

Nagu iga juhtimisprotsessi puhul, algab pärandihalduse korraldus olemasoleva olukorra, huvigruppide ja osapoolte kaardistamisest ning protsesside määratlemisest, milleks on pärandi haldamise eesmärkide seadmine, väärtuste ja seisundi kindlakstegemine, muutuste ja neid mõjutavate tegurite kindlakstegemine, lubavate muutuste määratlemine (mida tuleb tingimata säilitada ja mida võib muuta ning kui suures ulatuses), halduskava koostamine ning selle elluviimise korraldamise küsimused ja seire.²⁰⁶ Oluline on kaasata kogukonda juba pärandihoiu korraldamise planeerimisel ning üheks võimaluseks on kogukonnas läbiviidav küsitlus või uuring, mis aitab mõista kogukonna tunnetust pärandialaste teemade käsitlemisel, seisukohta pärandväärtuste määratlemisel ja probleemkohtade väljatoomisel.

Kokkuvõtteks võib öelda, et pärandi haldamine ja korraldamine on seda edukam, mida süsteemsemalt ja teadlikumalt sellega tegeletakse. Samuti sõltub pärandihalduse edukus väga erinevate tegevuste ja meetmete kombineerimisest, millest käesolevas peatükis ülevaade tehakse. Austraalias läbiviidud pärandihoiualaste meetmete uuringus *Making Heritage Happen* (2004)²⁰⁷ analüüsiti erinevate riikide pärandihoiu meetmeid ning tulemustes nenditakse, et toimiv pärandihalduse programm haarab endas nii rahalisi vahendeid, nõustamisteenust, konserveerimiseetikaga arvestavat ruumiplaneerimist, konserveerimis- ja pärandiprojektide esiletõstmist läbi tähelepanu ja toetuste kaasamise ning kogukonnale fokuseeritust ja kaasamist.

²⁰⁶ Kónsa 2014, lk 125–127.

²⁰⁷ *Making Heritage Happen, The Environment Protection and Heritage Council National Incentives Taskforce report, Austraalia, 2004.*

Samuti on oluline riiklik poliitika erinevate mehhanismide väljatöötamisel ja rakendamisel ning omavalitsuste vastavasisuline toetamine.

3.2. Pärandihalduskava

Üks olulisemaid ja levinumaid meetmeid kohaliku tasandi või piirkondade pärandihalduse korraldamisel on pärandihalduse strateegia ehk pärandihalduskava koostamine (ingl. k *Heritage Management Plan, Heritage Protection Plan, Conservation Management Plan*). James Semple Kerr²⁰⁸ on pärandihalduskavana defineerinud dokumendi, mis määratleb piirkonna eripärad ning samaaegselt määratleb tegevused selle eripära hoidmiseks ja piirkonna arendamiseks ning Kerri teooria kohaselt tähendab see enamuse paikade puhul muutuste juhtimist soovitud suunas.²⁰⁹ Kõnna määratluse kohaselt käsitleb pärandi halduskava mingi konkreetse pärandiobjekti, piirkonna või tegevuse haldamisega seotud teemasid. Ta lisab, et selles tasakaalustatakse pärandi säilimise ja kasutamise huvid ning nähakse ette tegevuskava pärandväärtuste säilitamiseks, sh haldamise strateegia, eesmärgid ja hindamiskriteeriumid lähtuvalt igast konkreetsest juhtumist.²¹⁰ Halduskava olulisemad eesmärgid on tagada pärandi väärtuste säilimine, arendada pärandi kasutamist ja tasakaalustada pärandi säilitamine ja kasutamine järgmiste põhimõtete kohaselt:

- Seadusandlikud piirangud ja omanike õigused peavad olema tasakaalus
- Pärandikava ja tegevuste regulaarne ülevaatamine ja korrigeerimine peab tagama järjepidevuse pärandi haldamisel
- Erinevate konserveerimisalaste lähenemiste ja strateegiate kasutamine peab lähtuma vajadustest
- Haarama võimalikult eriliigilist pärandit (nii vaimset kui materiaalselt)
- Kaasama kogukonda pärandi konserveerimisse

Jätkusuutlik halduskava koostatakse süsteemse pärandhalduse protsessidest tulenevalt (ill 8), milleks on olukorra määratlemine (mis meil on), eesmärkide ja visiooni mõtestamine (mida me tahame), prioriteetide seadmine (millest alustame), strateegiate ja tegevuste määramine (kuidas ja mida me teeme, arendamine) ning järelevalve ja rakendusmeetmete kehtestamine.²¹¹

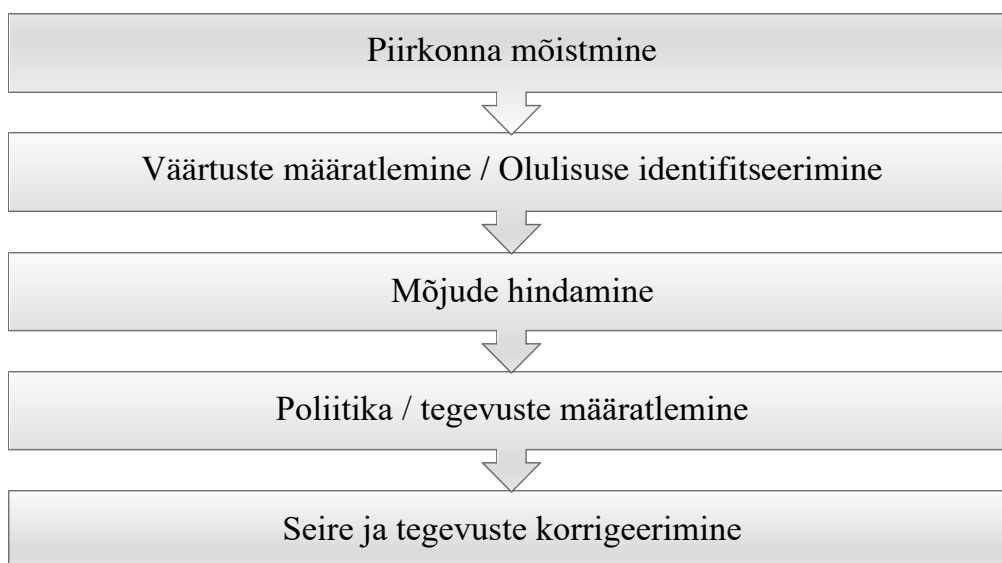
²⁰⁸ Kerr, J-S, *Conservation Plan, 7th edition. Austraalia: Australia ICOMOS, 2013, lk 1*

²⁰⁹ Sama, lk 1.

²¹⁰ Kõnna 2014, lk 134–137.

²¹¹ Kõnna 2014, lk 133–139.

Halduskava erineb hoolduskavast, mis keskendub peamiselt tehnilisele konserveerimisele ning igapäevasele hooldusele.

Illustratsioon 8 Pärandihalduskava koostamise etapid. Autori joonis.

Pärandi halduskava struktuur Konsa näitel:²¹²

1. Sissejuhatus
2. Pärandi kirjeldus ja väärtuste määratlemine
 - Protsessid, mis mõjutavad pärandi seisundit ja kasutamist
 - Millised on võimalused ja meetodid protsesside mõjutamiseks
 - Millised on olemasolevad põhimõtted, strateegiad, kavad jms mis on seotud ja mõjutavad käsitletavat kultuuripärandit.
3. Huvigrupid, organisatsioonid kelle tegevus pärandit mõjutab
4. Pärandi haldamise eesmärgid, visioon, lühi- ja pikaajalised
5. Tegevusvaldkonnad, eesmärgid ja strateegiad
6. Organisatsioonilised ja tegevuslikud struktuurid ja protseduurid, vajadusel arendamine ja kohandamine
7. Rakendamine ja seire

Näiteks Cumberlandi küla pärandihalduskavas²¹³ on määratletud kohaliku pärandihalduse visioon, milleks on luua pärandiprogramm, mis toetab arusaama kohalikust piirkonnast kui

²¹² Konsa 2014, lk 138.

²¹³ Village of Cumberland, Heritage Management Plan. Kanada: Cumberland, 2017.

unikaalsest paigast. Pärandhalduskava on koostatud spetsiaalselt Cumberlandi külale arvestades selle pärandialast iseloomu ning luues raamistiku pärandi konserveerimiseks praegusel hetkel ja tuleviku perspektiivis. Kava määratleb prioriteedid ja tegevused pärandi määratlemisel ja pärandiobjektide konserveerimisel ning vahendid ja meetodid, mida pärandi konserveerimise toetamiseks saab kasutada. Pärandihalduskavas on toodud eesmärgid ja tegevused aastase perspektiiviga ning pikema perioodi jaoks (2–5 aastat). Cumberlandi pärandihalduskava koosneb kolmest osast – haldamine, pärandiregister (*Heritage Inventory*) ja meetodid (*Toolkit*).

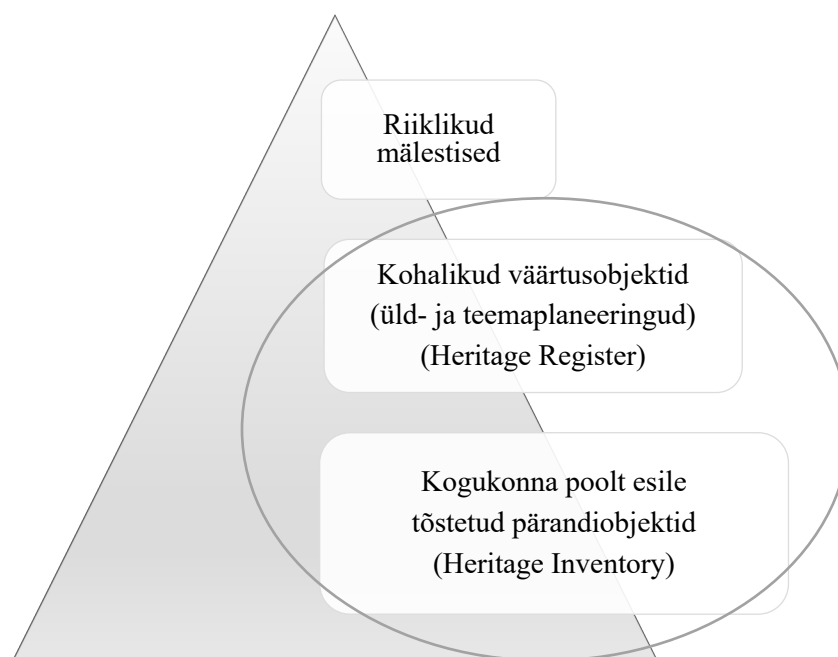
Pärandialaste protsesside juhtimine eeldab strateegilist juhtimist ning valdkondadevahelist koostööd. Samuti pikemaajaliste ja lühemaajaliste tegevuste määratlemist, mis ei tohiks sõltuda võimalolijate vahetumisest. Omavalitsustel on koostatud erinevate valdkondade korraldamiseks juhised ja kavad, nt jäätmeveo kava, teedehoolduskava, heakorraeeskirjad, turismiarenduskava jne. Sarnaselt tuleks kaaluda kultuuripärandiga seotud teemade korraldamist (sh toetamiseks või täiendamaks arengu- ja tegevuskavas toodud eesmärgid). Pärandihalduskava võib koostada temaatiliselt (nt taluarhitektuur), terve piirkonna osas (nn makrotasandil, nt Muhu vald), kui ka väiksemate üksuse või olulisemate objekti lõikes (nn mikrotasandil, nt Muhu maalinn, Külasepa küla). Ülaltoodud põhimõtted kehtivad nii riiklike kui ka kohalike väärtusobjektide kohta.

Pärandihalduskavade koostamise toetamine on üks võimalustest, millega riik saab omavalitust toetada. Näiteks Kanadas, Briti Kolumbia provintsis toetatakse omavalitsuste konserveerimisplaane ehk halduskavasid 80% kulude osas kuni 10 000 dollari ulatuses.²¹⁴

²¹⁴ *A Generic Heritage Conservation Tool. KIT For BC Local Governments. Canada: British Columbia, 2009, lk 59.*

3.3. Pärandiregister

Omavalitsusel on oluline omada ülevaadet piirkonna kultuuripärandi objektidest, nende seisundist ning haldamisest. Nimekirjad võivad olla aluseks toetuste määramisel, tegevusprogrammide koostamisel, omanike ja haldajatega suhtlemisel ning samuti planeerimistegevustes. Pärandiregister võib sisaldada planeeringutes toodud objekte kui ka kogukonna poolt väärtuslikeks määratud objekte (ill 9). Oluline ei ole erinevate registrite (Muinsuskaitseameti koduleht, Maa-ameti rakendused) dubleerimine vaid omavalitsusele ja kogukonnale olulise kultuuripärandi kaardistamine ja töövahendi koostamine. Kultuuripärandi kaardistamisel võib kasutada väärtusklasse (maamärk, tähtsusaste) ja erinevat kategoriseerimist (temaatiline, lähtuvalt pärandi liigist, ajaline jne). Register võib olla aluseks eraldi kaardirakenduse, kodulehe, kaartide ja infovoldikute koostamisel ning on oluline vahend pärandi tõlgendamisel. Avalik andmebaas aitab kaasa kohaliku kultuuripärandi tutvustamisele ja teadlikkuse tõusule ning võimalusel peaks see olema koostatud kogukonna kaasamisel.

Illustratsioon 9 Erineva tasandi kultuuripärand. Autori joonis.

Näide Vancouveri (Kanada) pärandiregistri jaotusest.²¹⁵

1. Ehituspärand
 - A Prioriteetse tähtsusega
 - B Väärtuslik
 - C Kontekstuaalse või spetsiifilise tähtsusega
2. Vanad teed ja tänavad
3. Väärtuslikud maastikud ja alad (pargid, vaated, puud, looduslikud paigad, mehitatud keskkonnad)
4. Arheoloogilised paigad
5. Väiksemad piirkonnad (külad, asulad)

Registrite puhul on oluline märkida, et ülevaate loomine aitab lisaks kohalikule omavalitsusele ka riigil saada paremat ülevaadet kohaliku tasandi pärandikaitse olukorrast ja objektidest. Käesoleval hetkel puudub Eestis ülevaade kohaliku tasandi väärtuslikest objektidest või miljööaladest.

Kohalike pärandiregistrite loomise toetus on üks võimalikke riigipoolseid meetmeid, kuidas kohalikke omavalitsusi pärandi haldamisel motiveerida ja toetada. Näiteks Kanadas, Briti Columbia piirkonnas toetatakse omavalitsusi registrite loomisel 100% ulatuses maksimaalselt 20 000 dollarit.²¹⁶

3.4. Pärandialase teadlikkuse suurendamine

Kultuuripärandialane teadlikkuse tase üldsuse seas on osutunud tähtsaks teguriks, mitte ainult pärandi rollist piirkondlike arenguvõimaluste vaatevinklist, vaid pärandi mõistmisel igapäeva elu, tegevuste ja keskkonna osana. Pärandi säilimine on sõltuvuses sellest, kas inimesed tunnevad pärandit ja oskavad hinnata selle väärtusi ja tähendusi. Kuna vernakulaarse pärandi tagamaad ja väärtused on paljudele tundmatud või ei osata neid veel hinnata, siis vajavad nii

²¹⁵ *Vancouver Heritage Register. Kättesaadav https://guidelines.vancouver.ca/policy-vancouver-heritage-register.pdf?_ga=2.237891328.142088495.1581084025-1153292641.1581084025 (vaadatud 19.03.2020).*

²¹⁶ *A Generic Heritage Conservation Tool KIT For BC Local Governments. Kanada, British Columbia, 2009, lk 57.*

kohalikud omavalitsused kui laiem avalikkus toetavaid ja harivaid tegevusi.²¹⁷ Omanik, kes tunneb oma kodukandi keskkonna väärtusi ja eripära, on alati ka seda hoidma. Kuid omanikku peab argise arhitektuuri väärtusi märkama ja hindama õpetama. Inimese arusaamist miljööst on võimalik kujundada, sest inimene näeb seda, mida ta teab.²¹⁸ Äratundmine ja austus oma ning teiste erineva pärandi osas on hädavajalik samm ühise mõistmise ja tegevuste suunas. Vale või ebaadekvaatne pärandi tõlgendamine on üks põhjustest, miks üha vähem ja vähem selle säilitamiseks raha investeeritakse.²¹⁹ Lisaks viib vähene teadlikkus piirkonna pärandi potentsiaalset tihti hülgamise ja lagunemiseni, eriti majanduslikult rasketel aegadel või majanduslikult kehvemas olukorras olevates piirkondades.

Omavalitsuse prioriteet peab olema üldise pärandialase teadlikkuse suurendamine, mille meetmeteks võiksid olla piirkonnas haldusasutuste, ekspertide ja kodanikuühiskonna koostöös tugineva võrgustiku loomine; oskustöö säilitamine; professionaalide leidmine ja kaasamine, kes saavad jagada teadmisi käsitöötraditsioonide, ehituskultuuri ja piirkonnale omase arhitektuuri kohta (nõustamis- ja konsultatsiooniteenuste pakkumine); kogemuste ja teadmiste vahetamise soodustamine spetsialistide, ametiasutuste ja kohalike vahel; teadlikkuse suurendamise meetmete abil lihtsalt arusaadava info kogumine ja kogukonnaga jagamine (nt viidad, kaardid, infoteatmikud, juhised, kodulehed); koostöö koolide ja mäluasutustega, et soodustada ehituskultuurialast haridust juba varasest vanusest ning erinevates sotsiaalsetes gruppides; pärandialaste ürituste korraldamine ja toetamine ning tegevuste ja eeskujude avalik tunnustamine.

Järgnevalt peatume neist olulisematel, mida kohalikud omavalitsused saaksid oma tegevuses päranditeadlikkuse suurendamise eesmärgil rakendada.

3.4.1. Arhitektuurilised ja ehitusalased soovitusel

Kohaliku ehituspärandi tutvustamine ja arhitektuurilised soovitusel on olulised piirkondades, kus on suur rõhuasetus ehituspärandile, nt miljööväärtuslikud külad, vanad asulad, tänavatevõrk jms. Arhitektuuriliste soovitusel eesmärk on tõsta teadlikkust ja läbi parimate praktikate

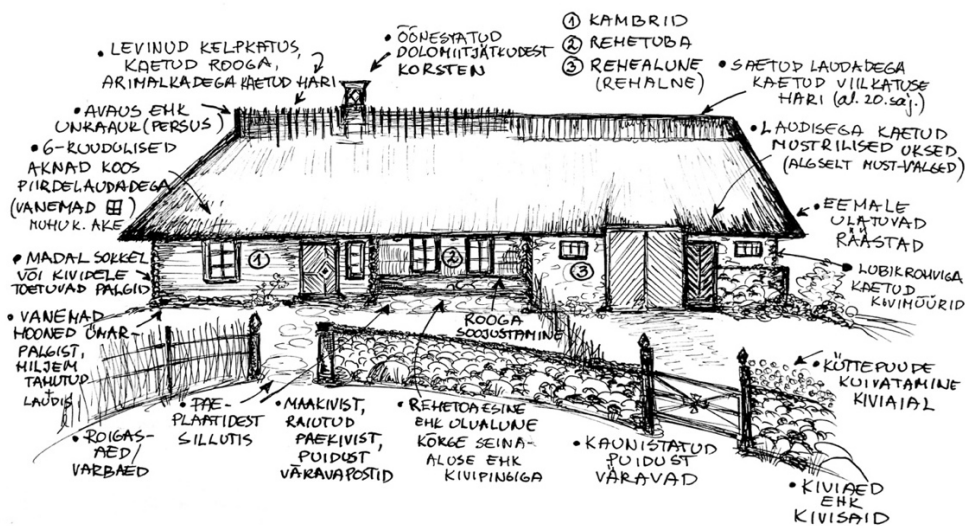
²¹⁷ Meetodid ajaloolise kultuuripärandi säilitamiseks, *Castles of Tomorrow*, TuTech Innovation Hamburg, 2006.

²¹⁸ L. Hansar. *Kuidas mõõta miljööd?* – Ehitamine miljööväärtuslikel rannaladel. Muhu: Muhu vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, 2009; lk 17.

²¹⁹ Meetodid ajaloolise kultuuripärandi säilitamiseks, *Castles of Tomorrow*, TuTech Innovation Hamburg, 2006.

esiletoomise mõjutada keskkonna konserveerimist ja ehitamist väärtuslikuks tunnistatud piirkonnas arvestades selle eripära ja traditsioone, konserveerimise põhimõtteid ja väärtusi ning planeeringutes kehtestatud ruumikorralduslikke põhimõtteid ja piiranguid. Ehitusalastes soovitusel on võimalik elanikke informeerida ehitusalasest seadusandlusest ja protsessidest, nt millal on vaja ehitusluba, millal projekteerimistingimusi jne.

Juhend võib sisaldada erinevaid peatükke – materjalikäsitlus, arhitektuurilised elemendid (katused, aknad), avalik ruum, tänavad, maastikud, vaated, vanem ja uusehitus. Ennekõike on tegemist informeerivate materjalidega ja oluline on juhendi lihtne keelekasutus, illustratiivsus (ill 10) ja kättesaadavus. Soovitused tuleks koostada kooskõlas kogukonnaga ja erinevaid osapooli kaasates.

Illustratsioon 10 Muhu traditsioonilise rehielamu joonis. Väljavõte kohalike ehitustraditsioone tutvustava infomaterjali projektist. Autori joonis.

Piirkondliku arhitektuuri eripärasid ja lahendusi tutvustava infomaterjali kasulikkuse töid vestlustest välja arhitekt Andres Põime²²⁰, kes on Muhus olnud seotud erinevate arhitektuursete projektidega, samuti piirkonnaga seotud arhitekt Kristjan Prii²²¹. Muhu vallas magistratöö raames läbiviidud küsitluse küsimusele „Mis võiks aidata kaasa traditsiooniliste maastike ja taluarhitektuuri säilitamisele?“ (vt ptk 4.2.2, ill 28), leidis 49% vastanutest, et selleks võiks olla kohalik ehitustava või vastavad juhised. Paikvaatluste ja majaomanike küsitlemise käigus toodi välja ehitusalaste nõuete keerukus (lubade taotlemine, teatiste

²²⁰ Põime, A. Vestlus arhitektiga 18.10.19. Märkmed autori valduses.

²²¹ Prii, K. Vestlus arhitektiga 21.11.19. Märkmed autori valduses.

esitamise)²²² ning nimetatud juhised annavad võimaluse olulisemate ehitusalaste protseduuride lahtikirjutamise ja tutvustamise. Teadlikkuse tõstmine selles osas on oluline, kuna suurem osa ümberehitusi, lammutusi tehakse hajaasustusega piirkondades suure tõenäosusega ilma vastavate teatiste esitamiseta. Sarnast ehitusalaste terminite lahtikirjutust kasutatakse ka ülalmainitud Brisbane'i ehitusalases juhendis.²²³

Käesoleva töö autorile teadaolevat on Eestis koostatud ehitusalaseid soovitusi rahvusparkides. Kaitsekorralduskavade juurde kuuluvad ja teaduslikel alusuuringutel põhinevad analüüsid teevad ülevaate kohalikust ehituspärandist ning annavad soovitusi renoveerimisel ja uusehitiste tarbeks. Näiteks Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016–2025 lisa 7 – „Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldused ja ehitussoovitused külade kaupa“.²²⁴ Vormsil ehitamise head tavad on koostatud magistritöö raames (kuna vald ei olnud huvitatud teemaplaneeringu koostamisest ega kaitse- ja kasutustingimuste seadmisest üldplaneeringus).²²⁵ Samas leiab hulgaliselt näiteid mujalt riikidest,²²⁶ mis on oma olemuselt ja ülesehituselt erinevad, kuid suunatud ennekõike tavakodanikule – illustratiivsed ja arusaadavad infomaterjalid.

Eraldi on võimalik koostada konserveerimisele suunatud tehnilisi juhendeid, mis annavad ülevaate konserveerimistehnikatest ning tihti on koostatud erinevate objektide lõikes – keldrid, kaevud, aknad, hoovid, piirded, fassaadid, keldrid jne. Konserveerimisjuhistes tutvustatakse olulisemaid detaile, töövõtteid ning antakse soovitusi hoolduseks. Kuigi valdavalt on levinud riiklikul tasandil koostatud juhistega,²²⁷ on konserveerimispõhimõtted sarnased ning riikliku toetusega on võimalik koostada juhiseid ka nt maa-arhitektuuri objekte silmas pidades.

²²² Paikvaatluse ankeet 2, 18.07.2019.

²²³ *A simple guide to Brisbane's heritage places and character homes, Austraalia, Brisbane, 2015. Kättesaadav <https://qbis.com.au/wp-content/uploads/2015/08/Heritage-building-restrictions-Bris-City-Council1.pdf> (vaadatud 14.04.2020).*

²²⁴ Kättesaadav <https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/kaitseplaneerimine/kaitsekorralduskavad/lahemaa-rahvuspargi-kaitsekorralduskava> (vaadatud 19.03.2020)

²²⁵ Karine, K. Vormsi hoonestuse väärtused ja kaitsmise võimalused. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011, lk 94.

²²⁶ *Ni Bauen in der Steiermark. Das Wohnhause im Südsteirischen Weinland Entwicklung und Perspektiven 2005; Histon & Impington Village Design Guide, Supplementary Planning, UK: Cambridge, 2019; A Simple Guide to Brisbane's Heritage Places and Character Homes, Austraalia, Brisbane, 2015; Land Use and Development Policies and Guidelines Planning, Chinatown. Urban Design and Sustainability Department, Kanada: Vancouver; 2011–2019.*

²²⁷ *Ni Muinsuskaitseameti restaureerimise käsiraamat - <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/kasiraamat>; USA Technical Preservation Services konserveerimisjuhised - <https://www.nps.gov/tps/how-to-preserve/briefs.htm>; Tasmania (Austraalia) ehituspärandi konserveerimisjuhised - <https://heritage.tas.gov.au/useful-resources/publications#PracticeNotes> (vaadatud 30.03.2020).*

3.4.2. Nõustamisteenus

Siinkohal ei käsitleta ruumiplaneerimisalast tuge omavalitsustele, vaid pigem omavalituste tegevust kogukonnale pakutavate nõustamisteenuste osas. Pakkuda on võimalik individuaalseid konsultatsioone, jagada teemakohaseid materjale ja korraldada avalikke koolitusi. Nõustamisteenuste amplituud on väga lai, alates ehitiste seisukorra hindamisest, hooldamisest, uuringutest, konserveerimistehnikatest, toetusmeetmete tutvustamisest kuni tehniliste nõuannete jagamiseni. Omavalitsuste tasandil nõustamisteenuse osutamiseks on erinevad võimalused:

- täiskohaga konsultant-nõustaja
- osalise ajaga või projektipõhine konsultant
- projektipõhise komisjoni moodustamine
- mitme omavalitsuse vahel jagatud ajaga konsultant jne.

Austraalias läbiviidud pärandialaste toetusmeetmete uuringust tuleb välja, et nõustamisteenused (*advisory services*) on ühed olulisemad ja levinumad kohaliku omavalituse tugimeetmeid.²²⁸ Ka Muhus läbiviidud küsitlus tõestas, et kohaliku spetsialisti konsultatsiooniteenust peetakse väga oluliseks. Küsimusele „Mis võiks aidata kaasa traditsiooniliste maastike ja taluarhitektuuri säilitamisele“, vastas kõige enam ehk 57% osalenutest, et selleks on kohaliku pärandihalduri/-spetsialisti konsultatsiooni kättesaadavus (vt ptk 4.2.2, ill 28). Kohaliku pärandispetsialisti konsultatsioonide vajalikkus tuli välja ka eraomandis oleva kinnismälestise hoidmise uuringu aruandest.²²⁹ Kuigi riiklike mälestistega seonduvaid teemasid käesolev töö ei kajasta, võib teatud paralleele tõmmata ning tasuta spetsialistide konsultatsioonide kättesaadavus toodi tähtsusejärjekorras välja teisena (55% vastanutest)²³⁰. Üldjuhul pakuvad mälestiste omanikele nõustamisteenust piirkondlikud Muinsuskaitseameti nõunikud. Samas nenditakse 2014. a avaldatud eraomandis oleva kinnismälestise hoidmise uuringus puudusi eelkõige insener–tehniliste teadmiste ja sellega seotud nõustamisvõimekuse osas. Erinevalt Soomest, kus on umbes 15 eraomanduses olevat sihtfondidel põhinevat konserveerimis– ja restaureerimiskeskust, mis samuti annavad lisaks

²²⁸ *Making Heritage Happen - The Environment Protection and Heritage Council National Incentives Taskforce report, Austraalia, 2004, lk 5.*

²²⁹ *Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Tuleviku-uuringute Instituut ja Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2014, lk 38.*

²³⁰ *Sama. Vt joonis 22 Millistest täiendavatest võimalustest oleks Teil kinnismälestis(t)e paremaks kaitsmiseks ja arendamiseks abi?, lk 107.*

Muinsuskaitseametile restaureerimisalast nõu ja viivad läbi praktilisi koolitusi ja teevad ekspertiise, on Eestis restaureerimiskeskusi vaid üksikuid.²³¹

Käesoleval hetkel ja teadaolevalt töö autorile maapiirkondades asuvad omavalitsused vanade majade omanikele nõustamisteenust ei paku. Alates 2015. a pakub vanade majade (kuni 1945 ehitatud) omanikele nõustamisteenust Eesti Vabaõhumuuseumi juures tegutsev maa-arkitektuuri keskus. Pärandehituse nõustajate võrgustiku loomist toetasid Kultuuriministeerium ja Siseministeerium koos Kodanikuühiskonna Sihtkapitaliga. Tänapäevaks hõlmab nõustajate võrgustik enam-vähem kogu Eestit. Võrgustiku liikmed on hariduse või töökogemuse kaudu seotud pärandehitusega ning vana maja omanik saab kutsuda enda juurde pärandehituse nõustaja, kes vaatab talu üle, räägib, mis seisukorras hooned on, millest tuleks töid alustada, mis materjale tasub kasutada. Majaomanikule saadetakse lühikokkuvõtte soovistest ja hetkeolukorra kirjeldusest. Esmakordse nõustamise hind on 30 eur + km kord, millele lisandub transpordi kompensatsioon 0,2 eur/km.²³²

Kodulähedase ja tasuta nõustamisteenuse vajalikkus ning selle roll kohaliku tasandi pärandihalduse toetusmeetmete hulgas on äärmiselt oluline. Karine toob oma uurimistöös välja: „*Mis tahes tegevust planeerides, veelgi enam nõustamistegevuses on esmatähtis tunda kohalikke traditsioone, ajalugu, aga ka tänapäeva, sest talude ja külade kaitsmiseks õigete otsuste tegemine eeldab olukorra põhjalikku tundmist. On oluline silmas pidada, et nõustamine ei tohi tähendada ette ära otsustatud arvamuste läbisurumist, vaid eeldab kompromisse ning parimate lahenduste otsimist nii omanikule kui hoonele, aga ka laiemale miljöole ja kohalike kogukonnale ning Eestile tervikuna.* [---] *Kõige efektiivsem oleks kohalikku ajalugu, traditsiooni ja tänapäeva tundev spetsialist, kes suudaks iga üksiku juhtu koos kontekstiga analüüsida ning renoveerimisalast teavet edastada.*²³³

Teenuse väljapakkumiseks on võimalus teha koostööd omavalitsuste arhitektidega, piirkonnas tegutsevate pärandiekspertidega ja nõustajatega, ehitusnõunike või/ja kohalike meistrite ja ehitajatega. Samuti kaaluda koostööd erinevate valdade vahel või maakonnasiseselt. Riikliku meetmena tasub kaaluda ka omavalitsuste keskkonna- ja ehitusspetsialistide pärandialast

²³¹ *Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine...*, lk 146.

²³² *Maa-arkitektuurikeskuse koduleht*, <https://www.maamaja.eu/#meist> (vaadatud 19.03.2020).

²³³ *Karine, K. Vormsi hoonestuse väärtused ja kaitsmise võimalused. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011, lk 94, 109.*

täiendkoolitamist. Sarnaselt pärandihalduskavade koostamise ja pärandiregistrite loomise toetusele on ka nõustamisteenuse osutamisel riikliku toetusmeetme roll väga olulisel kohal. Näiteks Austraalias toetab riik kohaliku taseme nõustamisteenust üldjuhul 50% ulatuses ning keskmiselt pakutakse nõustamisteenust 15 tundi kuus omavalitsuse kohta.²³⁴ Ühtlasi rõhutatakse samas uuringus olulisust pakkuda kliendile nõustamisteenust tasuta ning võimalikult oma kodukoha läheduses.

3.4.3. Pärandi interpreteerimine

Tänapäevasele pärandi interpreteerimisele pani aluse Freeman Tilden, kes avaldas 1957. a raamatu „*Interpreting Our Heritage*“ defineerides pärandi interpreteerimise kuus põhiprintsiipi, mis on tänaseni pärandi tõlgendamise alustaladeks.²³⁵ 2008. a võeti vastu ICOMOSi harta²³⁶ kultuuripärandi paikade interpreteerimise ja esitamise kohta. Pärand omandab tähenduse tõlgendamise kaudu ning Konsa definitsiooni kohaselt mõistetakse pärandi interpreteerimise või tõlgendamise all pärandit puudutava faktilise teabe ja erinevate tähenduste esitamist pärandi kasutajatele.²³⁷ Pärandi erinevad tõlgendused lisavad olulist väärtust küllastajakogemusele ja tõlgendus aitab pärandit küllastajale ja uutele elanikele paremini mõistetavaks teha, seda nii hariduslikust kui ka meelelahutuslikust küljest. Objekti väärtustest ja kontekstist teavitamine aitab inimestel näha tervikpilti, kuhu antud nähtus kuulub.

Maapiirkondades pärandi interpreteerimisega teadlik tegelemine ja kohalike elanike (ehk interpreteerijate) koolitamine annab sihtrühmale vajaliku kompetentsi pakkumaks kvaliteetset, atraktiivset ning efektiivset turismiteenust ning samal ajal aitab kaasa kohalike piirkondade pärandi alalhoiule.²³⁸

²³⁴ *Making Heritage Happen. Incentives for Heritage, Protection Handbook A national guide for Local Government and the Community, Australia 2004, lk 5.*

²³⁵ *Konsa 2014, lk 172*

²³⁶ *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. Canada, Quebec, 2008.*

²³⁷ *Konsa 2014, lk 171.*

²³⁸ *Pärandi interpreteerimine – efektiivne tööriist pärandi alalhoidmiseks. Euroopa Haridusprogrammide Autonoomne Organisatsioon, Leonardo Da Vinci European Programm. Tallinn: 2006.*

Illustratsioon 11 Pärandi interpreteerimise võimalused – Paenase, Rinsi ja Päelda kaart ning kogukonna initsiatiiv tuntu mustri lahenduste kasutamisel avalikus ruumis (Suuremõisa, Muhu vald). Autori fotod.

Kohalikel omavalitsustel on oluline teha koostööd kohalike ettevõtjate ja turismiorganisatsioonidega selgitamaks välja vajadused, mis aitaksid kaasa kohalike teenuste ja seeläbi piirkonna atraktiivsuse tõusule. Läbi teenuste arendamise päranditeadlikkuse kasvatamine aitab paremini märgata ka igapäevast pärandväärtust, motiveerib minevikku uurima ning pärandit teistele tutvustama ja edasi kandma (nt läbi külakaartide olemasolu, ill 11). Ka turismi arengukavade koostamisel tuleks lähtuda pärandi interpreteerimise põhimõtetest, eelistades kultuuriturismi massiturismile.

3.4.4. Pärandi tähtsustamine läbi avaliku tähelepanu

Olukordades, kus omavalitsuste vahendid pärandi otseste toetuste osas on minimaalsed, tuleb võimalikult palju pärandialaseid teemasid seostada teiste projektide ja ettevõtmistega. Vastav kommunikatsioon ja avalike ürituste korraldamine on hea võimalus tõsta kogukonna teadlikkust ja toetada pärandialaseid ettevõtmisi.

- Auhinnad ja tunnustused – konserveerimisprojektidele, pärandialastele ettevõtmistele, haridusprogrammidele (Valla Päranditegu; Pärandihoidja auhind)
- Kultuuriüritused – kohaliku pärandi festival, temaatiline pärandinädal või aasta (Avatud taluhoovid, Tekstiilide tuulutamise päevad, Sadamapäevad jne)
- Pärandialase info kogumise propageerimine – fotod, esemed ja ajaloomaterjalid
- Kogukonna kaasamine restaureerimise või konserveerimisprojektidesse – arheoloogilised kaevetööd, restaureeritud hoone avamine ja tutvustamine jne.
- Üritused entusiastidele ja vabatahtlikele – huvitatud inimeste koondamine, spetsialistide kaasamine ja koostöö, talguprojektid

- Pärandialase rubriigi (sh konserveerimisprojektid ja edulood) toetamine kohalikus meediakanalis või väljaandes.

Austraalias läbiviidud pärandialaste toetusmeetmete uuringu põhjal peetakse tunnustust ja auhindasid üheks kõige kuluefektiivsemaks meetodiks ja parimaks võimaluseks kogukonna panuse tunnustamisel ja eriti võimendub see meedia toetusel või suure osaluse korral.²³⁹ Omavalitsustasandil pärandialaste ettevõtmiste tunnustamine Eestis väga levinud ei ole või on ühtlaselt integreeritud kultuurivaldkonna alla. Näiteks Muhu valla iga-aastased toetused ja tunnustused on 2019. a anti välja järgmistes kategooriates: hariduspreemia, kultuuripreemia spordipreemia, „Aasta tegu 2019“, parim kohalik maksumaksja, hea ettevõtlusidee. Seega lähtuvalt ülaltoodust tasuks kaaluda ka eraldi pärandialase tunnustuste välja andmist (nt aasta pärandihoidja, parim restaureerimisprojekt jne). Heade näidete esiletoomine ja omavalitsuse suhtumine pärandialasesse tegevusse on nii eeskujuks kui ka motivatsiooniks kogukonna liikmetele.

3.4.5. Pärandialase hariduse edendamine

Teadliku pärandihariduse edendamine on oluline pärandihaldamise ja –säilitamise meede ning Konsa toob välja pärandihariduse kaks olulist aspekti: pärandit on võimalik kasutada kui rikkalikku allikat väga erinevate ainete, väärtuste ja oskuste õpetamisel ning teiseks, suurendada teadlikkust pärandist endast ja selle kaudu identiteetidest ja elukeskkonnast kui tervikust, selle kujundamisest ning kujunemisest.²⁴⁰ Kaido Kama läheneb pärimuskultuuriga tegelemisesse väga praktiliselt: *„Pärimuskultuuriga tegelemine on teatud määral nagu ellujäämisõpetus. Omaaegne inimkultuur koosnes valdavalt sellistest asjadest ja tegevustest, mida oli ellujäämiseks vaja. Sellest tulenevalt õpitakse ja tehakse pärimuskultuuriga tegelemise käigus paratamatult asju, mis kuuluvad eluspüsimisel marjaks ära. Võtame kasvõi nii lihtsad asjad, nagu traditsiooniliste söökide valmistamise koolitused või kõikvõimalikud kudumisringid. Seal õpitud oskused aitavad oluliselt kaasa sellele, et ennast söömud ja soojas hoida.[---] Ja mida suuremal määral elame oma vanematelt päritud kultuuris, mida rohkem tegeleme pärimuskultuuriga, seda suuremad on meie võimalused ellu jääda. Siis, kui nafta*

²³⁹ *Making Heritage Happen. Incentives for Heritage, Protection Handbook A national guide for Local Government and the Community, Australia, 2004.*

²⁴⁰ *Konsa 2014, lk 162.*

üiskord otsa saab ja poeke kinni pannakse. ²⁴¹ Samuti võib seda laiendada ehitusalase hariduse edendamisele, nt on pärandarhitektuurialaste koolituste kaudu võimalik õppida, kuidas ehitada elamuid, mis võtavad arvesse maastiku eripärasid, ilmakaari, puidu omadusi, kohalikku kliimat ja piirkonnas kättesaadavaid materjale ning milliseid võtteid nende ehitamisel ja renoveerimisel kasutada.

Oluline on pärandialaste programmide, projektide ja ürituste toetamine, õpetajate koolitamine ja motiveerimine pärandialase õppe edendamiseks ning pärandihariduse tagamine kõikidele huvigruppidele. Lisaks formaalsele ehk kooliharidusele on omavalitsustel võimalus toetada pärandialast huviharidust, nt kodu-uurijate, noorgiidide jm huviringide tegevust, samuti koolitada spetsialiste, kes oskavad pärandit tõlgendada ja vahendada. Pärandihariduse edendamisel tuleks teha koostööd kohalike mäluasutuste, ettevõtjate, kogukonnaliikumiste, haridusasutuste jt huvipooltega. Näiteks INNOVE meetmest „Õppijakeskse ja uuendusmeelse kutsehariduse arendamine ning elukestva õppe võimaluste laiendamine” on säästva renoveerimise ja mööbli renoveerimist pakutud valikainena Paide Täiskasvanute keskkoolis,²⁴² samuti Türi Ühisgümnaasiumis²⁴³ ja Paide Gümnaasiumis²⁴⁴.

Teisi pärandihariduse edendamise võimalusi:

- Murdekeelsete aabitsate jt materjalide kasutuselevõtt
- Elukestva õppe toetamine (vt pärandi tõlgendamine)
- Käsitöötundides kohalike materjalide tutvustamine ja esemete valmistamine
- Praktikaprogrammid pärandialastes ettevõtetes (nt taluhotellis)
- Eriprogrammide ja projektide toetamine ning reklaamimine, nt Pärandvaderite programm, Päranditegijate konkurs
- Kohalike ehitusmeistrite ja käsitöölise tegevuste toetamine võimaldamaks oskuste kohapealset edasi andmist.

Maaelu ja piirkonda tutvustava ajaloo- ja maakultuuripärandi säilitamisele, tutvustamisele ja edasikandmisele aitavad kaasa piirkondlikud ja eraalgatuslikud muuseumid, kel on oluline roll

²⁴¹ Kama, K. Pärimuskultuur kui ellujäämisõpetus – Akadeemia 2013/12, lk 1220–1221.

²⁴² Täiskasvanute keskkool pakub uusi valikaineid – Järva Teataja, 18.06.2011.

²⁴³ Säästva renoveerimise valikaine Türi gümnaasiumis, 14.01.14. Allikas

<http://wabalinn.weissenstein.ee/saastva-renoveerimise-valikaine-turi-gumnaasiumis/>. (vaadatud 13.03.2020).

²⁴⁴ Männi, M. Gümnaasistid koolitavad end säästvateks renoveerijateks – Järva Teataja, 07.12.2019.

erinevate haridusprogrammide pakkumisel ja pärandoskuste tutvustamisel. Muuseumite kaudu on võimalik haarata tegevustesse kõiki sihtgrupe: vanu ja noori, mehi ja naisi. Lisaks ekspositsioonide tutvustamisele omavad tähtsust erinevad õpitoad, kus huvilised saavad erinevaid tegevusi proovida ning läbi kogemuste pärandoskustega tutvuda. Kokkuvõttes võib öelda, et pärandiga hobi- ja haridusprogrammide raames tegelemine võimaldab inimestel omandada uusi teadmisi, kogemusi, tõsta enesehinnangut ja mõjutada inimese suhtumist minevikku, kultuuri ja loomingusse ning seetõttu on tegemist äärmiselt olulise meetmega, millele omavalitsused peaksid tähelepanu pöörama.

3.5. Kultuuripärand ettevõtluses ja turismis

Nagu varem korduvalt välja toodud, on kultuuripärandil väga suur roll piirkonna jätkusuutlikus ja majanduslikus arengus. Kultuuri- ja päranditurism loob võimalused töökohtade loomiseks, konserveerimine annab tööd kohalikele ehitusmeistritele, loovettevõtjatel on võimalus kohalikke meeneid pakkuda ning tutvustada jne. Kohalikel omavalitsustel on võimalus läbi erinevate meetmete pärandiga seotud ettevõtluse toetamiseks.

Kultuuripärandit saab kasutada mitmel moel nii turismi kui vaba aja veetmise teenuste edendamisel. Üks võimalus on kasutada pärandpaikade varemeid turismiatraktsioonidena tänu nende ajaloo (nt militaarpärandi objektid). Teisalt saab ajaloolisi konserveeritud või renoveerimiskõlblikke ehitisi kasutada muuseumide, memoriaalide, hotellide, restoranide, kontserdi- ja näituspaikade või haridusliku otstarbega hoonetena. Kultuuriturism suurendab maapiirkondades paiga ligitõmbavust, parendab kultuurielu võimalusi, rikastab kohalikku elu mitmete tegevuste ja üritustega ning toetab kultuuripärandi integreerimist ühiskonnaellu.²⁴⁵ Paljud maamajutus- ja maaturismiettevõtjad pakuvad tooteid ja teenuseid, mis tutvustavad kohalikku loodus- ja kultuuripärandit, sh vaimset kultuuripärandit ja sellega seotud traditsioone. Ühest küljest on kohalik loodus- ja kultuuripärand oluline turismiatraktsioon, teisest küljest pakub see võimaluse turismiinfrastruktuuri arendamiseks. Kultuuripärandi potentsiaali kasutamine on oluline võimalus ettevõtluse mitmekesistamiseks ja mittepõllumajanduslike töökohtade loomiseks maapiirkonnas. Ettevõtjatele tuleb rohkem

²⁴⁵ Meetodid ajaloolise kultuuripärandi säilitamiseks. *Castles of Tomorrow*. Saksamaa: TuTech Innovation Hamburg, 2006, lk 45.

tutvustada kultuuripärandi (nii vaimse kui materiaalse), loodus- ja kultuuriturismi võimalusi ja põhimõtteid. Samas on oluline pöörata tähelepanu pöörata ka võimalikele turismi negatiivsetele mõjudele, nagu koormus infrastruktuurile, keskkonna koormamine, kommertseerumine ja massiturism jne.

Lai kultuuripärand on oluline arenguressurss piirkondliku eripära väljatoomiseks ja võimalus maapiirkonna elukvaliteedi parandamiseks ja majandustegevuse mitmekesistamiseks läbi maapiirkonna sisemiste arenguvõimaluste efektiivsema kasutamise. Kogukonna väärtuste ja piirkonna sümbolite kasutamine on aluseks kollektiivse brändi kui toote päritolu ning kvaliteeti kinnitava märgistuse loomisele (nt EHTNE Saaremaa, Vana-Võromaa Uma Mekk). Kohalikku identiteeti edasikandvad tooted ja teenused aitavad kaasa majanduslikule arengule ning piirkonna tutvustamisele ning omavalitsustel on eelkõige roll toetavate tegevuste osutamisel, sh turundamisel ning tootjate, talunike ja tarbijate kokkuviiimisel. Vahel on olukordi, kus sümbolid ja väärtused vajavad elustamist või taasloomist, eesmärgiga tagada elukeskkonna, maastiku ja kultuuri säilimine läbi majandusliku arengu toetamise.

Kohalikul omavalitsusel on erinevaid võimalusi pärandialase ettevõtluse toetamiseks:

- Praktikatoetused, stipendiumid
- Pärandialaste majutuskohtade vabastamine turismimaksust
- Renditoetused loovettevõtjatele
- Koostöö ettevõtjatega matka-, ajaloo- ja loodusradade ettevalmistamisel
- Kultuuriturismi programmide toetamine (nt messidel osalemine)
- Maja- ja talumuuseumide, kogukonnamuuseumide toetamine
- Kogukonnateenuste arendamine ja koolitamine (vt pärandi interpreteerimine)

3.6. Kaasamine ja kogukonnaliikumiste toetamine

Kogukondade ja kohalike elanike roll on muutunud tänastes pärandikäsitluses senisest oluliselt tähtsamaks ning kogukond on see, kes mõtestab, määratleb ja hoiab pärandit. Aktiivsed ja kaasatud kogukonnad on detsentraliseerimise oluline eeltingimus ja edutegur, samal ajal on

need arenguprotsessid ka osa ÜRO säästva arengu eesmärkidest.²⁴⁶ Kohaliku võimuorgani peamiste eesmärkide hulgas peaks olema kogukonna jätkusuutlik areng ja kogukonna traditsioonide, tavade ja arengu tunnustamine ning edendamine. Aktiivne kogukondlik tegevus suurendab sotsiaalset sidusust ja kogukonnatunnet, seovad inimesi omavahel ja loovad seotuse keskkonnaga.²⁴⁷ Tugev kogukond on aluseks kultuuriväärtusliku keskkonna säilimisel, sh arhitektuurilise ja arheoloogilise pärandi hoidmisel ja arendamisel.²⁴⁸

Sotsiaalne kaasamine läbi kohaliku algatuse hõlmab külavanemate institutsiooni, erinevaid mittetulundusühinguid, sihtasutusi, seltsinguid ja vabatahtlikke. Kohaliku algatuse arengule aitab kaasa usalduse ja koostöövõime olemasolu, millele kohalik omavalitsus saab olulist tähelepanu pöörata, sest kohalike kogukondade paremast toimimisest ja edukast koostööst võidavad kõik osapooled. Kogukonnauuringus (2014)²⁴⁹ toodi välja, et 75% kogukonnaliikumistest nimetas valdavaks koostöövormiks omavalitsuselt saadud projektitoetust, 48% ürituste korraldamisele saadud toetust. Üldjuhul on omavalitsustel tulenevalt omavalitsuse korraldamise seaduse § 22 lg 5 alusel kehtestatud vastavad toetuste määramise korrad, nt Muhu Muhu valla eelarvest seltsitegevuse toetamise kord.²⁵⁰ Sisulisem koostöö on pisut alla pooltel kogukondadel: 48% teevad koostööd arengukavade koostamisel ning 36% teenuste planeerimisel. Avalikku tunnustust on omavalitsus jaganud 41%-le kogukondadest.²⁵¹ Oluline on omavalitsusel teada peamiseid puuduseid ja kitsaskohti kogukonnaliikumiste arengus ja tegevustes, millele rohkem tähelepanu pöörata. Ülalmainitud kogukonnauuringus toodi välja, et kogukonnad tunnevad kõige enam puudust toetusliikmete järele, rahastusest ja infost erinevate toetusmeetmete, koolituste ja koostöövõimaluste kohta. Suuremal osal kogukondadel ei ole tegutsemiseks vaja valitsusasutuste tõeget, sest paljud head ja uuenduslikud ideed (sh pärandihoiu kontekstis) on pärit kohalikelt inimestelt. Paljud tavaideed ilmnevad lihtsalt juhuslikult, on pühendunud inimeste töö tulemus või on regioonispetsiifilised.²⁵² Eduka lahenduse jaoks on vaja erinevaid oskusi, teadmisi ja erineva

²⁴⁶ Rõigas, A. Linnast maale: kogukondlikke tõlgendusi – Maja talv (99)/2020, lk 72–77.

²⁴⁷ Kõnsa 2014, lk 92–93.

²⁴⁸ Kultuuripärand, maastik ja maaelu areng. Head tavad, metodoloogia, poliitikasoovitused ja juhised maakogukondadele. HISTCAPE: Ajaloolised ja looduslikud väärtused. INTERREG IVC, Euroopa Liidu ja HISTCAPE'i projekt 2014, Saaremaa Omavalitsuste Liit: 2014.

²⁴⁹ Lippus, M; Vihma P. Kogukonnauuring. Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant, 2014.

²⁵⁰ Muhu valla eelarvest seltsitegevuse toetamise kord (2011), RT IV, 29.12.2012, 78.

²⁵¹ Sama, lk 45.

²⁵² Kultuuripärand, maastik ja maaelu areng. Head tavad, metodoloogia..., lk 13.

taustaga inimesi ning tihti on kogukondadel vaja abi või spetsialistide nõuandeid ideede elluviimiseks,²⁵³ mille osas omavalitsused saavad oma tuge pakkuda.

Kogukondade roll kultuuripärandi hoidmisel on äärmiselt oluline, seda nii läbi otseste kui ka kaudsete tegevuste. Jätkusuutliku kogukonnaliikumise tagamiseks on olulised kogukondade ja seltside vaheline koostöö ja kogemuste jagamine, regulaarsed kogukonnakoosolekud; potentsiaalsete liidrite tuvastamine ja nende kaasamine partnerluse kaudu; erinevate sidusrühmade kaasamine; piirkondadevaheliste kontaktide loomine; teadlikkuse suurendamine ja haridusprogrammid; tegevuste ja liidrite tunnustamine; vastutuse jagamine kohaliku arengu planeerimises ja otsustusprotsessides; rahastamis- ja toetusmeetmete tutvustamine jt.

3.6.1. Sotsiaalse sidususe parandamine läbi taristu

Sotsiaalne sidusus on ühiskonna suutlikkus kindlustada oma ühtsus ning liikmete võrdsus ja heaolu.²⁵⁴ Konsa toob välja, et ühise pärandi olemasolu suurendab sotsiaalset sidusust, kuid selleks peab pärandi kasutatavus ja kättesaadavus olema tagatud kõikidele ühiskonna liikmetele sõltumata sotsiaalmajanduslikust grupist, sissetulekust, geograafilisest asukohast ja muudest tunnustest.²⁵⁵ Selleks, et elavdada keskustest eemale jäävaid piirkondi, peab kohalikes arengustrateegiates olema kohaspetsiifiliste võimaluste ja lahenduste kirjeldus.²⁵⁶ Kultuuriteenuste osutamise seotud taristu olulisus seisneb eelkõige vaimse kultuuripärandi järjepidevuse hoidmise ja edasiandmise võimaldamises ja kuna need objektid (nt rahvamajad, laululavad, külaplatsid jms) asuvad või on kavandatud enamasti keskustesse, siis on oluline tagada nendes pakutavate kultuuriteenuste mitmekesisus ning kättesaadavus ka kaugemal elavatele inimestele. Eraldi tuleks näiteks määratleda jätkusuutlikud tegevused erinevate kultuuri- ja kogukonnaliikumise objektide lõikes: külakeskused, külaplatsid, kultuuri- ja rahvamajad, raamatukogud, muuseumid jt. Tähelepanu tuleks pöörata ühekordsete projektipõhiste tegevuste edasisele arendamisele suunatud jätkutegevustele.

²⁵³ Sama, lk 85.

²⁵⁴ Konsa 2014, lk 92.

²⁵⁵ Konsa 2014, lk 92–93.

²⁵⁶ Rõigas, A. Linnast maale: kogukondlikke tõlgendusi – Maja talv (99)/2020. Lk 72–77.

Samuti on selle meetme raames võimalik kaaluda:

- Kultuuriliste ja sotsiaalsete organisatsioonide toetamist, pakkudes neile kasutuseta ruume ja hooneid, sh pärandiobjektide haldamise võimalust
- Spetsiifiliste meetmete arendamist kogukonna pärandialasest huvist ja tegevustest lähtuva infrastruktuuri edendamiseks

Teiseks oluliseks võimaluseks on hajaasustusega piirkondades majapidamiste omavahelise võrgustiku loomine ehk külade ruumiline ümbruskonnaga sidumine. Hollandist alguse saanud (hollandi k *knooperven*) meetod tähendab seda, et talud ühendatakse omavahel radade ja haljastusega, mis justkui korrastavad ja struktureerivad maastikku, samas loovad võimalused sotsiaalseks läbikäimiseks. Inimesi julgustatakse võtma vastutust talusid ühendava iseloomuliku haljastuse ja radade hoolduse ja haldamise eest. Ühel poolt toetab see elukeskkonda ja maapiirkondade ligipääsetavust ning teisalt hoiab ka kohalikke, looduslikke ja muinsuskaitselisi väärtusi. Selline praktika püüab siduda maaelu ja väiksemas ulatuses põllumajandusmaastiku arengut tõhusa kogukonnaeluga külades ning muudab probleemid seeläbi võimalusteks.²⁵⁷

3.6.2. Kaasamine pärandiprotsessidesse

Tänapäevase pärandikäsitluse kohaselt leiab kogukonnakeskne lähenemine aina enam tähtsustamist ja praktikas kasutamist. Inimesed ei ole passiivsed pärandi kasutajad ja hoidjad, vaid pärandi aktiivsed loojad ja kujundajad. Pärandiprotsessides osalemine muudab nähtused ja objektid eriliseks tõstes need pärandistaatusesse, millega kaasnevad erinevad muutused ja tõlgendamise viisid.²⁵⁸ Seega on oluline erinevus, kas kohalikul tasandil lähtutakse pärandi korraldamisel riigipoolsetest soovitusobjektidest ja nimekirjadest, või määratletakse väärtuslik pärand kogukonnasiseselt.

Kogukonna kaasamiseks ruumiplaneerimisse, arengukavade koostamiseks ja pärandihalduse korraldamiseks peavad olema välja töötatud vastavad struktuurid ja meetodid. Kaasamine peab olema aktiivne ja selleks tuleb luua kõik võimalused ja vahendid. Omavalitsuste ülesanne on

²⁵⁷ Wouters, E. *Uurimisretked Eesti maapiirkondades: kuidas muuta külad nutikateks? – Maja talv (99)/2020. Lk. 78–81.*

²⁵⁸ Konsa 2014, lk 60–61.

pakkuda kogukonnale ja kõikidele kaasatutele igakülgset tuge, et nad saaksid osaleda pärandi määratlemise, valimise, klassifitseerimise, interpreteerimise, säilitamise ja järelevalve protsessis, samuti kultuuripärandiga seotud tegevuste korraldamisel. Samuti on oluline aktsepteerida kogukonna nõusolekut meetmete ja valikute osas, mida kultuuripärandi kaitseks või säilitamiseks soovitakse kehtestada. Huvigruppidele tuleb infot jagada nii, et see oleks lihtsalt kättesaadav ja arusaadaval kujul. Inimestele tunduvad planeerimisprotsessid ja –dokumendid tihti liiga tehnilised ja keerukad, seetõttu pigem hoidutakse protsessist eemale.

Täiendavad võimalused pärandihoiu ja -teadlikkuse tõstmisel kogukonnaliikumiste kaasabil on järgmised:

- Kogukonna kaasamine pärandi määratlemisel (igapäevase õiguse objekte loetelusse lisada), interpreteerimisel ja toetusmeetmete väljatöötamisel (töögrupid, koosolekud)
- Pärandialaste tegevuste toetamine ja esiletoomine – päranditalgud, kogukonnamuuseumid, pärimuse kogumine ja uurimine, pärandi- ja loodusradade rajamine, kultuuriüritused, traditsiooniliste oskuste õpetamine
- Eestvedajate, pärandientusiastide ja ekspertide personaalne kaasamine, informeerimine ja tunnustamine
- Pärandialase teadlikkuse tõstmine, pärandikogumise meetodite ja võimaluste tutvustamine (raamatukogu, muuseum, kaardirakendused, arhiivid, toetusmeetmed) jms
- Traditsiooniliste tegevusalade toetamine ja propageerimine
- Toetada ja motiveerida kogukondi pärandi integreerimisel igapäevaelu tegevustesse

Kokkuvõttes võib öelda, et tugev ja elujõuline kogukond on üks olulisemaid faktoreid kohaliku pärandi alalhoidmisel. Kaasamise tõhustamisel on oluline nii teenuste tugivõrk ja kättesaadavus, otsustus- ja valikuõigus kui ka reaalsed vahendid (info edastamine, koolitamine, toetused, nõustamine jms). Kogukondade liikumist ja tugevust ei saa pidada enesemõistetavaks, sellega tuleb omavalitsuse tasandil tegeleda ning panustada nende arengusse, mis omakorda loob eeldused kogukonnaühiskonna paremale toimimisele.

3.7. Fiskaalsed toetusmeetmed

Omavalitsuste fiskaalseid toetusmeetmeid pärandihoiu toetamisel on erinevaid – lähtuvalt riigist, seadusandlusest ja pärandikorralduse süsteemist võivad need olla väga erinevad.

Peamised toetusmeetmed jagunevad:

- Otsesed toetused (konserveerimis-, restaureerimis-, renoveerimistoetused)
- Rehabilitaerimistoetused (nt funktsiooni muutus)
- Kaasnevad toetused – nähtavuse tagamine, hoolduse, ürituste ja muude tegevuste toetamine
- Sihipärased toetused – fassaadid, avatäited, piirdeaiad, lähtuvalt hoone funktsioonist jt
- Maksusoodustused
- Laenud
- Halduslepingud pärandi korrastamiseks ja kasutamiseks (sh hoonestusõigus)
- Projektipõhised toetused (nt avaliku kasutusega objekti renoveerimisel)

Kohalike omavalitsuste roll kultuuripärandi kaitsel on sõltuvalt omavalitsusest, selle tulubaasist ja haldusvõimekusest väga varieeruv – leidub üksikuid omavalitsusi, kes on loonud oma piirkonna ehituskeskkonna kaitseks täiendavad toetusmeetmed väärtuslike hoonete (era-) omanikele. Ehitismälestise omanikule on erinevatel perioodidel restaureerimistoetusi pakkunud Tallinn, Tartu, Pärnu, Rakvere, Paide, Kuressaare, Narva ja Viljandi.²⁵⁹ Restaureerimistoetusi jagatakse eeskätt ehitiste avariilise olukorra likvideerimiseks, väärtuslike arhitektuursete detailide ja avatäidete restaureerimiseks ning selleks vajaliku projektdokumentatsiooni koostamiseks. Taotlejalt eeldatakse omafinantseeringut. Toetatakse konkreetse töö teostamist kuni 50% ulatuses, projektdokumentatsiooni puhul vahel ka suuremas ulatuses. Toetatav rahasumma ei ole väga suur, selle ülempiir varieerub omavalitsuseti, kuid jääb 2014. a eraomandiuringu kohaselt 3000 euro ringi.²⁶⁰

Teadaolevalt väiksemad omavalitsused Eestis restaureerimistoetusi ei maksa. Lähtuvalt piirkonna spetsiifikast võidakse pakkuda nt remondi või maale elamise asumise toetust, mis aga ei ole seotud conserveerimis- ja restaureerimispõhimõtetega. Näiteks „Toetuskeemi Noored

²⁵⁹ *Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Tulevikuuringute Instituut ja Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja conserveerimise osakond, 2014; lk 56.*

²⁶⁰ *Sama, lk 57.*

Setomaale” kohaselt saavad toetust taotlema 21–40 aasta vanused isikud, kelle elukoht rahvastikuregistri andmetel on Setomaa vald. Toetatakse nõuetele vastavate eluruumide ehitamisega kaasnevaid abikõlblikke kulusid, et tagada eluruumides paremad elutingimused, sh eluruumi üldehitustööd, elektritööd, hoonesiseste tehnosüsteemidega seotud tööd, küttesüsteemide ja küttekolletega seotud tööd. Maksimaalseks toetuse määraks ühe taotluse kohta on 6670 eurot.²⁶¹ Mitmendat aastat järjest pakutakse hajaasustuse programmi raames maapiirkondades elavatele peredele võimalust elutingimuste parandamiseks ning seeläbi aidata kaasa elanike arvu püsimisele neis piirkondades. Vaadeldes kahe sarnase toetuse eesmärke, on praegune suund maapiirkondades elu säilimisele ning restaureerimisalased nõudmised on sekundaarsed. Samas võiks vanade hoonete korrastamine, ajakohastamine ja kasutusele võtt olla ühiskonnas prioriteetne tegevus ning sarnaste toetuste sidumine jätkusuutlikkusega oleks ehituspärandi säilimisel ja teadlikkuse suurendamisel väga oluline.

Eraldi tuleks käsitleda riiklikke ja Euroopa Liidu toetusmeetmeid, mida omakorda võib jagada sisuliselt muinsuskaitse spetsiifilisteks (Muinsuskaitseameti, üksikute KOV-ide toetused) ja muinsuskaitsevälisteks (EAS, KredEx, PRIA, LEADER, KIK, KOP). Lisaks võib toetusi saada valdkonnavälisest või eriotstarbelistest programmidest (nt Taluarhitektuuri säilitamise toetus – Muinsuskaitseamet, kiviaedade toetusprogramm – Maaeluministerium). Kultuuri-ministeriumi haldusalas tegutseva Rahvakultuurikeskuse toetusmeetmete²⁶² rakendamise eesmärk on aidata kaasa rahvakultuuri ja vaimse kultuuripärandi väärtustamisele ning arendamisele ning nende toetuste osakaal on oluline just piirkondlike MTÜ-de ja kogukonnaliikumiste toetustes (nt Mulgimaa, Vana–Võromaa, Kihnu, Saarte, Peipsiveere, Setomaa, Virumaa pärimuskultuuri toetusmeede, folkloorifestivalide, regionaalse kultuuritegevuse toetusmeede jt).

Omavalitsuste roll on omanike ja kodanikuühenduste toetamine vastavalt väljatöötatud meetmetele ja võimalustele, samuti informeerimine erinevatest toetusvõimalustest ning elanike motiveerimine toetusprogrammides osalema. Samuti võiks olla omavalitsuse eelarves eraldi kultuuripärandi toetuse meede või vastav fond, mis aitab paremini planeerida

²⁶¹ Maaeluministeriumi 07.02.2019 käskkiri nr 25 „Toetusskeem Noored Setomaale”.

²⁶² Eesti Rahvakultuurikeskus, toetusmeetmed. Kättesaadav <https://rahvakultuur.ee/toetused/toetusmeetmed/> (vaadatud 20.04.2020).

kultuuripärandid alaseid tegevusi ja toetusi (nt pärandialaste projektide omaosaluste toetus, konkursside premeerimine jt) ning kogukonnaliikumiste toetamise poliitika.

3.8. Riiklikud toetusmeetmed

Kultuuripärandi hoidmise puhul on tegemist valdkonnaülese teemaga, kus ideede ja ressursside ühitamine peaks olema kõigi, sh riigi ja kohaliku omavalitsuse üks põhiülesandeid. Erinevad huvid peavad olema tasakaalus ning omavahel lõimitud. Omavalitsustel, kultuuriväärtuste haldajatel ja omanikel ning riigil on oluline teha omavahel koostööd, et saada asjakohast teavet ning leida sobivad lahendused kultuurimälestiste ja teiste väärtuslike objektide säilitamiseks, kaitseks ning jätkuva kasutuse tagamiseks. Oluline on võtta arvesse käesolevas töös varem mainitud suundumust, mille kohaselt on pärandihaldus riiklikelt süsteemidelt minemas üle kohalikele omavalitsustele ja kogukondadele. Sellega kaasneb vajadus selgemalt määratleda kohaliku taseme pärand, pärandi kindlakstegemise protsessid ning toetada pärandi haldamist kohalikul ja kogukondlikul tasandil. Kui riik fokuseerib oma tähelepanu ja ressursid kultuuripärandi korraldamisele läbi planeeringute ning süsteemsemalt teemat ei käsitle, ei saa ka eeldada, et omavalitsustel oleks soov või motivatsioon pärandikorraldusega terviklikumalt ja planeeringuväliselt tegeleda. Riigil on strateegiline roll pärandväärtuste hoidmisel ja ühiskonnas vastava teavitustöö tegemisel (vt ptk 1.6.1. Pärandihalduse korraldamine riiklikul tasandil). Samuti eeldatakse riigilt eeskujul pärandi hoidmisel ja korraldamisel, tutvustades parimaid praktikaid ning pakkudes selleks välja juhiseid ning motiveerivaid meetmeid. Näiteks kui riiklik poliitika eelistab vanade hoonete restaureerimisele uute ehitamist, ei saa seda enesest mõistetavaks pidada ka omavalitsuste ja kogukonna tasandil.

Nagu varem mainitud, on efektiivse pärandipoliitika eduvõti erinevate meetmete kombineerimine. Lisaks seadusandlikele ja planeeringualastele juhistele ning otsestele fiskaaltoetustele on levinud riiklikud toetusmeetmed kohaliku tasandi pärandihoiu toetamiseks järgmised:

- alusuuringute teostamiseks
- nõustamisteenuse pakkumiseks
- pärandihalduskavade / konserveerimisplaanide koostamiseks
- töövahendite loomiseks (pärandiregistri loomine)
- KOVide töötajate teadlikkuse suurendamiseks ja koolitamiseks

Arvestades väiksemate omavalitsuste ressursi- ja kompetentsipuudust, on riiklik tugi ja tasandite vaheline koostöö kohaliku tasandi pärandihoius äärmiselt kriitiline. Kohalikele omavalitsustele tuleb luua võimalused ja motiveerida neid kohaliku pärandiga süsteemselt ja sisuliselt tegelema, olles ühtlasi riiklike poliitikate, strateegiatega ja otseste tegevustega pärandi korraldamisel eeskujuks ja motiveerijaks kogukonnale.

4. PÄRANDIKORRALDUS MUHU VALLA NÄITEL

Muhus on säilinud omapärane ja rikkalik kultuuripärand ning tugev piirkondlik identiteet. Samas on tegemist keskusest kaugemal asuva piirkonnaga, kus kultuuripärandil on oluline roll piirkondlikus arengus ning ruumilise keskkonna säilitamisel ja kujundamisel. Ühtlasi on käesoleva töö autor seotud Muhumaaga ning soovib selle analüüsi ja ülevaate raames aidata kaasa saare senisest tõhusamale pärandikorraldusele. Peatükis on analüüsitud planeeringulist pärandikorraldust Saare maakonnaplaneeringu ja kahe Muhu valla üldplaneeringu ning nendega seonduvate dokumentide lõikes (Lisa 5) ning teise vaatenurga saamiseks vaadeldi pärandikorraldust kogukonna tasandilt, viies läbi vastava uuringu ning suheldes majaomanikega. Peatüki lõpetavad soovitused ja ettepanekud analüüsitud kaasuse ja eelmistes peatükkides käsitletud meetmete põhjal. Väljatoodud ettepanekud Muhu vallale ja töö kokkuvõttes toodud järeldused on üldistatavad ka laiemalt aitamaks kaasa omavalitsustel süsteemsemalt pärandikorraldusega tegeleda.

4.1. Planeeringute ja kaasnevate dokumentide analüüs

Järgneva alapeatüki eesmärk on vaadelda seadusest tulenevat planeeringulist pärandikorraldust Muhu vallas, selle vastavust pärandihoiu põhimõtetele ning leida vastus magistritöö sissejuhatuses püstitatud küsimusele, kas planeerimisseaduses ja muudes juhistes toodud ülesanded on piisavad toetamaks kohaliku tasandi pärandihoiu ning mil viisil ja kuidas seda planeeringutes kajastatakse. Detailne dokumentaalne analüüs on toodud käesoleva magistritöö lisa 5 ning alljärgnevalt tuuakse välja kokkuvõttes käsitletud olulisemad teemad ja järeldused.

Samuti tehakse lisas 5 ülevaade Muhu valla ja kultuuripärandi eripäradest, mida siinkohal ei kajastata.

Analüüsis vaadeldakse põgusamalt maakondlikku ning põhjalikumalt omavalitsuse planeerimistasandit, näitlikustamaks pärandikäsitlemise kajastamist erinevatel haldustasanditel. Teistest materjalidest enam on tähelepanu all hetkel päevakorras olev, Muhu valla üldplaneeringu eelnõu, keskkonna strateegilise hindamise aruande projekt ning 2019. a kinnitatud arengu- ja tegevuskava. Olulisemad analüüsitud dokumendid:

- Saare maakonnaplaneering 2030+ (2018) ja tegevuskava
- Saare maakonnaplaneeringu keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne (2016)
- Saare maakonnaplaneeringu teemaplaneering – Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused (2008)
- Saare maakonna arengustrateegia 2019–2030
- Muhu valla üldplaneering 2007
- Muhu valla arengukava ja üldplaneeringu keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne 2006/2007
- Muhu valla üldplaneeringu eelnõu, algatatud 2016
- Muhu valla arengukava ja üldplaneeringu keskkonnamõju strateegilise hindamise aruande projekt, algatatud 2016
- Muhu valla arengukava 2019–2030
- Muhu valla tegevuskava 2019–2030

Lisaks olid vaatluse all ülalnimetatud dokumentidega kaasnevad lisad, protokollid, otsused jt asjakohased dokumendid. Dokumentides toodud sõna-sõnaline kasutus on analüüsis ära toodud kaldkirjas (*Italic*). Rõhutamiseks olulisemate märksõnade ja põhimõtete väljatoomist, on kasutatud rõhutatud trükki (*Bold*). Järelduste osas tuuakse välja, millised suundumused on aset leidnud kahe planeeringuperioodi vältel ehk 12 aasta jooksul planeeringulises käsitluses, seda nii tulenevalt seadusandluse muudatustest kui ka lähtuvalt riiklikest suunistest. Vaadeldakse, kas jätkusuutlikkuse põhimõtteid on kajastatud, kas kogukond on olnud kaasatud pärandi määratlemise ja tingimuste seadmisesse jne. Tähelepanu pööratakse maakasutus- ja ehitustingimustele, kultuuriväärtuslike objektide liigitamisele, kajastamisele ja kasutustingimuste seadmisele, mõjude hindamisele jne. Analüüs toob välja, milline roll ja osakaal on kultuuripärandi kajastamisel riiklikel juhistel ning põhimõtetel. Kas ja millised

rakenduslikud meetmed ja tegevused on seatud üldplaneeringus püstitatud eesmärkide täitmiseks või piirduakse sisulise käsitlemise asemel formaalse lahenduse ning juhustest tulenevate miinimumnõuetega. Peatükki on illustreeritud mitmete fotodega ja diagrammidega.

4.1.1. Üldised põhimõtted ja eesmärgid

Analüüsi esimeses osas tuuakse välja üldised eesmärgid ja põhimõtted, millele töös käsitletud planeeringud tuginevad ehk peamised piirkondlikud väärtused. Üldine Saare maakonnaplaneeringu (2018)²⁶³ põhimõte, mille kohaselt ettevõtlus- ja elukeskkonna tagamiseks keskendutakse olemasolevate elu- ja –looduskeskkonna väärtuste säilitamisele ja parandamisele ning lähtutakse kahanevate ja vananevate piirkondadele suunatud soovitud arengust ja austatakse sealjuures kultuuripärandit, kandub edasi ka Muhu valla üldplaneeringu eelnõusse. Valla üldplaneeringu eelnõu on keskendunud senisest enam piirkonnale iseloomulike väärtuste väljatoomisele, mis planeeringulahenduse lähtekohana peaksid tagama valla edasise arengu jätkusuutlikkuse ning rõhutakse, et väärtuste määramine ja nende esiletoomine ei tähenda arengu ja uuenduste peatamist, vaid piirkonna omapäraga arvestamist arengu suunamisel ning arendus- ja ehitustegevuse kavandamisel. Visioonis mainitakse elujõulist ja jätkusuutlikku kogukonda, stabiilset rahvaarvu, atraktiivsete töökohtade olemasolu, eneseteostusvõimalusi, võimalusi vaba aja sisustamiseks, kaasatust osalusprotsessides, turvalist pärandkultuuri väärtustavat keskkonda. Valla ruumilise arengu vajadused lähtuvad valla asustusstruktuuri säilitamise ja jätkusuutliku edasiarendamise põhimõttest.

Üldplaneeringu eelnõu seletuskirjas²⁶⁴ loetletakse ja kirjeldatakse Muhu väärtuseid ning tuuakse välja olulisemad ruumiplaneerimise põhimõtted ja eesmärgid, sh ala terviklikkusest lähtumine, majandustegevuse suunamisel ja planeerimisel traditsiooniliste väärtuste parandamine ja säilitamine, Muhule iseloomuliku külamiljöö (ill 12), randade ja pärandkoosluste säilitamine, ilusate vaadete säilitamine ja tagamine, uuenduslike keskkonnatehnoloogiate kasutamine, puhkemajanduse arendamine jt. 2006–2007 koostatud Muhu valla üldplaneering²⁶⁵ on sisuliselt mõnevõrra ruumiplaneerimiskesksem, keskendudes planeerimisele maakasutuse seisukohalt ning keskkonna kavandamise olulisema lähtekohana

²⁶³ Saare maakonnaplaneering 2030+/ Saare maakonna arengustrateegia 2019-2030, RT IV, 05.01.2019, 80.

²⁶⁴ Muhu valla üldplaneeringu eelnõu seisuga 07.2019. Konsultant OÜ Hendrikson&Ko, 2019.

²⁶⁵ Muhu valla üldplaneering aastani 2017, (koostatud 2006-2007, konsultant OÜ Hendrikson & Ko), vastu võetud 17.04.2008.

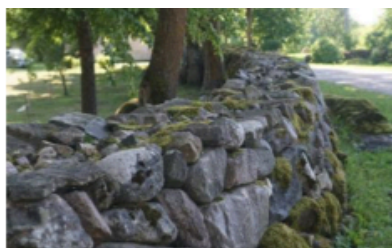
tuuakse sarnaselt välja iseloomulike külamiljööde, randade ja pärandkoosluste säilitamist ja traditsiooniliste tegevusalade jätkumist ning vääristurismiga seotud tegevuste toetamine (üldplaneeringute koostaja on mõlemal juhul sama konsultatsioonifirma ehk OÜ Hendrikson&Ko). Ligi 12-aastase vahega koostatud valla üldplaneeringud on suhteliselt sarnased, olulisemad muudatused seisnevad kultuuripärandi kontekstis miljööalade kaotamises, ehitustingimuste leevendamises ja täiendavate kultuuriväärtuslike objektide loetelude lisandumises või ümberkategoriseerimises. Senisest põhjalikum, sisulisemate soovitustega ja tänapäevaste põhimõtetega on keskkonna strateegilise hindamise aruande eelnõu,²⁶⁶ mis võib tuleneda ka teise konsultatsioonifirma kasutamisest.

Kinnitatud Muhu valla arengukavas (2019)²⁶⁷ toodud visioon toetab üldplaneeringu eelnõu põhimõtteid ja nähakse ette, et Muhus on jätkuvalt kaunis, turvaline, loodussõbralik ja pärandkultuuri väärtustav keskkond. Kirjeldatakse taas piirkondlikke väärtusi ja üldiste seisukohtade hulgas tuuakse välja, et Muhus on tugeva identiteedi ja omanäolise kultuuritraditsiooniga kogukond ning arengukavas tuuakse välja identiteedi roll kohaliku arengu seisukohalt ning selle olemus Muhu valla eripära arvestades. Arengu- ja tegevuskavas on vaimsel kultuuril suurem osakaal kui ainelisel. Kultuuripärandi säilimise osas tuuakse tegevuskavas välja Muhu maalinna hooldamine ning kasutusse võtmine kultuuri ja turismi eesmärkidel, külastusobjekte haldamine ja hooldamine, kasutusest väljas hoonetele uue omaniku või kasutusotstarbe leidmine (sh lagunenud hoonete lammutamine), kultuuriürituste korraldamine, pärandturismi propageerimine, pärandkultuuri tutvustamine. Tegevuskavas tuuakse välja ka uue kultuurimaja kavandamine, muuseumile majandusruumide rajamine, uute matkaradade loomine, mida ennekõike tasuks kaaluda olemasoleva või kasutusest väljasoleva taristu või hoonete raames. Renoveerimisprojektidest on ära toodud Hellamaa kultuurikeskuse renoveerimine.

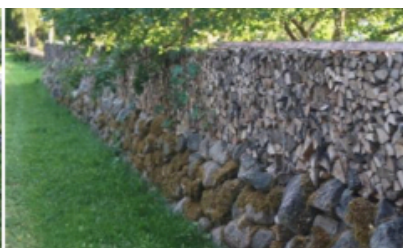
Ehituspärandi (maa-arhitektuuriobjektid) tähtsustamise ja säilitamise seisukohalt eraldiseisvaid meetmeid ette ei nähta. Terviklikku pärandikäsitlust toetavaid eraldiseisvaid meetmeid ega viiteid planeeritavatele tegevustele (nt pärandihalduskava, pärandihoiu strateegia, teadlikkuse tõstmine, toetused vms) analüüsitud dokumentides ette ei nähta.

²⁶⁶ Muhu valla üldplaneeringu keskkonnamõju strateegiline hindamine. Aruande eelnõu. Skepast&Puhkim OÜ, 2019.

²⁶⁷ Muhu valla arengukava 2019–2030 ja tegevuskava, RT IV 29.08.19, 4.

Kiviaed

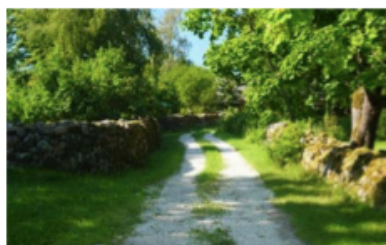
Kiviaed puuriidaga

Vöödiline otsasein

Aiavärv

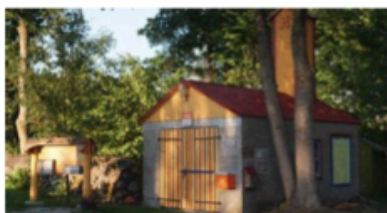
Kitsas, kiviaedadega ääristatud looklev külatee

Taluõu

Kadakane karjamaa

Seelikutriipu-uks

Illustratsioon 12 Miljööväärtuste iseloomustus üldplaneeringu eelnõus (2019), fotod Hendrikson&Ko 2018.

4.1.2. Kultuurimälestiste ja väärtusliku kultuuripärandi kajastamine planeeringutes

Analüüsitud planeeringute seletuskirjad toovad ära erinevad liigitused, mis on sisuliselt pigem tehnilised nimekirjad ning viited kultuuriväärtuste registri nimekirjadele. Kultuurimälestiste osas on toodud välja registripõhine loetelu ja 2019. a eelnõus mälestiste arvuline liigitus, kuid sisuliselt teemat ei käsitleta. Samuti ei ole kultuurimälestisi kajastatud tabelina, nagu Muinsuskaitseamet on oma soovitusel välja toonud. Muu identiteedi rõhutamisel ei ole eraldi käsitletud maamärkidena tuntud mälestisi, mille heakord ja kasutusfunktsioonid vajaksid

suuremat tähelepanu – Kuivastu kõrts, Muhu maalinn, Koguva küla. Objektid on olulised piirkonna kuvandina ning nende käekäik peaks sõltumata omandi- ja kaitsestaatuses olema vallale prioriteet. Arengukavas tuuakse välja, et enamik Muhu kultuurimälestisi on vähemalt rahuldavas seisundis ja vaatamisväärsustena külastuskõlblikud. Tuuakse välja, et väga suur töö on ära tehtud Muhu Katariina kiriku pastoraadihoone restaureerimisel, siiski on osa ehitismälestistest, nt Kuivastu kõrts, tänapäeval kasutuseta ja nende seisund halveneb.

Olulisel kohal on planeeringutes kohaliku kultuuripärandi kajastamisel “vaatamisväärsused” (tegevuskavas ka kui „külastusobjektid“). Samas võiksid piirkondlikeks vaatamisväärsusteks olla ka eelmainitud kultuurimälestised (nt Kuivastu kõrts, Muhu maalinn, Koguva küla, Pädaste mõis, militaarobjektid, XX sajandi arhitektuuri registris toodud objektid, kultuurilis-ajaloolise tähtsusega loodusobjektid (nt Presidendi allée), kultuurilisajaloolised monumendid, ajaloolised külakeskused (Tabel 1).

2019. a üldplaneeringu eelnõus on kultuuripärandi objektid liigitatud järgmiselt:

1. Kultuurimälestised
2. Kohaliku tasandi kultuuripärand
 - Vaatamisväärsused (objektide loetelud)
 - Kohaliku tasandi loodusobjektid (objektide loetelud)
 - Väärtuslikud maastikud (objektide loetelud)
 - Ilusa vaatega alad (objektide loetelud)
 - XX sajandi arhitektuur (objektide loetelud)
 - Militaarpärand (objektide loetelud)

Üldplaneeringu eelnõus viidatakse pärandkultuuri ning maaehituspärandi objektide osas vastavatele andmebaasidele, toomata ühtegi neist esile. Pühapaigad on määratletud osaliselt avalikult vältides võimalikku rüüsteohtu.

Lähtuvalt objektide registripõhisest liigitusest on üldplaneeringu eelnõus toodud kasutus- ja säilitamistingimused järgmiselt:

- **XX saj objektid:** võimalusel tuleb säilitada/taastada hoonete ja rajatise algne välisilme. Tagada ümbruse heakord ja vaadeldavus. Väärtuslikud hooned tuleb hoida kasutuses ning vajadusel leida neile uus kasutusfunktsioon.
- **Vaatamisväärsused:** objektid tuleb varustada viitade ja selgitavate infotahvlitega. Nähtavuse ja vaadeldavuse tagamiseks tuleb vajadusel eemaldada võsa ning niita

ümbrust. Oluline on ajalooliste väärtusobjektide hooldamisel, taastamisel ja säilitamisel lähtuda konserveerimise ja restaureerimise heast tavast ning vajadusel kaasata eksperte. Hooned tuleb hoida kasutuses ning vajadusel leida neile uus kasutusfunktsioon.

- **Militaarpärand:** objektidel tuleb tagada elementaarne heakord, turvalisus ning märgistada objektid lühikirjeldustega. Objektid säilitada ning võimalusel kasutada piirkonna atraktiivsuse tõstmisel ja ajaloo teadvustamisel

Nagu mainitud, tuuakse Muhu valla planeeringutes väärtuslikud objektid välja objektipõhiselt, mitte temaatiliselt. Arvestades, et üldplaneering kehtestatakse pikemaks ajaks, tuleks kohaliku tasandi objektide määratlemisel arvestada asjaoluga, et lisanduda võib täiendavaid Muinsuskaitseameti poolt koostatud inventeerimisi ja uurimusi, jätkub looduslike pühapaikade avastamine ja uurimine, lisandub pärandkultuuripaiku jne. Samuti on koostatud erinevaid kohalike mäluasutuste uurimusi, valdkondlike ja piirkondlike inventuure (nt tuulikute inventeerimised Saare maakonnas,²⁶⁸ millega üldplaneeringu eelnõus võiks arvestada ning teadustöid, mis samuti võivad anda täiendavat informatsiooni erinevate pärandiliikide ja objektide osas. Eriti sooviks rõhutada tuulikute rolli saarelise maastikupildi kujundamisel (ill 13) ja nende väärtustamisel, mis ka eelmises planeeringuetapis oli esile toodud.

Illustratsioon 13 Koguva taastatud tuulik ja Paenase küla renoveerimist ootav tuulik.

Universaalsetes nimekirjades välja toodud objektid ei pruugi ühtida ekspertide ja kohaliku kogukonna väärtushinnangutega, kuna kogukonda pole kaasatud objektide väärtuslikuks

²⁶⁸ Vt Muinsuskaitseameti uuringute andmed, Muinsuskaitseamet. Kättesaadav <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/uuringud> (vaadatud 21.03.2020).

tunnistamisele või pole valikuid piisavalt põhjendatud ega teadvustatud. Omavalitsus ei peaks lähtuma tehnilistest nimekirjadest, vaid tegema ise valikuid mõistes määratletud kultuuripärandi tähtsust piirkonna elu- ja ruumikeskkonna kujundamisel, identiteedi tugevdamisel ning arengul. Kohalikel omavalitsustel tuleks läheneda pärandikäsitluse süsteemsemalt, lähtuvalt piirkondlikest eripäradest, kihistustest ja erinevatest uuringutest kaasates selleks erinevaid osapooli ning vormistades selle kogukonnale arusaadavas ning kättesaadavas vormis. Süsteemne ja loogiline objektide liigitamine aitaks kaasa kultuuripärandi sisulisemale käsitlusele ning kasutus- ja hoiutingimuste seadmisele. Teemaatiline ja ajaline kultuuripärandi käsitlemine toimib kui juhend ja näitab üleüldiselt, mida kultuurilis-ajalooliselt antud kohas väärtustatakse ja millised on tüüpilised piirkonna eripära kujundanud elemendid. Näiteks Muhu valla eripäradest lähtuvalt võiks kogu saare miljööväärtuslikkust arvestades meetmed kehtestada enne 1945. a ehitatud maaehituspärandile (rehielamud, kõrvalhooned, majandushooned), arhailistele külasüdametele, vaatamisväärsustele (sh militaarobjektid, XX saj arhitektuur) ning maastikele ja ilusa vaatega aladele (vt ptk 4.3. toodud ill 32). Pärandkultuuriobjektid ja kohapärimus on seotud looduskeskkonnaga ning arvestades nende arvukust ja mitmekihilisust tasuks kaaluda nende väärtustamist kogu saare miljööväärtusest tulenevalt omanikukaitse põhimõtete ja vastavate tegevuste raames.

Võrdlev tabel kultuuripärandi kajastamisest kehtivas ja uues üldplaneeringu eelnõu seletuskirjas (Tabel 1):

Tabel 1 Kultuuriväärtuste kajastamine Muhu valla üldplaneeringutes 2008 vs 2019

ÜP	Mälestised	Miljööalad	Vaatamisväärused	Kohaliku tasandi loodusobjektid	Väärtuslikud maastikud	Ilusa vaatega alad	XX sajandi arhitektuur	Militaar-pärand	Ettepanekud kultuurimälestiste osas
2008	Välja on toodud tabel kinnismälestiste osas – jrk , reg.nr; nimetus, aadress.	Nautse, Rootsivere, Koguva, Igaküla, Paenase, Külasema, Lõetsa (kolme alana), Mõega, Võiküla, Rässa, Soonda, Suuremõisa, Ridasi, Linnuse	Rinsi õigeuskirik, Hellamaa õigeuskirik	Presidendi allee, Lõetsa jõe äärne puisniit, Peedu pangad	Põhja-Muhu, Võiküla, Pädaste, Mäla, Suuremõisa-Liiva ning Koguva-Nautse				Kuivastu munakivitee, Väikese väina tammi restaureeritud lõik Muhu saare poolses otsas
2019	Välja on toodud mälestiste arv mälestiste liikide kaupa ning viide Kultuurimälestiste riiklikule registrile.	Muhu saar on oma olemuslikult miljööväärtuslik, eraldi külasid ei ole välja toodud	Rinsi õigeuskirik, Hellamaa õigeuskirik, Kuivastu küla postmaantee, Väikese väina tammi restaureeritud lõik Muhu saare poolses otsas, Piiri magasiit, Liiva park.	Presidendi allee, Lõetsa jõe äärne puisniit, Peedu pangad	Põhja-Muhu, Võiküla, Pädaste, Mäla, Suuremõisa-Liiva ning Koguva-Nautse	Võiküla, Kallaste (Üügu pank), Kallaste (Peedu pank), Koguva, Rootsivere ja vaade Maalinnale.	Elamu Viira külas, endine koolimaja Simiste külas, perearstikeskust Liiva külas, Nautse bussiootepaviljon, Muhu-Suure vallamaja.	Piiri seniitraketibaas, Võiküla 10" patarei, Võiküla 100 mm patarei	

4.1.3. Ehitus- ja maakasutustingimused

Kuigi uue planeeringu algatamisel rõhutati vajadust tegeleda senisest enam miljööväärtuslike piirkondade esiletoomise ja vastavate kasutus- ja ehitustingimuste kehtestamisega, siis üldplaneeringu projektis toodud ehitustingimused on võrreldes varasema planeeringuga üldisemad (Tabel 2). Senisest suurem rõhuasetus on külatänavatel ja piiretel, määratledes ära näiteks kiviaedade kõrgused ja lippaedade läbipaistvuse. Uute hoonete ja rajatiste ehitamisel, olemasolevate laiendamisel ja ümberehitamisel tuleb arvestada külas välja kujunenud miljöoga, sh hoonete arhitektuurse ilmega – kriteeriumiks hoonestuse mahud, üldilme, iseloomulikud vöödilised hoonedetailid, haljastus, piirded jne. Olulisel kohal olev materjalikäsitlus on üldistest ehitustingimustest välja jäetud, kuigi terve saar on oma olemuselt miljööväärtuslik ning ühe komponendi sellest moodustab piirkondlik ehituspärand. Levinud on praktika, et ennekõike teadmatusel kasutatakse kergekäeliselt ebatraditsioonilisi elemente ja tehisklike materjale, samas kohalike ehitustraditsioonide ja võtete elus hoidmisel ja väärtustamisel on materjalikasutuse määratlemine äärmiselt oluline tegur (sh soovituslike valikute määratlemine). Samuti on keskkonda sobiva (välisviimistlus-)materjali kasutus oluline esteetilisest vaatenurgast lähtuvalt ja jätkusuutlike ehitustraditsioonide püsimises. Erinevus on Liiva keskuses ehitamisel (ill 14), kus hoonete välisviimistluses tuleb kasutada naturaalseid ja piirkonnale omaseid ehitusmaterjale (ÜP eelnõu 5.2.1.1.), kuigi neid täpsustamata.

Illustratsioon 14 Uusarhitektuur Liival. Keskuses domineeriv parkla. Autori fotod.

Pigem nenditakse üldplaneeringu projekti arenguvajaduste ja ruumilise planeerimise põhimõtete tutvustamise peatükis (ÜP eelnõu 1.4), et uute materjalide oskuslik kasutamine võimaldab säästlikumalt majandada ning uusarhitektuuri osav sobitamine ajaloolisega pigem rikastab kui riivab silma. Seega on võimalus senisest ehitada nt freesitud ümarpalgist

kataloogmaju ja kasutada tehnilikke ja imiteerivaid materjale, mida kehtiv üldplaneering keelab ja palub vältida. Leevendatud on katusekalde nurka, ehitiste kõrgusnõuet ning märgitud, et erinevused katusekaldes ja –kujus on lubatud, kui hoone sobitub ümbritsevasse keskkonda. Eelnõu avaliku arutelu käigus põhjendatakse katusekalde ja hoone kõrguse muudatusi ennekõike tänapäevaste tehniliste lahenduste iseloomuga.²⁶⁹ Kaalutletud otsus annab ka kehtiva planeeringu kohaselt erisust katusekaldes, kuid võimalusel tuleks hoida kinni põhimõttest hajaasutusse rajada traditsiooniliste viilkatustega hooneid, mis harmoneeruvad maastiku ja traditsioonilise maa-arhitektuuriga. Näiteks vestluse käigus toodi esile Oina külas asuv tänapäevane elamukompleks, mille moodne arhitektuur väga esile tuleb²⁷⁰ (ill 15, foto 4).

Planeeringu eelnõu kohaselt on terve saar oma olemuselt miljööväärtuslik. Seega tuleks ka uusehitistele tähelepanu pöörata kui miljööväärtuslikul alal ehitatavatele objektidele (ill 15). Suurimad praktikas esinevad probleemid on tavaliselt mahuliialdused ning vale materjalikasutus.²⁷¹ Samas on planeeringu eelnõus toodud üldised ehitustingimused senisest leebemad (katusekalle ja -kuju, kõrgus, materjalid; külasüdamete ümbrusesse ehitamine). Nii uusehituste kui ka restaureerimisprojektide puhul on väärtuslikes piirkondades oluline tunda ja järgida väljakujunenud struktuure, traditsioone ja sealhulgas piirkondlikke ehitusmaterjale. Samas käesoleval hetkel väljund sellega tutvumiseks puudub ning kohaliku ehituspärandi eripära ei tutvustata ka üldplaneeringu eelnõus (nt läbi positiivsete näidete esiletoomise).

1. Uusarhitektuur Paenase külas (renov.projekt, arhitekt A.Põime)

2. Uusarhitektuur Paenase külas

²⁶⁹ *Muhu valla üldplaneeringu (ÜP) ja KSH aruande eelnõu avaliku arutelu protokoll, Hellamaa küllakeskus, 01.03.2018.*

²⁷⁰ *Vestlus majaanikuga (paikvaatluse ankeet 2), 22.07.2019. Vt Lisa 5 näiteid projekteerimistingimustest.*

²⁷¹ *Välja, L. Ajalooline keskkond on rannaküla identiteedi ja arengu alus – Eesti Loodus 2011/5.*

	
<p>3. Uusarhitektuus Suuremõisas</p>	<p>4. Uus-arhitektuur Oina külas</p>
	
<p>5. Koopiahoone 2015. Foto Domus Kinnisvara</p>	<p>6. Uus-vana kõrvalhoone lahendus. Foto: Meie Maa</p>
	
<p>7. Lõuna-Eestist toodud laastukatusega hoone Linnuse külas. Foto Domus Kinnisvara.</p>	

Illustratsioon 15 Uusehitiste, renoveerimisprojektide ja koopiade lahendus Muhu saarelt

Uue üldplaneeringu lähteülesandes²⁷² väljatoodud vajadus tellida arhitektuursete tingimuste analüüs, on seni teostamata jäänud, mistõttu võib sellest tuleneda ka leebemate ehitustingimuste kehtestamine. Samas on oluline teadvustada, et hea arhitektuur ja kvaliteetne ehitus mängivad

²⁷² Muhu valla üldplaneering. Lähteseisukohad. Muhu vallavalitsus, mai 2016. Kättesaadav http://www.muhu.ee/upload/editor/files/Lisa_2a_Muhu_YP_lahteseisukohad.pdf (vaadatud 02.02.2020).

inimeste elukeskkonna parandamisel ja maastike ilme kujundamisel väga olulist rolli. Planeeringu eelnõus on korduvalt viidatud ka vajadusel kolmanda osapoole eksperthinnangu võtmisele ning vastav meede vajaks täpsemat lahtikirjutust.

Tabel 2 Maakasutus- ja ehitustingimuste võrdlus 2006-2007 (2008) ja 2019.

Kehtiv üldplaneering (2008) Üldised ehitus- ja maakasutustingimused	Üldplaneeringu eelnõu (2019) Üldised ehitus- ja maakasutustingimused (arvestades kogu saare miljöövärtuslikku olemust). Va Liiva keskus.
<ul style="list-style-type: none"> • Soodustatakse üksikute elamute rajamist tühjaksjäänud ajaloolistes õuedes, soovitavalt endiste hoonete kohtades või ka olemasoleva või endise hoonestatud ala vahetus naabruses, järgides konkreetsele külale omast asustuse struktuuri (sumbküla, ridaküla, hajaküla vm) ja tihedust. • Olemasolevatel elamualadel ehitamisel (sh rekonstrueerimine ja renoveerimine) tuleb järgida ehitusmahtusid ja arhitekturseid lahendusi (katusekalded, korrused, aknad, välisviimistlusmaterjalid jne). • Ehitiste välisilme peab sobima ümbritseva miljööga. • Hoonestuse (õuede) kavandamisel tuleb arvestada looduslike tingimustega • Lubatud on ehitada kuni 1,5 korruselisi hooneid kõrgusega kuni 7,5 m. • Elamud ja kõrvalhooned (v.a garaažid ja kuurid) peavad olema viilkatusega, katusekaldega 37 kuni 45 kraadi. • Ehitusõiguse saab katastriüksus, mille suurus on vähemalt 1 ha. • Piiretena tuleb eelistada kivi-, latt- ja lippaedu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Soositud on ehitustegevus endistes talukohtades, eelistades õuemaa taastamist. Järgida tuleb hoonete traditsioonilist paigutust teiste hoonete ja teede suhtes ehk ehitamine toimub vastavalt välja kujunenud külatüübile (sumbküla, ahelküla, ridaküla, hajaküla). • Uued hooned peavad sobituma visuaalselt ja ruumiliselt ümbruskonna miljõesse. Uute hoonete ehitamisel või olemasolevate laiendamisel ja ümberehitamisel tuleb arvestada külas välja kujunenud miljööga, sh hoonete arhitekturse ilmega (vt ÜP ptk 6.3 Muhu valla miljöövärtus). Muhu Vallavalitsusel on õigus nõuda eksperthinnangut kolmandalt osapoolelt, või kaasata spetsialiste hindamaks planeeritavate ehitiste sobivust keskkonda ning vajadusel teha ettepanekuid projekti muutmiseks. • Hoonestuse (sh õuemaa) planeerimisel tuleb arvestada looduslike tingimustega (nagu liigniisked alad, ilmakaared, valitsevad tuuled ja selle eest kaitset pakkuv kõrghaljastus jmt). • Säilitada tuleb olemasolevad teed ja (kiviaedadega ääristatud looklevate ja kitsaste) teede iseloom • Piirded teede ääres rajada kivi-, latt- või lippaadadena või haljaspiiretena. Latt- ja lippaia suurim lubatud kõrgus kuni 1,6 m
Miljöövärtuslike külade ehitus- ja maakasutustingimused	
<ul style="list-style-type: none"> • Keelatud on küla üldstruktuuri muutmine ja hävitamine. 	

<ul style="list-style-type: none"> • Kiviaedade hävitamine on keelatud. • Rekonstrueerimisel ja uute hoonete kavandamisel järgida külale iseloomulikku hoonete algupärast arhitektuuri (hoonete arv õuel, mahud, ehitusalune pind, kõrgus, akende ja uste kuju, ruudujaotus ning asend, katuse kuju ja kalle jmt). • Hoonete ehitamisel kasutada naturaalseid materjale (roog, puit, looduslik kivi). Vältida tuleb tehislikke ja imiteerivaid materjale. Seinte välisviimistlusel tuleb eelistada looduslikku kivi või laudvoodrit või tahatud palki või käsitsi kooritud palki. Keelatud on freesitud ümarpalgist hooned. • Säilitada põlispuud ja traditsiooniline haljastus – vanad kultuurtaimed, viljapuud, hekid, looduslikku rohumaad mitte asendada muruga, haljastuse uuendamisel kasutada traditsioonilisi liike. • Olemasolevaid ja endiseid põllu-, heina- ja karjamaid ümber ajalooliste külasüdamete ei hoonestata. 	<p>läbipaistvusega vähemalt 30%. Erandid on lubatud põhjendatud juhul, nt müratõkkeks või ohutuse tagamiseks.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Olemasolevad kiviaiad (raudkivi, paekivi) tuleb säilitada ja hoida korras. Nende taastamisel kasutada ajaloolise aia ladumisstiili ja materjali, et taastatud aialõigud ei eristuks aia algupärasest osast. Uute kiviaedade rajamisel kasutada ajaloolise aia ladumisstiili ja materjali. Suurim lubatud kõrgus kiviaial kuni 1,2 m. Erandid on lubatud põhjendatud juhul, nt ajalooliselt on kiviaia kõrgus konkreetses asukohas olnud kõrgem kui 1,2 m. • Ehitusõigust saab taotleda katastriüksusele, mille suurus on vähemalt 1 ha. Erandid on lubatud põhjendatud juhtudel (ajaloolise talukoha taastamine, ajalooline asustusstruktuur, looduslikud või õigusaktides tulenevad piirangud ei luba kogu ala määramist elamumaaks, teedevõrgu olemasolu vms). • Lubatud on rajada üksikelamuid koos abihoonetega. Uusi kompaktse hoonestusega alasid ei kavandata. Lähestikku võib ehitada kuni 3 üksikelamut (iga elamu juurde võivad kuuluda abihooned, moodustades majapidamise), mis moodustavad nõ kobara (hoonegrupi). Hooned hoonegrupis peavad moodustama ehitusliku ja visuaalse terviku. • Elamud ja abihooned (v.a kortermajad, garaažid, kuurid, kasvuhooned) tuleb rajada eelistatult viilkatusega. Katusekalle 30 kuni 45 kraadi. Erinevus katusekaldes ja -kujus on lubatud, kui hoone sobitub ümbritsevasse keskkonda. • Hoonete suurim lubatud kõrgus on 2 korrust ja 9 m.
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Korterelamuid on lubatud rajada ühisvee- ja kanalisatsioonivõrkudega varustatud külakeskustes (kui on võimalik ja tagatakse võrkudega ühildumine). Korterelamute suurim lubatud kõrgus on 15 meetrit, ehitisealuse pinnaga 700 m². • Hoone ja rajatise sobivust ajaloolisesse külasüdamesse põhjendab taotleja. Muhu vallavalitsusel on õigus nõuda eksperthinnangut kolmandalt osapoolelt hindamaks kavandatavate ehitiste sobivust keskkonda ning vajadusel teha ettepanekuid projekti muutmiseks.
--	---

Ehitusalaste piirangute osas on diskussioone peetud juba aastaid. Oluline on siinjuures tuua välja ligi kümne aasta tagused tähelepanekud. 2008. a Muhus erinevate ekspertide (Mart Kalm, Indrek Allmann, Heiki Pärdi jt) osalusel toimunud Eesti miljöövärtuslike rannaalade-teemalisel arutelul tuli kõneks materjalikasutus miljöövärtuslikel aladel. Rõhutati, et planeeringudokumentides tuleks nõuda „*kohaliku traditsiooni kohaseid*” materjale, sest lihtsalt traditsioonilised võivad olla traditsioonilised hoopis teises maailmajaos ja ka Eesti pole ühtse traditsiooni võõnd: laastukatus Muhus pole eriti traditsiooniline, rookatus Lõuna-Eestis on samuti küsitav. Samas leiti, et roo sümbolsest väärtusest ja pikaealisusest hoolimata on katuse puhul naturaalne materjal siiski liiga kallis, et seda ametlikult nõuda. Mõeldav on võimalusel maksta kinni hinnavahe tava- ja traditsioonilise lahenduse vahel, samuti koostada mingi soovituslike katusekattematerjalide ja värvitoonide pingerida (roog, betoonkivi, plekk, laud, pruun, hall). Arutati ka kataloogmajade sobivust miljööalale. Kõlama jäi mõõnev suhtumine, kuna ajalooliselt on ka taluhooned olnud tüüplahendustega ja tüüpprojektide keelustamine külas kui argikeskkonnas individuaalprojektide kasuks tähendaks küla elitariseerimist ning hea tüüpprojekt on alati parem kui kehva arhitekti individuaalprojekt. Silmatorkavalt moodsa või muul moel eristuva arhitektuuri (nt jalgadel munakujuline hoone, stuupa) osas jäi suhtumine pigem selliseks, et need ei peaks paiknema miljööalal, paiknegu mujal omaette. Kõhkluste korral tehti ettepanek reserveerida vallale õigus küsida kolme eksperthinnangut ja langetada otsus viimaste põhjal. Kõlama jäi suhtumine, et ehitamist miljööväärtuslikel aladel pole

mõistlik keelata, küll aga oleks seda soovitatav suunata, seda juba mainitud koolituste²⁷³ ja teabepäevade, trükiste, omavalitsuse kodulehele üles pandud eeskujumaterjalide vms vormis.²⁷⁴ Seminari ettekannetest koostati rannaomavalitsustele suunatud teabetrükis „Ehitamine miljööväärtuslikel rannaaladel“,²⁷⁵ milles tuuakse ära ka soovitud ehitustegevuse suunamisel miljööväärtuslikes külates, nt „*Materjalivalikul eelistada kohalikke traditsioonilisi materjale. Katusematerjalide eelistusrida Muhu miljööväärtuslikes külates: roog, betoonkivi, plekk, laud. Katusevärvidest pruun ja hall.*“

Illustratsioon 16 Orgaaniliselt kujunenud arhitektuur ja erinev materjaliküsitlus Paenasel ja Rinsil

4.1.4. Kohaliku tasandi objektide kajastamine Maa-ameti registris

Kehtiva üldplaneeringu kohaselt on miljööväärtuslike hoonestusaladena märgitud 14 külakeskust. Vesteldes kohalike inimestega, on majaomanike teadlikkus valla miljööaladest äärmiselt väike (vt ptk 4.2.). Seda toetavad asjaolud, et puudub kohapealne vastav märgistus (viidandus) ning erinevalt muinsuskaitsealadest või kohaliku tasandi looduskaitseobjektidest Maa-ameti kaardirakendustest vastav info välja ei tule. Maa-ameti kitsenduste kaardirakendusele²⁷⁶ on kohustuslik kanda riiklikud kultuurimälestised ja muinsuskaitsealad, kohaliku omavalitsuse kaitstavad loodusobjektid, kuid mitte kohaliku kaitse all olevaid kultuuripärandi objekte. Üldplaneeringus määratletud miljööväärtusliku hoonestusala info ei kajastu nt notariaalsel ostu-müügilepingul ning omanikuni ei jõua teave võimalike piirangute

²⁷⁴ Parts, P-K, Allmann, I. Mida teha miljööväärtuslike rannaaladega? – Sirp, 26.09.2008.

²⁷⁵ Ehitamine miljööväärtuslikel rannaaladel. Muhu: Muhu vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, 2009.

²⁷⁶ Kitsenduste kaardile kantavate nähtuste nimekiri ja kitsenduste mõjualade määramine, vt <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Kitsendused/Kitsenduste-rakenduse-kirjeldus-p131.html>

või ehitus-renoveerimisalaste soovitude kohta. Näiteks toimus 20.02.2019 notariaalne ostu-müügi tehing²⁷⁷ miljööväärtusliku hoonestusalana märgitud Külasema küla südames ning ühtegi võimalikku piirangut või kitsendusi leping ei sisaldanud:

1.2. Vastavalt e-notari päringusüsteemi lepingu sõlmimise päeva andmetele nähtub, et:

1.2.1. kinnistu suhtes ei kehti muinsuskaitsealaseid piiranguid ega kitsendusi;

1.2.2. kinnistu ei asu tervenisti ega osaliselt ranna ehituskeeluvööndis, I kaitsekategooria liigi püsielupaigas, kaitstava looduse üksikobjekti piiranguvööndis, hoiualal ega kaitsealal, kuid ulatub avalikult kasutatava tee kaitsevööndisse.

Tallinna notar Lia Martensi sõnul üldjuhul katastri ega kitsenduste kaart kohaliku tasandi kultuuriväärtuslike objektide infot ei sisalda.²⁷⁸ Seega on vallal oluline välja töötada süsteem, kuidas uusi majaomanikke informeerida ehituspärandi ja üldise miljöo olulisusest kinnisvara arendamisel, sest üldplaneeringus toodud põhimõtted ei pruugi kõigi majaomanikeni jõudagi. Seega ainuüksi planeeringuga määratlemine ja tingimuste seadmine antud olukorras ei ole piisav ning vaja oleks täiendavaid meetmeid.

Sama kehtib ka teiste kohalike tasandi objektide puhul, ehk omavalitsusest sõltub, kas piirdutakse seletuskirjas alade ja objektide loetlemisega, suunatakse registritele, määratletakse detailplaneeringus või/ja kantakse maa-ameti kitsenduste registrisse: „*Kultuurimälestiste asukohtadega on võimalik tutvuda kultuurimälestiste kaardikihil ja pärandkultuuri objektidega pärandkultuuri kaardikihil, Eesti XX sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamise tulemused on koondatud kultuurimälestiste riiklikusse registrisse*“.²⁷⁹

4.1.5. Maa–arhitektuur

Muhu valla ühe väärtusena määratletakse üldplaneeringu eelnõus säilinud asustusstruktuuri ja külamiljööd: „*Miljööväärtus, mille loovad külad koos majade, kiviaedade, teedega, rannaniidud ja kadakased karjamaad. Rehielamud, majade rookatused, kõrged põlispuud külatee ääres. Laudvooderdus ja mustriliseks värvitud ukсед. Kitsad ja looklevad teed. Sajandeid samadesse kohtadesse laotud sammaldunud kiviaiad annavad asustusele kindlalt*

²⁷⁷ Notariaalse tehingu andmed ei kuulu avalikustamisele kolmandatele osapooltele. Andmed autori valduses.

²⁷⁸ Martens, L. Elektrooniline vestlus notaribürooga, 20.02.2020. Märkmed autori valduses.

²⁷⁹ Muhu valla arengukava 2019–2030 ja tegevuskava, RT IV 29.08.19, 4.

püsivad raamid.“ Muhu külamiljöös puhul tuleb arvestada, et lisaks säilinud asustusstruktuuridele ja külatänavatele on olulisel kohal säilinud hoonestus ning üldplaneeringu eelnõu kohaselt, tuleb uute hoonete ehitamisel või olemasolevate laiendamisel ja ümberehitamisel tuleb arvestada külas välja kujunenud miljöoga, sh hoonete arhitektuurse ilmega. Hooned ja rajatised peavad esteetiliselt konkreetse piirkonna arhitektuurse ilme ja miljöoga sobituma (hoonestuse mahud, üldilme, iseloomulikud vöödilised hoonedetailid, haljastus, piirded jne) ning seda põhimõtet toetavad üldplaneeringuga sätestatud ehitustingimused. Piirkondlikku arhitektuurilist iseloomustust või kirjeldust käsitletud dokumendid ei sisalda.

Illustratsioon 17 Maa-arhitektuuri näidiseid Pallasmaalt, Suuremõisast, Paenaselt, Nautselt, Ridasist ja Rootsiverest. Autori fotod.

Jättes kõrvale Koguva küla, on Muhu vanades põliskülades säilinud palju autentset taluarhitektuuri ja rehemaju, mille teadvustamisele ja säilitamisele tuleks eraldi tähelepanu pöörata. Lisaks Koguva küla hoonetele on riikliku kaitse all Uuetalu talukompleksi hooned Nõmmkülas.²⁸⁰ Nagu töös varasemalt välja toodud, Muinsuskaitseameti maa-arhitektuuri andmebaas keskendub ainult rehimajadele ega pruugi anda ammendavat ülevaadet. Andmebaasil on avalik ja kinnine tasand, ning avalik info ei pruugi anda põhjendatud ja piisavat infot mõistmaks objektide valiku kriteeriumeid ega väärtusi. Rehemajasid inventeeriti üle-Eestiliselt, kuid piirkonniti ning lähtuvalt inventeerijast, on tulemused erinevad. Osades piirkondades, sh Muhus jäi rehimajade inventeerimine projekti rahastuse lõppedes pooleli,²⁸¹ mistõttu ei pruugi ka spetsialisti tasandi info kaasatus anda piirkonna rehemajadest soovitud ülevaadet. Muhu maa-arhitektuuri eripära seisneb ka rohkearvuslistes kõrvalhoonetes, must-

²⁸⁰ Kultuurimälestiste riiklik register, Muinsuskaitseamet. Vt <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument> (vaadatud 17.04.2020).

²⁸¹ Kask, R. vestlus töö autoriga, Tallinn: 11.06.19, märkmed autori valduses.

valges maakiviarhitektuuris ja kompaktses külasüdametes, mida maa-arhitektuuripärandi andmebaasi kontekstis üldse ei käsitleta ega arvestata.

Maa-ehituspärandi andmebaasi viide lisati üldplaneeringu eelnõusse Muinsuskaitseameti kooskõlastuskirjast tulenevalt²⁸² Kuna maachituspärandi objekte ei ole üldplaneeringu eelnõu seletuskirjas ega KSH aruandes välja toodud, olgu siinkohal need välja toodud (ill 18), mõistmaks ennekõike nende kajastamise vajalikkust või mittevajalikkust valla üldplaneeringus.

Illustratsioon 18 Avalikus maa-arhitektuuri andmebaasis toodud Muhu objektid. Allikas Muinsuskaitseamet.

Olemasoleva taluarhitektuuri väärtustamine, kohandamine tänapäevastele vajadustele ning teadlik restaureerimine on kohaliku ehituspärandi säilimisel äärmiselt oluline ning vajalikud oleksid täiendavad meetmed valdkonnaga tegelemisel. Samuti vajaks lahtikirjutamist pärandobjektidena käsitletavate taluhoonete jt objektide omanike kaasamine planeeringulisse menetlusse, tingimuste seadmisse ja edasiste tegevuste määratlemisesse.

4.1.6. Taristuga seonduvad teemad – teed ja külatänavad

Eraldi valdkonnana tuleks käsitleda vana taristuga seotud küsimusi, kuna hajaasustusega ja kõrge väärtuslike maastike kontsentratsiooniga piirkondades on vana teede ja külatänavate võrk kultuuripärandi seisukohalt äärmiselt oluline element. Külatänavate väärtustamine, säilitamine

²⁸² Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni 18.12.2018 koosoleku protokoll nr 395. Muinsuskaitseamet, 18.12.2018.

ja võimalusel kasutusele võtmine on korduvalt mainitud ka üldplaneeringu eelnõus. Tänapäeval nähakse majapidamiste omavahelisel sidumisel ja ühenduste loomisel ka olulist võimalust kogukondliku elu ja ruumilise keskkonna parandamise võimalust.²⁸³

Vaatamisväärusena on ära toodud Kuivastu küla postmaantee ja väinatammi Muhu-poolne vana tammilõik. Samas tasuks kaaluda kogu vana postimaantee väärtustamist Kuivastust Väikse väina tammini (nn Suur sild, ill 19), selle algset kulgemist läbi kuue kõrtsi, Hellamaa, Liiva ja potentsiaalse riikliku tähtsusega Koguva-Nautse väärtusliku maastiku, Väikese väina olulisust ajaloos ja tammi ehitamist, munakivitee lõike jt. Vana postiteed saaks integreerida turismi- ja kergliiklusradadega (arengukavas on ühtlasi toodud välja visioon kergliikulsaraja rajamise osas Kuivastust Väikse väina tammini) ning vana tee kasutamine aitaks mõtestada piirkonna infrastruktuuri olulisust ning anda turismialast lisaväärtust. Näitena võib siinkohal tuua Vana Tartu-Võru postmaantee projekti²⁸⁴ ja vastavat hoolduskava.

²⁸³ Wouters, E. *Uurimisretked Eesti maapiirkondades: kuidas muuta külad nutikateks? – Maja talv (99)/2020. Lk. 78– 81.*

²⁸⁴ *Vana Tartu–Võru maantee ehk ajalooline postitee, vt <https://www.postitee.ee> (vaadatud 14.03.2020).*

Illustratsioon 19 Kultuuriväärtuslikud objektid Kuivastust Väikese tammini: Kuivastu kõrts (riiklik mälestis), kaasaegne sümbol Muhu Ingel (Urmas Viik, Kuivastu kõrts), vana postimaantee lõigid Kuivastus ja Soondas (kohalikud väärtusobjektid), Hellamaa külakeskus ja Hellamaa õigeusu kirik (kohalik vaatamisväärsus), Liiva keskuse vana meierei, Muhu Katariina kirik ja pastoraat(riiklikud mälestised), Liiva amubulatoorium (XX saj. objekt), väärtuslik elamu (XX saj. objekt), Piiri magasiit (kohalik vaatamisväärsus), Muhu-Suure vallamaja (XX saj. objekt), Nautse bussiootepaviljon (XX saj. objekt), Presidendi allee (kohaliku tasandi looduskaitseobjekt) II MS hukkunute ühishaud (riiklik mälestis), Väikese väina tammi lõik (kohalik vaatamisväärsus), vaade maalinnale (ilusa vaatega ala ja maalinn kui riiklik mälestis).

Vanad külatänavad võiks esimeses järjekorras võtta kasutusele matka- ja pärandkultuuri radadena, mitte rajada ja ehitada uus matkaradasid. Seda toetab ka üldplaneeringus toodud põhimõte: „Ajaloolised külateed on soovituslik korrastada ja taastada (eemaldada võsa,

korrastada kiviaiad) ning võimalusel võtta kasutusse jalakäiguteede või matkaradadena.“ ning tegevuskavas toodud meede 8.2 „*Ajalooliste külatänavate kaardistamine, korrastamine ja võimalusel kasutusele võtmine*“ (2019–2030). Külasüdamete ja kiviaedade vaheliste teede kõvakatte alla panemisel (ill 20) tuleks vältida kõrguse lisandumist, kuna vanad hooned ehitati tihti vastu kiviaeda ning näiteks lume koristamise ja sulamise korral kahjustab liigniiskus oluliselt vanu taluehitisi. Kindlasti vajaksid külatänavate, vanade teede ning ajalooliste teetähiste väärtustamise, hooldamise ja (taas-)kasutamise küsimused eraldi käsitlemist ning tegevus- või halduskavaga reguleerimist.

Illustratsioon 20 Vanad külatänavad ja kasutus

Juhul kui väärtuslikud objektid jäävad riiklike maanteed äärde (nt Nautse bussipeatuse uppumine maantekraavi ja uue peatuse eemale viimine, ill 19) tuleks olukord mõjuteguritena ja leevendavate meetmetega määratleda. Kuna valla tegevuskavas on välja toodud bussiootepaviljonide hooldamine ja rajamine (aastatel 2019–2030), tasuks kaaluda tervikliku lahenduse väljatöötamist toetamaks kohalikku infrastruktuuri ning väärtustades seda pärandialase käsitlusega.

4.1.7. Väärtuslikud maastikud ja ilusa vaatega alad

Lähtuvalt suunistest ja üldplaneeringu ülesannetest on nii maakonnaplaneeringus kui ka mõlemas vaadeldavas planeeringus käsitletud väärtuslikke maastikke ning vastavaid maakasutustingimusi. 2019. a üldplaneeringu eelnõusse on need üheselt üle toodud koos

kasutustingimustega kehtivast üldplaneeringust ja maakonnaplaneeringust. Arvesse tuleb võtta asjaolu, et väärtuslikud maastikud valiti ja kasutustingimused koostati aastatel 2002–2003. Vastav teemaplaneering kehtestati aastal 2004, kuid seni ei ole ühtegi maastikuhoolduskava Muhu väärtuslike maastike osas kehtestatud ning lähtutakse üldplaneeringu üldistes tingimustest. Maakonnaplaneering teeb soovitusel koostada maastikuhoolduskavad, valla tegevuskavas tuuakse planeeritud tegevustena välja kaitsekorralduskavade koostamine (2021–2030), samuti pool-looduslike koosseisude taastamine ja hooldamine. Uues üldplaneeringus on senisest suurem rõhuasetus ilusa vaatega aladel, mis on eraldi aladena välja toodud. Lisaks on planeeringuga kehtestatud kohaliku kaitse all olevad loodusobjektid, neist kultuurilist-ajaloolist väärtust omav Presidendi allee (mis omakorda asub potentsiaalselt riikliku tähtsusega Koguva–Nautse väärtuslikul maastikul).

Kooskõlastamisel oleva üldplaneeringu eelnõu kohaselt ei määratleta eraldi miljööväärtuslikke külasid, vaid kogu saar on oma olemuselt miljööväärtuslik. Seega on miljööväärtusliku ala sees ajaloolis-kultuurilist väärtust omavad maastikud oma asustusstruktuuridega, mis vajaksid eraldiseisvaid maastikuhoolduskavasid. Euroopa maastikukonventsioon näeb ühe erimeetmena ette ka elanikkonna teadlikkuse tõstmise seoses maastike väärtuste, rolli ja muutustega (sh kohalikul tasandil). Elanikkonna üldist kõrget teadlikkuse taset saab lugeda esmaseks eelduseks maastike kvaliteedi tõstmiseks vajalike tegevuste kavandamisel.²⁸⁵ Konventsioonist tulenevalt hõlmab vastav erimeede ennekõike mitmesugustele sihtgruppidele mõeldud koolituste korraldamist ning seminaride ja nõuandepäevade, aga ka kirjalike materjalide ja uusaegse meedia väljundite kaudu info jagamist.

Tulenevalt saarelisest eripärast ja looduskeskkonnast, peetakse Muhu arengut suunavates dokumentides oluliseks traditsiooniliste elatusviiside ja saareliste ettevõtmiste jätkamist ning toetamist (väikesadamate taastamine, ligipääsude tagamine, karjakasvatus, käsitöö). Need põhimõtted toetavad kogukonnakeskset pärandikäsitlust ning oluline on väljatoodud eesmärkide rakenduslikkus praktikas.

²⁸⁵ *Kaplinski, M; Anepaio L. Euroopa Maastikukonventsioonist, Tallinn: Eesti Maastikuarhitektide Liit, 2009, lk 27.*

4.1.8. Omanikuhoid ja pärandialase teadlikkuse suurendamine

Üldplaneeringu eelnõu ütleb: „Pärandkultuuriobjektid ei ole seadusega kaitstud, nende säilimine saab tugineda üldise teadlikkuse kasvule ning maaomanike heale tahtele.“ Omanikuhoiule viidataksegi ennekõike pärandkultuuri ja pühapaiksid käsitlevates peatükkides. Keskkonnamõtjude strateegilise hindamise aruanne toob välja soovitus, et kohalik omavalitsus peaks teadvustama pärandkultuuriobjektide ja looduslike pühapaikade säilitamise ja kaitse vajadust teadvustada ning see üldplaneeringus kogukondliku kokkuleppena fikseerida. 2019. a kinnitatud tegevuskava toob ühe meetmena välja koostöö maaomanikega pärandkultuuriobjektide säilitamiseks ja tutvustamiseks (aastateks 2019–2030). Käesoleval hetkel täiendavaid tegevusi, soovitusi või põhimõtteid omanikele välja ei tooda. Omanikuhoidu peetakse üheks efektiivsemaks pärandihoiu meetmeks, mis eeldab selgitustööd, teadvustamist ning võimalike tegevuste soovitamist pärandi säilitamiseks. Omanikuhoidu ei saa suhtuda kui enesemõistetavasse pärandihoiu meetmesse, oluline on selle rakenduslik pool ning põhimõtete väärtustamine. Omanikuhoiu põhimõtteid saab lisaks väljatoodud pühapaikade ja pärandkultuuriobjektide laiendada ka teistele väärtuslikele objektidele, sh maa-ehituspärandile ning tegemist on pigem ühe meetmena pärandialase teadlikkuse tõstmisel. Omanikuhoiu põhimõtted ja praktika on välja toodud teoses „Väike pärandkultuuri käsiraamat“²⁸⁶ ning vajaks lahti kirjutamist Muhu kontekstis, nt laialijagatavate infovoldikutena.

Arengu- ja tegevuskavasse tuleks lisada konkreetseid meetmeid, kuidas tõsta inimeste (sh omavalitustöötajate) teadlikkust üldplaneeringus toodud kultuuripärandiga seotud eesmärkidest, meetmetest või määratletud objektidest, samuti kuidas motiveerida inimesi oma ainelise pärandiga senisest teadlikumalt ümber käima, et miljööväärtused oleksid hoitud ja tegevused kooskõlas nende säilitamisega. Samuti eeldatakse kogukonna teadlikkuse tõstmist väärtuslike maastike osas. Pärandialase teadlikkuse tõstmise rolli nähakse arengukava kohaselt Muhu muuseumil, kuid arvestades valdkonna laiahaardelisust, on oluline eestvedaja roll ehk omavalitsuse roll ning erinevate osapoolt kaasamine (vt ptk 3).

²⁸⁶ Tarang, L., Hellström, K., Kaljuvee, R., Kusmin, J., Neljandik, T., Raid, M. Väike pärandkultuuri käsiraamat, Tartu, 2007.

4.1.9. Mõjude hindamine

Väliskeskonna mõjudena, mis üldise arengu taustal mõjutavad kultuuripärandit, on arengukava peatükis 1.7.5. välja toodud riigi regionaalpoliitika, Euroopa Liidu toetuskeemid, kinnisvaraarendus, ühendus mandriga, energia hind (ja alternatiivsed lahendused), rahvastiku vananemine ja vähenemine, turism ning IT-areng. Käesolevas töös analüüsitud mõjutegurite puhul tuleks arvestada ka pärandi enda muutustega (nt lagunemine ebapiisava hoolduse korral, võsastumine ja ligipääsude kadumine), inimteguritega ehk kogukondlike mõjudega (vähene teadlikkus hooldamisel ja väärtustamisel, valed restaureerimisvõtted), globaalsete trendidega mis mõjutavad negatiivselt kohalikku ehituspärandit, negatiivsed eeskujud uute hoonete ehitamisel vanade taastamise asemel, vandalism, kohaliku omavalitsuse ja riiklike toetusmeetmete puudumine jt. Seega pärandikäsitluse seisukohalt on oluliselt rohkem potentsiaalseid ohutegureid, millega pärandihaldusel peaks arvestama. Samuti peaks planeeringus kohaliku tasandi objektide mõjutegurid olla määratletud objektipõhiselt (nt Nautse bussiootepaviljoni (XX saj väärtusliku arhitektuuri objekt) kraavi jäämine maantee rekonstureerimise tulemusel ja selle leevendavate meetmete loetlemine).

Üldjuhul on kohalikel omavalitsustel äärmiselt keeruline jälgida ja tagada ehitustingimuste täitmist kui need ei ole seotud vajalike ehitusseadustikust tulenevate toimingutega (ehitusteatis, ehitusluba jms). Majaomanike puudulikud teadmised või vähene informeeritus, kohalike omavalitsuste ressursipuudus ja järelevalveliste tegevuste puudumine võivad viia olukordadeni kui oleks vaja rakendada meetmeid pärandi kaitsel, kuid vastavad mehhanismid puuduvad. Kuigi ajutise kaitse alla võtmist rakendatakse üldjuhul riiklike mälestiste puhul, tasuks kaaluda selle võimaluse loomist ka üldplaneeringuga. Eriti võttes arvesse asjaolu, et kogu saar on oma olemuselt miljööväärtuslik. Kiiret tegutsemist nõudvad sekkumised võivad olla seotud näiteks metsaraiega (arheoloogiliselt väärtuslikud alad, pärandkultuuriobjektid), kiviaedade või ehituspärandi lõhkumisega (ill 21, 22), samuti ligipääsude piiramisega. Ehituspärandi kaitset aitaks toetada ka klausel, mille kohaselt on kogu valla varasem maaehituspärand (nt ehitatud enne 1945) kohaliku kaitse all ning vajaks erilist tähelepanu ja väärtustamist.

Illustratsioon 21 Külasema miljööväärtuslikus külasüdames lammutatud 19. sajandist pärinev kõrvalhoone (2018 vs 2019).

Illustratsioon 22 Rehiaju ja põrandaaluse küttesüsteemiga kooselamu, mille palkosa pakuti jaanuaris 2020 ära vedamiseks. Autori foto.

4.2. Pärandihoid ja meetmed kogukonna vaatest

Kohaliku taseme pärandihoiu korralduse meetmed, nii planeeringulised kui ka planeeringuvälised on omavalitsuse otsustada lähtuvalt piirkondlikust kultuuripärandist, kogukonna aktiivsusest, teadlikkusest, võimekusest ja senistest praktikatest. Kogukonna

kaasatus planeerimisalastesse protsessidesse ning kokkupuuted ruumiplaneerimisega seonduvate dokumentide on omavalitsuseti erinevad ning seda tuleks pärandikorralduse juures arvestada. Nagu eelnevas peatükis kirjeldatud, on Muhu vallas kultuuripärandi hoid korraldatud üldplaneeringuga, määratledes piirkondlikud väärtused, väärtuslikud maastikud, objektid, miljööd toetavad ehitus- ja maakasutustingimused jne.

Järgnevalt vaadeldakse Muhus läbiviidud paikvaatluste ja küsitluse tulemusi, mis aitavad mõista pärandihoiu korraldamisega seonduvaid küsimusi kogukonna poolt vaadatuna. Kogukonna ootuste ja murekohtade väljatoomine aitab mõtestada sisulist pärandiprotsessi ning leida meetmeid pärandihoiu paremaks korraldamiseks ja pärandi väärtustamiseks.

4.2.1. Kogukonna uuringusse kaasamise meetodid

Kogukonna arvamuse ja seisukohtade väljatoomiseks kasutati paikvaatluste ja küsitluse meetodit. Paikvaatluse eesmärk oli uurida majaomanike peamiseid murekohti ning ootuseid pärandihoiualaste meetmete osas, samuti tutvuda kohaliku ehituspärandiga eesmärgiga koguda materjale kohaliku ehituspärandit tutvustava materjali tarbeks. Paikvaatluste osas koostatud ankeedi näidis on toodud käesoleva töö lisa 4. Juuli–august 2019 külastati paikvaatluste käigus 12 erinevast ajast pärinevat talukompleksi. Neist 6 olid hooajalises kasutuses, 3 kasutuseta ning 3 aastaringses kasutuses (ill 23).

Illustratsioon 23 Paikvaatluse objektid, juuli-august 2019. Autori fotod.

Paikvaatluse objektid pakkusid välja omanikud ja haldajad lähtuvalt vastavasisuliselt üleskutsesest Muhu kogukonna Facebook grupis (Tabel 3).

Elektrooniline küsitlus viidi läbi Google-Forms küsitlusvormi abil Muhu kogukonna Facebooki grupis ajavahemikul 1.–30.10.2019, vastanute arv oli 69. Küsimustik oli üles ehitatud vastusevariantidega (võimalus valida rohkem kui üks variant), pakkudes ühtlasi kommenteerimise võimalusi. Muhu valla elanikke oli vastanute seas enim ehk 49%, järgnesid Muhuga perekondlikult seotud isikud ja maakodude omanikud.

Tabel 3 Muhu vallas läbiviidud paikvaatluste objektid

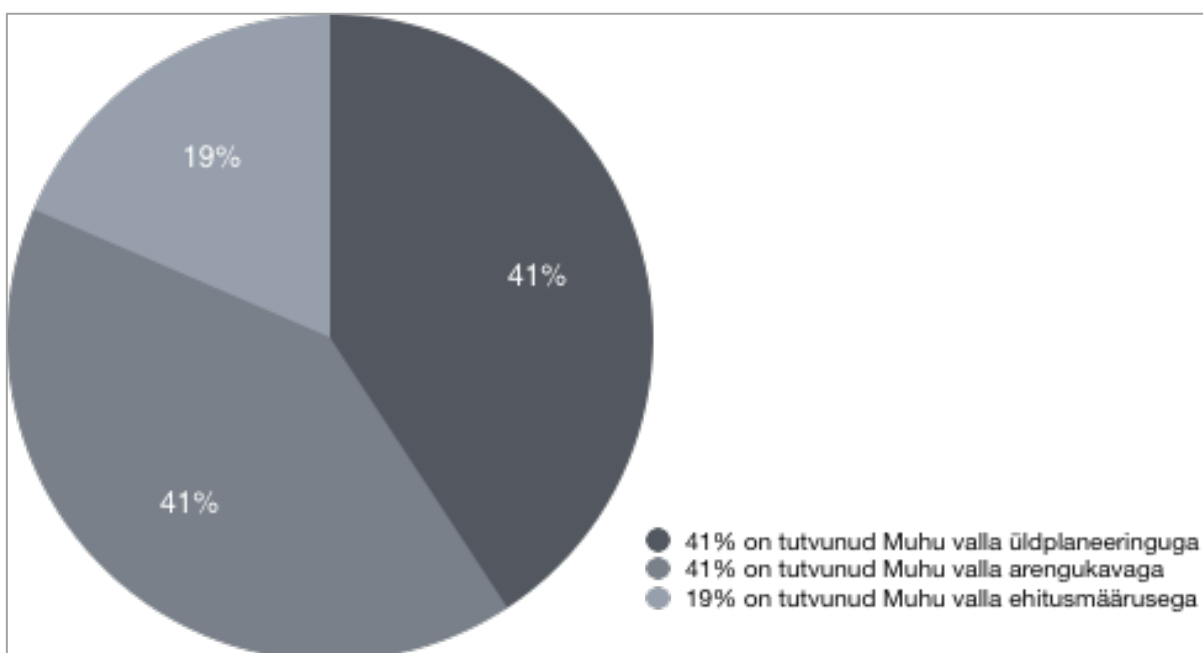
Paikvaatlused Muhu vallas – juuli-august 2019	arv	%	Omandamissuhe (P- perekondlik; OM – ost-müük)
Külastuste arv	12	100%	
Aastaringsed elanikud	3	25%	1 P ; 2 OM
Hooajaline kasutus	6	50%	5 P; 1 OM
Kasutuseta/tühjad	3	25%	3 P

Kõige enam vastanutest ehk 30% oli seotud aastatel 1920–1940 ehitatud hoonega, 26% hoonega, mille ehitusaeg algas aastast 1940 ja 24% hoonega, mille ehitusaeg jääb varasemaks kui 1900. Ligi 6% küsitluses vastanutest ei olnud seotud Muhus asuva kinnisvaraga. Andmeid analüüsiti Exceli programmi abil ning protsendi- ja vastusemäärad on ümardatud täisnumbriteks lähtuvalt ümardamise põhimõttest. Küsimustiku vorm on toodud lisas 3.

4.2.2. Olulisemad tähelepanekud ja kogukonna ootused

Kogukonna kaasatus planeerimisalastesse protsessidesse ning kokkupuuted ruumiplaneerimisega seonduvate dokumentide ja protsessidega on omavalitsuseti erinevad ning seda tuleks pärandikorralduse juures arvestada. Näiteks Muhu vallas 2019. a läbiviidud elektroonilise küsitluse kohaselt olid vähem kui pooled küsitletutest (41%) valla üldplaneeringu ja arengukavaga kokku puutunud, veel väiksem protsent (19%) oli ehitusmäärusega (kehtis 2006–2017) kokku puutunud isikute osas (ill 24). Kuna tegemist oli elektroonilise küsitlusega

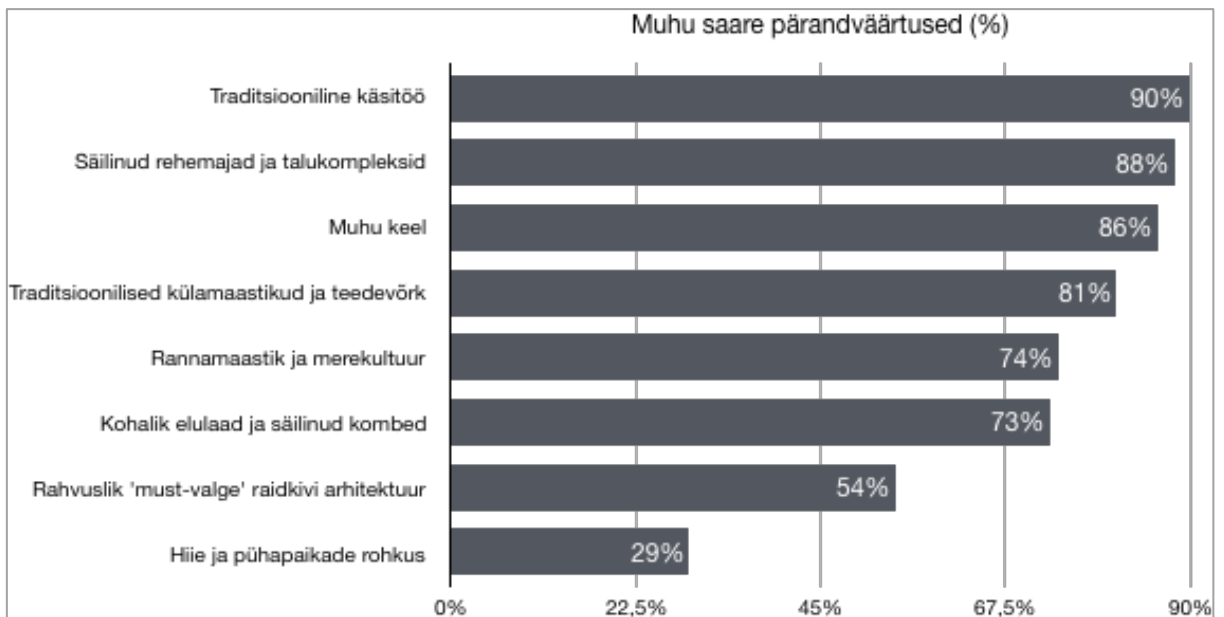
võib eeldada, et tegelik protsent nimetatud dokumentidega kokkupuutumise osas terve valla elanike lõikes on oluliselt madalam.

Illustratsioon 24 Kokkupuuted omavalistuse dokumentidega. Muhu vallas läbiviidud e-küsitlus, 2019.

Valdav osa küsitletutest olid vallas kinnisvaraga seotud (94%), seetõttu on oluline mõista, et planeeringutes kajastatud põhimõtted (sh miljööväärtused) ning info maakasutus- ja ehitustingimuste osas ei pruugi elanikeni jõuda, mistõttu oleks vaja kaaluda pärandihalduse korraldamisel täiendavate tegevuste ja meetmete kasutuselevõttu. Olukorda kirjeldab ka küsitluses toodud kommentaar „*Kas maakohtades on kehtestatud miljööväärtuslikke piirkondi? Huvitav idee, kuid kas seda on ka praktiseeritud?*“ — Muhu valla 2008. a kinnitatud üldplaneeringu kohaselt on Muhu vallas 14 miljööväärtuslike hoonestusaladena määratletud piirkonda / küla, mille osas kehtivad vastavad maakasutus ja ehitustingimused.

Elektroonilise küsitluse tulemuste põhjal (ill 25) peeti kõige olulisemaks Muhu käsitöötraditsioone (90% vastanutest). Väga oluliseks peeti ka säilinud taluhoonestust (88%), Muhu keelt (86%) ja traditsioonilisi külamaastikke koos teededevõrguga (81%). Ehituspärandi seisukohalt ei peetud väga oluliseks, nn Muhu rahvuslikuks arhitektuuriks peetud maakiviarhitektuuri ning vähim häält said hiie- ja pühapaikade rohkus. Viimati nimetatut vähest tähtsustamist võib mõjutada asjaolu, et tänane teadlikkus ja kasutus hiie- ja pühapaikade osas on madal, seda eriti suvitajate ning hiljem lisandunud elanikkonna osas.

Illustratsioon 25 Küsitluse tulemused - Muhu saare pärandväärtuste olulisus kogukonna hulgas

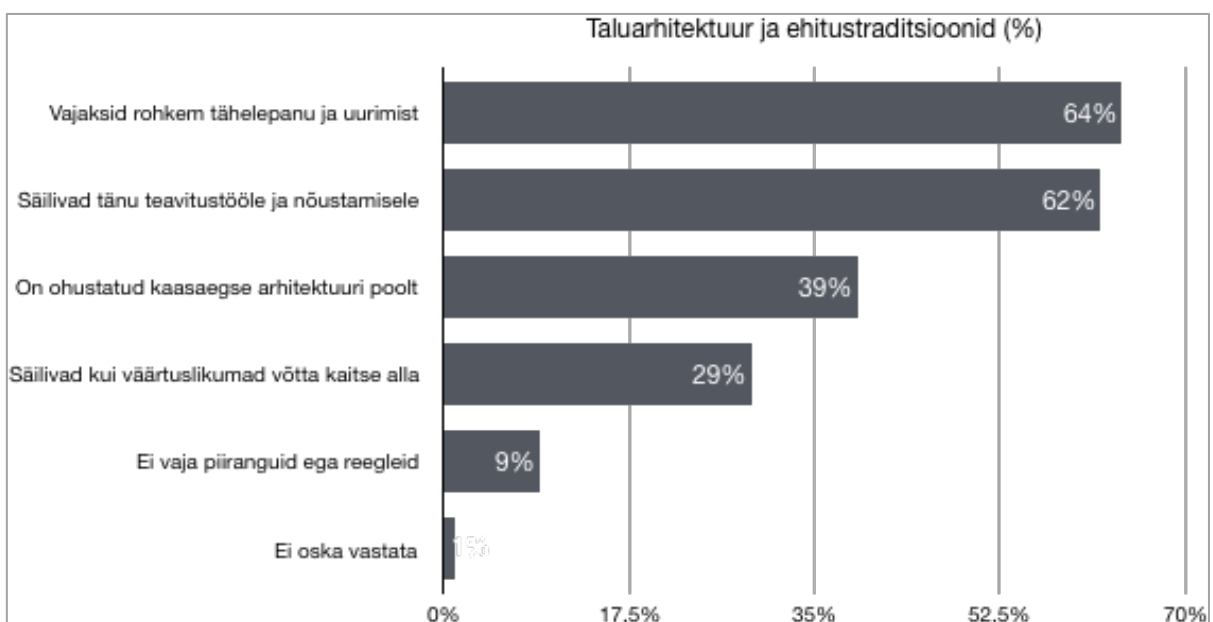
Muhu meistrite poolt mandriligi tutvustatud nn must-valge arhitektuuri (ill 26) peetakse Muhus igapäevase taluarhitektuuri osaks ning selle erilisust mõistavad pigem spetsialistid. Samas annaks selle eripära rõhutamine ja teadvustamine võimaluse tõsta omanike teadlikkust väärtustamiseks Muhule väga iseloomuliku arhitektuurilist eripära.

Illustratsioon 26 Maakivi arhitektuuri näiteid. Teadlikkus on kõrgem pigem spetsialistide kui üldisuse seas.

Silmas pidades planeeringutes tähtsustatud saarelisest miljööst, traditsioonilist asustusmustrit ja säilinud põliskülasid oma infrastruktuuriga, uuriti kogukonna arvamust ka taluarhitektuuri ja ehituspärandi väärtustamise osas (ill 27). Valdav osa vastanutest leidis, et taluarhitektuur vajaks senisest enam tähelepanu ja uurimist (64%) ning säilimise osas on parim meede teavitustöö ja nõustamine (62%). Ohustatust kaasaegsest arhitektuurist ei peetud niivõrd kõrgeks (39%) ning

samuti leiti, et säilimisele ei aita kaasa hoonete kaitse alla võtmine (29%). Kommentaarides oli välja toodud, et “...viime elanike motivatsiooni alla, kui kehtestame vana reielamu taastamisele ranged reeglid. Siis hakataksegi eelistama pigem uue ehitamist, kui vana taastamist”; “Raha ja maitse ei kipu kokku käima. Peamised arendused on suvilad põlistel karjamaadel või põldudel, samas kui vana talukompleksi ülesehitus käib potentsiaalsetele huvilistele üle jõu”. Samas leiti, et “Ajaloolistele hoonetele võiks ju kehtestada nõuded, kuidas neid renoveerida või ümber ehitada ja samas tagada korrektne ja abivalmis nõustamine ning pakkuda teostajaks just kohalikke ehitusmehi (Karta on, et üksnes soovitamine ei aita)”. Uusarhitektuuri puhul olid kommentaarid pigem toetavad, kuid peeti oluliseks nende sobitumist keskkonda: “Uute majade puhul ma võib-olla muid piiranguid ei seaks kui kõrguse piirang... otseselt pilvelõhkujaid Muhus ju näha ei tahaks, kuid inimlike mõõtmetega hästi keskkonda sobitatud kaasaegse arhitektuuriga elamute vastu pole mul midagi”; “Kaasaegne arhitektuur pakub ka väga häid lahendusi ja mis sobivad ka iidse kultuuri kõrvale. Selge see, et aeg läheb edasi ja on uued võimalused ehitada. Oluline on siiski, et uus hoone sobituks maastikku ja oleks sobilikest materjalidest (keskkonnasõbralik, kohalik looduslik materjal).”, “Nõu ja jõuga võiks aidata neid, kes tahavad teha asju traditsiooniliselt. Aga ei tohiks olla sundi vanas stiilis ehitada, kui meeldib uuem või omapärasem arhitektuur.”

Illustratsioon 27 Küsitluse tulemused - Muhu saare taluarhitektuuri ja ehituspärandi säilimine

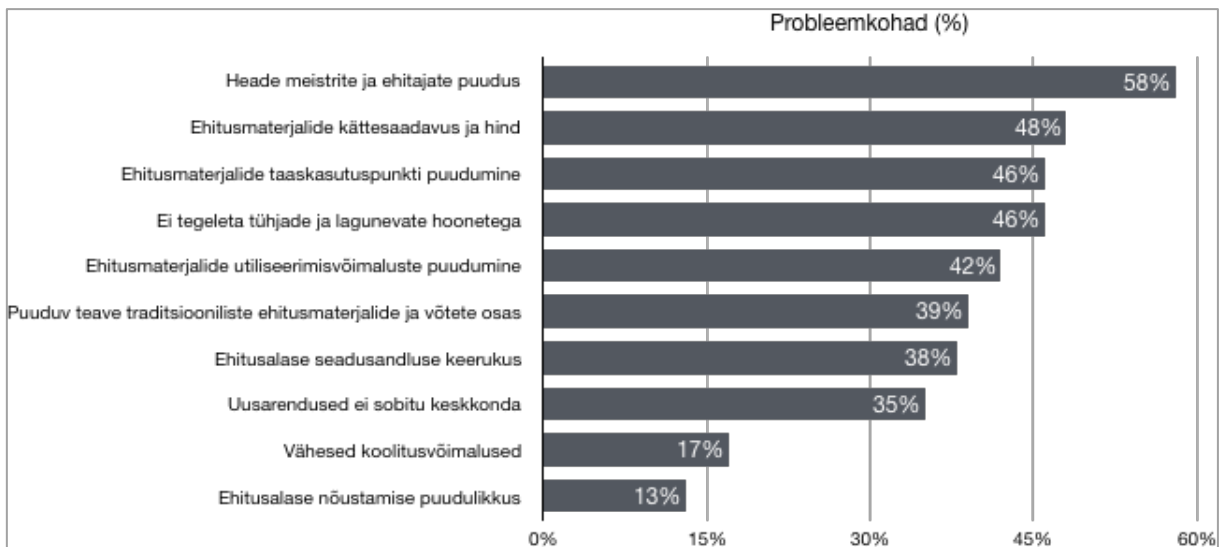
Ülaltoodut arvestades on üheks kohaliku tasandi pärandihalduse ja ruumiplaneerimise ülesandeks välja mõelda meetmeid, kuidas motiveerida inimesi taastama ja säilitama kohalikku

ehituspärandit võttes arvesse kestliku konserveerimise põhimõtteid ning teiseks, sobitama uusarhitektuuri keskkonda, et see ei domineeriks väärtusliku ehituspärandi ja väljakujunenud maastike üle, kandes edasi piirkondlikke arhitektuuritraditsioone ja väärtusi. Kogukonna arvamuse kohaselt on kohaliku pärandispetsialisti konsultatsioonide kättesaadavus üks olulisemaid toetusmeetmeid (57%, ill 28). Seda arvamust toetas ka projekt, mille käigus käesoleva töö autor viis Muhu vallas juuli-august 2019 läbi paikvaatlusi pakkudes omalt poolt ehituspärandi alaseid konsultatsioone. Samuti peeti võrdväärset (51%) oluliseks valla tunnustust pärandialaste ettevõtmiste osas, vanamaterjalilao olemasolu, uute majaomanike nõustamist ning Muhu kultuuripärandi halduskava koostamist, hea ehitustava koostamist (49%), vastava toetuse olemasolu, informatiivsete materjalide süsteemi parendamist, pärandihuviliste omavahelise suhtlemise edendamist ja kohaliku pärandiatlase koostamist. Miljööväärtuslike alade kehtestamisel väga suurt osakaalu ei nähtud (36%), samuti ei peetud oluliseks külavanemate rolli kohaliku ehituspärandi säilitamise toetamisel (32%). Kommentaarides toodi välja, et „*Veebipõhised materjalid, igasugu atlased, ajaloolised kirjutised, pildid, dokumendid ja diskussiooni- ja tugigrupid oleks suureks abiks. Isiklikult leian, et oleks vaja ka infot, kuidas leida finantseerimist kui endal napib, aga vaja oleks päästa näiteks hoone katus või muu hoone või ese edasisest hävingust.*“ Samuti toodi välja toetuse olulisus just traditsioonilise ehituspärandi säilitamise aspektist lähtuvalt „*Eelkõige on vajalik rahaline toetus majaomanikele, kes soovivad (rõhk vabatahtlikkusel) traditsioone jätkata ja vanu hooneid taastada.*“

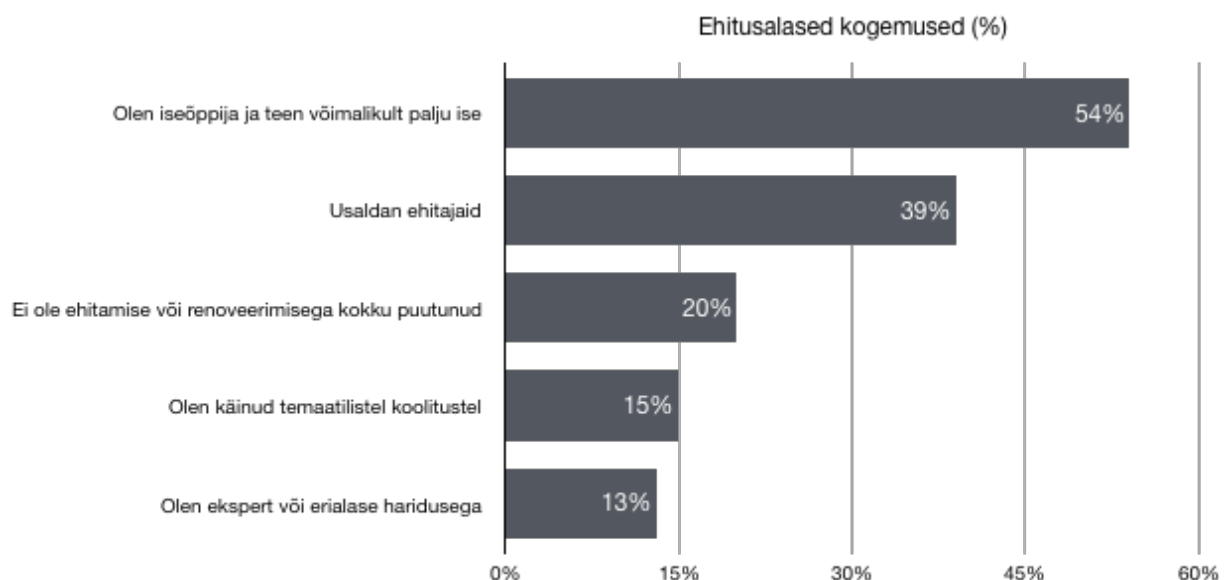
Illustratsioon 28 Küsitluse tulemused - taluarhitektuurile ja maastike säilimisele kaasa aitavad meetmed

Eraldi oli välja toodud küsimus, millega uuriti kogukonna peamiseid mure- ja kitsaskohti (ill 29). Probleemkohtade määratlemine aitab kaasa vastavate tegevuste ja prioriteetide seadmisel eesmärgiga leevendada murekohti. Teistest enim märgiti ära heade ehitajate ja meistrite puudus (58%), mis ennekõike on oluline vanade hoonete taastamise ja traditsiooniliste ehitusvõtete järgimise ja säilimise kontekstis. Selle põhjused võivad seisneda nii saarelises iseloomus, ehitajate töötamises kaugemal kui ka aktiivses ehitustegevuses, kuid tuleks konkreetselt määratleda. Heade ehitajate defitsiiti ja kogemusi kommenteeriti järgmiselt: „*Kuna saarel on minu hinnangul puudu spetsialistidest, kes oskaksid ja tahaksid kasutada traditsioonilisi töövõtteid, siis olen alustanud enese harimist selles vallas*“; „*Ehk peakski alustama sellest, et harida inimesi, et nad teatud olukordades tunneksid end targemalt kui ehitajad ja oskaksid neile vastu hakata ja kvaliteeti nõuda. Muidugi, on ka väga usaldusväärseid ehitajaid ja ma ei tea põhjalikult Muhu ehitajate kultuuri. Kuid mujal olen küll näinud, kuidas tellija on ise teadmatu ja selle tõttu saab väga madalakvaliteedilise töö. Kui kaardistada Muhu head näited (nt selles "X" talus on hästi restaureeritud aknad, see "X" talu on hästi soojustatud ja renoveeritud tänapäevaseks), saavad ka tellijad nendele tugineda ja võrrelda kvaliteeti. "Et tellija oskaks hinnata tööde- ja materjalikvaliteeti ning teaks enda ja talu väärtust!"*“; „*Eks ikka peab hädaga ehitajaid usaldama, kuigi renoveerimislitsentsiga Kehte on uskumatu käkikeeramismõimega :D*“ Mõnevõrra haakub esmamainituga ka ehitusmaterjalide kättesaadavus ja hind (48%), sest kohapealne valik võib olla piiratud ning lähtuvalt konkurentsi puudusest ja asukohast kõrgem. Probleemidena toodi välja ehitusmaterjalide taaskasutuspunkti puudumine (mis toetaks jätkusuutliku ehituse põhimõtteid, aitaks väärtustada ehituspärandit), tühjade ja lagunevate hoonete olemasolu ja ehitusmaterjalide utiliseerimisvõimaluste (ennekõike eterniidi äraandmisvõimaluse) puudumine. Ehitusalaste koolitusvõimaluste puudumist ei peetud väga oluliseks kitsaskohaks (17%) ja uuringus osalenute hulgast 15% oli osalenud temaatilistel koolitustel (ill 30).

Illustratsioon 29 Küsitluse tulemused - peamised probleemkohad

Paikvaatluste tulemused toovad välja samad tendentsid (Tabel 4), probleemkohtadena nähakse renoveerimistöõde hinda ja ehitusmeeste puudust. Majaomanikud tunnevad huvi toetusprojektide, renoveerimisalaste lahenduste ja nõuannete ning tehniliste lahenduste (soojustamine, niiskusprobleemid) osas.

Illustratsioon 30 Küsitluse tulemused - ehitusalased kogemused

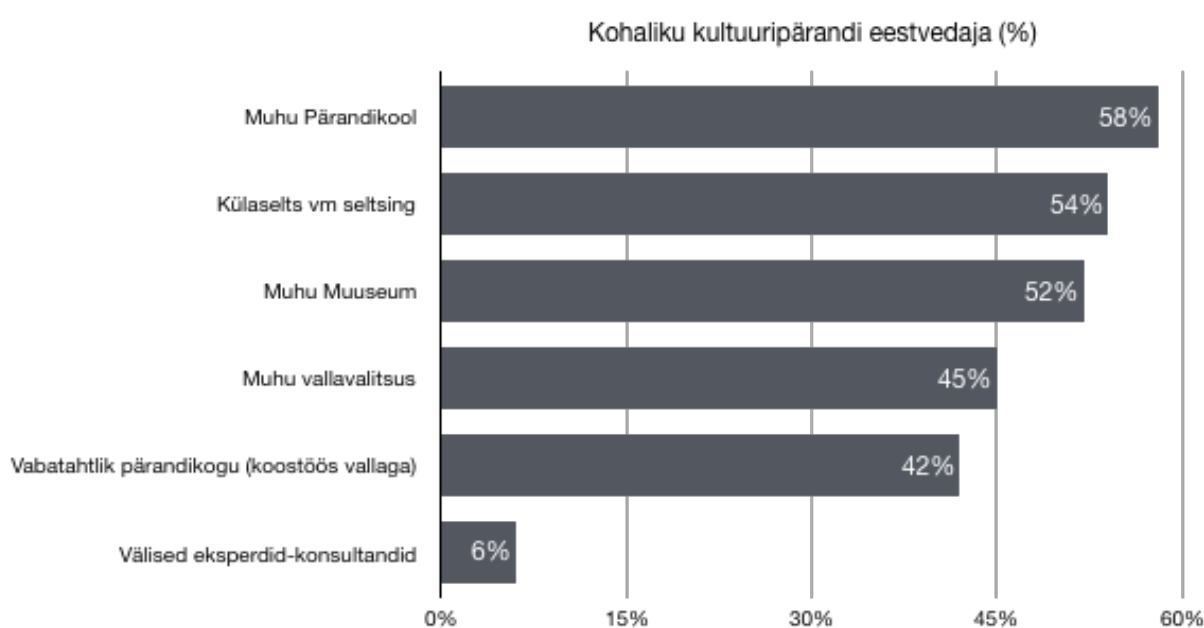
Tabel 4 Muhu valla paikvaatluste käigus väljatoodud probleemid ja huvipakkuvad teemad.

nr	Väljatoodud probleem või esile toodud teema	mainimisi	Esinemine ankeetides
1	Materiaalsete vahendite nappus ja renoveerimistöde kõrge hind	6	12, 9, 5, 7, 10, 2
2	Häid ehitusmehi pole võtta	5	6, 9, 5, 4, 1
3	Huvi toetusprojektide vastu	4	3, 4, 7, 10,
4	Huvi vana rehoone konserveerimiskontseptsiooni osas, renoveerimisnõuannete vastu osas	4	5, 4, 8, 2
5	Huvi ja soov soojustada hoonet (sh katusealust)	4	9, 3, 8, 2
6	Omanikule tekitasid muret niiskusega kaasnevad probleemid (kevadine vesi, kopitus, majaseen jt)	4	12, 9, 8, 2
7	Puuduvad otsesed plaanid või mõtted mida hoonega ette võtta	3	10, 12, 8
8	Ligipääsu tee halb olukord	2	7, 8
9	Tuntakse huvi vanade ehitusmaterjalide ja ringluse kohta	2	6, 4
10	Vana ehitusmaterjali utiliseerimise keerukus ja hind (eterniit, klaas)	1	7
11	Puidukahjustused	1	7
12	Renoveerimis- ja ehitusalase seadusandluse keerukus, kooskõlastusprotsessid aeganõudvad	1	3
13	Hoone tehniline seisund vajaks hindamist	1	12
14	Omanik muretses katusetootuse omaosaluse pärast, kuna polnud kindel, kas saavad vastava raha kokku	1	12
15	Hoone liiga pime ja madal	1	8
16	Omanik tunneb motivatsioonipuudust ja et on oma vana majaga üksi	1	1
17	Omanik muretses uute ehitatavate elamute sobitumise pärast keskkonda	1	2

Pärandihaldamise korraldamise üks olulisemaid protsesse on osapoolte määratlemine ning rollide jaotamine. Kui ruumilise planeerimisega tegeleb vald läbi kaasamisprotsesside, siis süsteemse pärandi korraldamisel tuleks osalejad ning nende vastutus täpsemalt määratleda. Läbiviidud küsitluse tulemuste (ill 31) kohaselt on vastanutel kõige suuremad ootused Muhu Pärandkooli²⁸⁷ osas (58%), järgmisena tuuakse välja külaseltside tähtsus ning kolmandana Muhu Muuseum, kes on 2019. a arengukava kohaselt saare pärandikultuuri uurimise ja säilitamise keskus, Muhu identiteedi hoidja ja tugevdaja. Seega võib siinkohal näha väikest vastuolu, mis nõuaks täpsemate vastutusalade määratlemist, mainitud institutsioonide rolli teadvustamist kogukonnas või koostöö parandamist. Muhu vallavalitsus on antud küsitluse

²⁸⁷ 2001. a kodanikualgatuse korras loodud MTÜ, eesmärgiga aidata kaasa Muhu pastoraadi renoveerimisele ning toetada ja tutvustada pärandialaseid tegemisi laiemalt. Vt lisa <http://www.parandikool.ee>

kohaselt neljandal positsioonil, kuid ruumiplaneerimisel on valla oluline roll kommentaarides mainimist leidnud: „Kui juhtrolli all peetakse silmas eelkõige nõustamist, siis selleks võiks ehk tõesti "pärandikogu" moodustada, samas on mingi väike võimalus õigel ajal suundumusi märgata ja suunata vist siiski peamiselt vallavalitsusel. Sageli rikutakse ja lõhutakse külamaastiku struktuuri lihtsalt taipamatusest, kui uusasunikul on suure õhinaga kiire ehitada ja parandada-arendada. Ja ei lähe naaber või külaselts seda võõrale ka ütleva... ehk mainitakse kunagi hiljem, mis kõik oleks võinud olla ja alles jääda.“ Käesolevas töös on korduvalt välja toodud, et pärandialases korralduses on omavalitsusel äärmiselt suur roll. Seda nii eeskujuna, motiveerijana kui ka sisuliste lahenduste väljapakkumisel ja tegutsemisel.

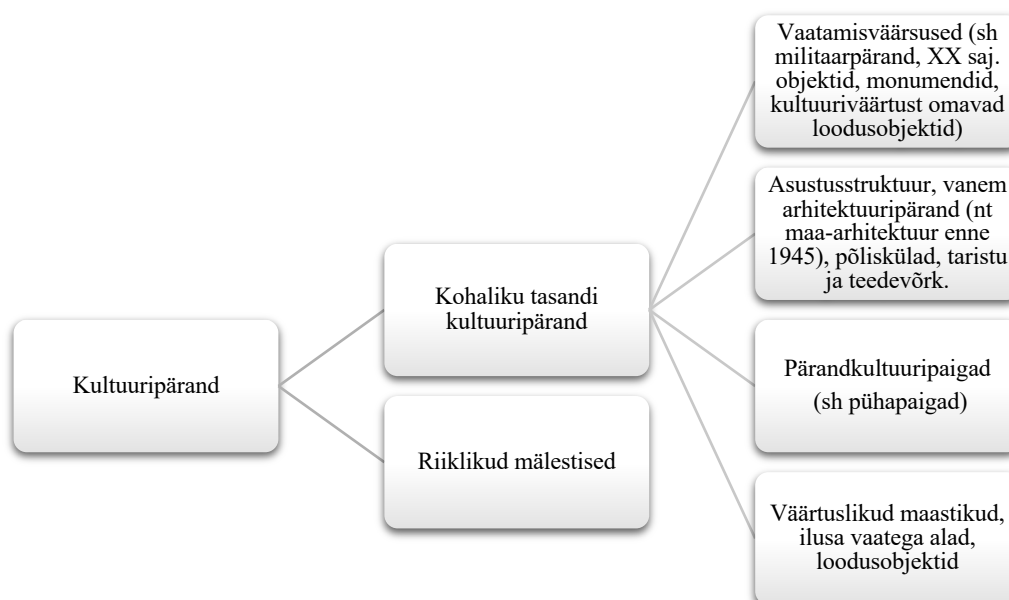
Illustratsioon 31 Küsitluse tulemus – kultuuripärandi eestvedaja roll Muhu vallas.

Seega on teemade ring, mis pärandikorraldust puudutab väga lai ning eripärad tulenevad omavalituse regionaalsetest eripäradest, haldussuutlikkusest, pärandväärtuste osakaalust, huvigruppide kaasatusest ning tänastest pärandihalduse põhimõtetest. Võttes kokku eelneva teoreetilise käsitluse, planeeringulise pärandikorralduse ning Muhu vallas läbiviidud uuringud, tuuakse järgnevalt välja soovitud meetmed ja tegevused Muhu valla kontekstis. Kuigi antud ettepanekud on koostatud valla eripära ja töös analüüsitud olukorda arvestades, on võimalik paljusid meetmeid üldistada ning rakendada üldiste pärandikorralduse meetmetena.

4.3. Soovitused Muhu vallale pärandikorralduse edendamiseks

Võttes kokku eelmistes peatükkides väljatoodud kultuuripoliitilise raamistiku, pärandikäsitluse tänased põhimõtted, seadusandlusest tulenevad ülesanded ning analüüsitud olukorra, on võimalik välja tuua soovitusi pärandkorralduse sisulisemaks käsitlemiseks, mis omakorda aitab kaasa piirkonna jätkusuutlikule arengule. Alltoodud ettepanekud sisaldavad nii planeeringulisi kui ka planeeringuväliseid meetmeid, mida on võimalik omavahel kombineerida. Kuigi antud peatükk on koostatud Muhu valla analüüsist ja lähtekohtadest tulenevalt, on tegemist universaalsete tähelepanekutega, mida maapiirkondades asuvad ja väiksemad omavalitused võivad lähtuvalt ressursside piiratusest ja regionaalsetest arengueringustest kaaluda.

1. Kultuuripärandi käsitlemine üldplaneeringus peab olema sisuliselt lahendatud, mitte formaalselt tulenevalt soovituslikest nimekirjadest. Kultuuripärandi liigitamisel on soovitus kasutada loogilist jaotust, piirkonna eripärasid ja sümboleid ning lähtuvalt objektide kaitsestaatuses määratleda üldised kasutustingimused (ill 32). Käesolevas töös tehti ettepanek käsitleda väärtuslikuna kogu saare varasemat maaehituspärandit, tuua välja tuulikute roll maastikuelemendina, määratleda väärtuslikuna kogu Kuivastu – Väikese väina lõik (kui endine postitee) jt. Muhu valla näitel väljapakutud kultuuripärandi planeeringuline käsitlus:

Illustratsioon 32 Ettepanek kultuuripärandi struktureerimiseks Muhu valla üldplaneeringus. Autori joonis.

Üldplaneeringut peaks toetama pärandihoidu käsitlev strateegiadokument või tegevuskava, kus käsitletakse kogukonnale olulisi pärandväärtusi ja sümbole, väärtuslikke objekte ning pärandihoiuga seotud plaane ja konkreetseid tegevusi.

2. Omavalitsusele on oluline omada ülevaadet valla kultuuriväärtuslike objektide kohta, nii piirkonnale oluliste riiklike mälestiste kui ka kohaliku tasandi objektide osas (vt pärandiregister). Oluline on määratleda seisukord, omanik, funktsioon ning vajadusel määratleda meetmed ja vajalikud vahendid objekti säilimise tagamiseks või kasutusfunktsiooni leidmiseks. Vallale kuuluvate kultuuriväärtuslike objektide osas, samuti piirkonnale kõige olulisemate mälestiste osas tuleks vajadusel leida huvitatud haldaja ja koostada objektipõhised halduskavad – Koguva muuseum ja Koguva küla, Muhu kirk koos kirikuaia ja pastoraadiga, Muhu maalinn, vana postitee koos teeäärsete objektidega jne.

3. Omavalitsus peaks tegema koostööd kultuuriväärtuslike objektide omanike, haldajate, ekspertide, ettevõtjate, MTÜ-de ja vabatahtlikega nende parema majandamise ja eksponeerimise eesmärgil. Oluline on teada kogukonna murekohti, nt ehitusmeistrite nappus, vastavate infomaterjalide puudus ja infovajadus toetuste osas. Jätkusuutliku tegevuse korraldamiseks on soovitatav organiseerida erinevaid osapooli kaasav (sh külavanemad, mälusasutused jt) spetsiaalne koostöövorm (nt pärandikogu vms).

4. Parim meede pärandihoiu tagamisel on piirkondliku, eriliigilise pärandi väärtustamine ja pärandialane teadlikkus – seda nii omavalitsuse töötajate kui ka kogukonna hulgas. Piirangute ja reeglite seadmise asemel tuleb tegeleda pärandialase teadlikkuse tõstmisega – omandihoiu põhimõtete ja tegevuste tutvustamine, piirkondliku kultuuripärandi tutvustamine (nt kohaliku arhitektuuritraditsioone ja pühapaiku tutvustavad materjalid, viidad, märgistus), haridus- ja täiendõppeprogrammid, kultuuripärandi hoiu ja säilitamisega seotud tegevuste ja ettevõtmiste tunnustamine. Võimalusel tuleks leida lahendused ehituspärandialaste konsultatsioonide või nõustamisteenuse pakkumiseks, soodustada ehituspärandi omanike omavahelist läbikäimist ja kogemuste vahetamist ning julgustada eksperte ja oma ala meistreid koostööle. Kohaliku oskustöö, ehitusmaterjalide ja traditsiooniliste ehitusvõtete propageerimine aitab kaasa nii kohalikule majandusele kui ka traditsioonide säilimisele ja edasi kandmisele.

5. Omavalitsus toetab päranditurismialaseid ettevõtmisi ning integreerib pärandi (sh ainelise) kultuurilistesse ja sotsiaalsetesse kogukonnaprojektidesse, nt kultuurfestivalid, teemanädalad,

pärandikogumise projektid, tervise- ja spordiüritused. Läbi erinevate ettevõtmiste ja programmide loob täiendavaid võimalusi erinevate osapoolte vaheliseks koostööks ja piirkonna sotsiaal-majandusliku arengu edendamiseks – kultuuri-/päranditurism, loovettevõtlus, kogukond, mäluasutused, pärandihoidjad, põllumajandusega tegelevad ettevõtted, metsamajandamine. Kohapeal valmistatavad tooted koondada piirkonna identiteeti toetava kaubamärgi alla ning toetada ettevõtteid läbi kaubamärgi ja piirkonna turunduse ja tegevuste koordineerimise. Käesoleval hetkel turundatakse Muhumaa ettevõtjate toodangut pigem Saaremaa kaubamärgi all, samuti osaletakse turismimessidel Saaremaa all.

6. Kogukonnaliikumiste ja vabatahtlike töö kultuuripärandi hoidmisel ja säilitamisel on äärmiselt oluline, kuid seda ei saa võtta enesestmõistetavana. Omavalitsus peab looma soodsad võimalused, toetama, innustama ja tunnustama kogukondlikku ning vabatahtlikku tööd. Oluline on kaasamine ja koostöö kogukonnaliikumistega, samuti organisatsioonide võimekuse tõstmine, sh pärandihoiualaste tegevuste osas ning vajaliku infrastruktuuri (koosviibimise ruumid, ühistransport jms) tagamine. Samuti tuleb senisest enam soodustada kogukonnaliikumiste omavahelist koostööd ja kogemuste vahetamist (nii valla piires kui ka laiemalt) ning info kättesaadavust ja koolitusi toetus- ja tegevusmeetmete osas.

7. Rakendab pärandihoiu põhimõtteid kohalikus ruumiplaneerimises, tagamaks pärandväärtuste säilimise ning parema ja jätkusuutlikuma elukeskkonna. Üldiste väärtuste määratlemise taustal on oluline välja tuua piirkondlikud arhitektuurilised ja maastikulised eripärad ja traditsioonilise materjalikäsitluse eelised, kestliku ja keskkonnasõbraliku ehituse põhimõtted (sh avalikul tasandil), mis mõjutavad ehitus- ja maakasutustingimuste seadmist. Hajaasutusega ja maalistes piirkondades on ruumilise planeerimise seisukohalt ka vana teede- ja tänavatevõrgu (taas-)kasutuselevõtt ning ligipääsude tagamine (sh metsaradade taastamine raie järgselt), ajalooliste avalike ruumide ja hoonete kasutuselevõtt või neile uue funktsiooni leidmine, kergliiklusradade ja haljastuse tähtsus (sh vaatekoridorid ja vaated), varjatud parkimiskorraldus, jalakäijate ning ühiskondlike ja avalike ruumide eelistamine jne.

8. Ehitustingimuste seadmisel on oluline arvestada kohaliku ehituspärandiga, mitte soodustada universaalseid ehitustrendide. Kui terve piirkond on määratletud miljööväärtuslikuna, on erisuste tegemine suure tähelepanu all. Kaalutletud otsuste puhul tuleks kaasata vastav komisjon ning põhjendused kaasusepõhiselt selgitada vältimaks arendajate survet ning minimeerides otsuseid, mis tulenevad vähesest teadlikkusest piirkondlike arhitektuuriliste

väärtuste osas (nt suvitajate, uute elanike puhul). Arhitektuurialast teadlikkust saab tõsta vastavate infomaterjalide, heade näidete esiletoomise, nõustamisteenuse pakkumisel jne. Kohalike ehitusmaterjalide ja –võtete kasutus tagab traditsioonide eluspüsimise ning pakub tööd piirkonna ehitusettevõtjatele ja materjalitootjatele.

9. Kohaliku tasandi ehituspärandi objektide puhul lähtub vald renoveerimisel konserveerimiseetikast tulenevaid põhimõtetest, samas vältides liigseid piiranguid ning arvestades objektide eripärasid ja (uusi) kasutusfunktsioone:

- Kohaliku tasandi väärtuslike objektide puhul on oluline tagada hoone või objekti säilimine, ligipääs ja vaadeldavus (hooldusnõuded, vaatekoridorid, heakord ja ohutus).
- Oluline on tagada objektide säilimine nende ajaloolist ilmet respektades. Lähtuda tuleb objekti terviklikkusest ja ajaloolisest substantsist ning juurdeehituste puhul vältida selle domineerimist ajaloolise substantsi üle.
- Hoone soojustamisel on oluline säilitada hoone arhitektuursete detailide autentsus ja fassaadide liigendused ning välispidisele soojustusele eelistada alternatiivseid võimalusi soojapidavuse parandamiseks.
- Välisviimistluses kasutada algupärastega sarnaseid materjale ning värvitoonide puhul lähtuda algupärastest või piirkonnale omastest lahendusest. Näiteks Muhu vallas kollaste ja neutraalsete toonide eelistamine nn rootsi punasele.
- Eelistada ehitusdetailide restaureerimist (sh aknad, ukсед) ning uute tellimisel lähtuda algsetest või neist inspireeritud lahendustest.
- Väga vanade hoonete puhul eelistada konserveerimist täiemahuliste rekonstruktsioonidele (nt rehielamute puhul).

Muhu vallas on säilinud väga mitmekihulist ja autentset kultuuripärandit. Tänu saarelisele eripärale, stabiilsele regionaalsele arengule (sh haldusreformi kontekstis) ja tugevale kogukonnatunnetusele on kultuuripärand üldiselt väärtustatud ja hinnatud. Omavalitsuse tasandil mõistetakse, et tuleb toetada traditsiooniliste tegevusalade – põllumajandus, kalapüük, traditsioonidel põhineva ettevõtluse – jätkumist, mis on oluline kogukonna järjepidevuse ja traditsioonilise rahvakultuuri säilimiseks. Samuti rõhutatakse kaasaegsete tehnoloogiliste võimaluste tagamist (sh kiire internetiühendus ja kaugtöövõimalused) elanikkonnale. Ehituspärandi eripära väärtustamine, teadlikkuse suurendamine, jätkusuutlike põhimõtete rõhutamine ning kaasamise tõhustamine loovsid täiendavaid võimalusi piirkonna arendamisel ja elukeskkonna kvaliteedi parandamisel.

KOKKUVÕTE

Kultuuripärandist räägitakse aina enam ning üldjuhul ei jäta see inimesi ükskõikseks. Olgu siis tegemist matmispaikade, pühapaikade, traditsiooniliste maastike, mõisahoonete, kunstimonumentide, perekondlike lugude või rahvakultuuri väljunditega. Kultuuripärandist on saanud keskkonna lahutamatu osa ning instrument piirkondade konkurentsivõime ja tugevuse kindlustajana säästva arengu kontekstis. Seda eriti maapiirkondades ja regionaalselt ebasoodsamates tingimustes olevate piirkondade vaatenurgast lähtuvalt. Käsitatud uurimistöö teema aktuaalsust toetasid regionaalsed arengud ja mõttevahetused uute üldplaneeringute koostamise osas, maaliste piirkondade atraktiivsuse märkimisväärne tõus koroonakriisi taustal ning omavalitsuste erinev suhtumine oma territooriumil olevasse pärandisse (nt valla omanduses oleva Tapa mõisahoone lõhkamine 29.05.2020).

Kohaliku taseme pärandihaldust kajastav magistritöö on laiahaardeline teemakäsitlus, mis vaatleb kultuuripärandi rolli, tänaseid käsitlusi ning korralduslikku regulatsiooni Eesti Vabariigis. Antud töö raames on oluline kultuuripärandi terviklik käsitlus – vaimse, ainelise ja looduspärandi lahutamatu seos, mis on maapiirkondades ja kohalikul tasandil sisulise pärandikäsitluse aluseks. Oluline on mõistmine, et vaimne pärand on seotud füüsiliste paikade, esemete ja objektidega ning kogukondlikud traditsioonid ja väärtused ühendavad kogukonda(sid), põlvkondi ja sotsiaalseid grupe. Need on ühtlasi olulised jätkusuutlikkuse ja sotsiaalse sidususe tagamisel. Füüsiliste paikade taastamine viib vaimse pärandi tugevdamisele ning vaimne pärand on aluseks keskkonna hoidmisele ja taastamisele. Töös vaadeldi pärandikäsitluste erinevaid kontseptsioone ning jõuti arusaamale, et vaatamata sissekirjutatud väärtuskonfliktidele, aitab erinevate pärandikäsitluste mõistmine kaasa kohaliku tasandi pärandihalduse korraldamisele ning mehhanismide väljatöötamisele. Sisulist ja läbimõeldud pärandiplaneerimist, kuhu on kaasatud kogukond ja erinevad osapooled, saab toetada läbi erinevate meetmete ja tegevuste aitamiseks kaasa pärandiga tegelemise vajalikkuse mõistmisel ja väärtustamisel.

Lähtuvalt erinevate haldustasemetega pärandikorraldusest, keskenduti käesolevas töös kohalikele tasandile ja vaadeldi, kuidas on riiklikult ja seadusandlikult reguleeritud kohaliku taseme pärandihaldus, kas ja kuidas see toimib, milliseid objekte käsitletakse kohaliku kultuuripärandina ja millised on riiklikud suunised omavalitsustele. Töös tehti ülevaade

pärandiplaneerimisest kui pärandi kaitsest läbi planeeringute, selle olemusest ning praktilisest väljundist. Oluline oli rõhuasetus maapiirkondades asuvatele väiksematele omavalitsustele, kus tuleb arvesse võtta regionaalseid arenguid, rahvastikumuutuseid, suurt hajaasustuse ja maaliste alade kontsentratsiooni, samuti omavalitsuste haldussuutlikkust ning pärandihoiualase kompetentsi puudust. Töös väljatoodud planeeringuvälised meetmed aitavad omavalitsustel toetada planeeringulist ja sisulist pärandikorraldust.

Töö teoreetilisi käsitlusi vaadeldi praktikas ning magistritöös analüüsiti Muhu valla planeeringuid ja nendega kaasnevaid dokumente, samuti kaasati kogukond. Töös vaadeldi kultuuripärandi käsitlust erinevatel ajaperioodidel (2008 vs 2019), tuues välja tendentsid ning seadusest ja riiklikest juhistest tulenevate ülesannete korraldusliku poole. Analüüs tõi välja, et kultuuripärandi käsitlus on üldplaneeringus pigem formaalne kui sisuline, tendents on üldiste väärtuste rõhutamisele, samas ehitus- ja maakasutustingumuste leevendamisele. Käesolev töö ei pretendeeri laiapõhjalistele üldistustele, kuna see eeldaks erinevate omavalitsuste pärandiplaneerimisalaste dokumentide analüüsi, mida käesoleva töö raames polnud mahuliselt võimalik läbi viia. Samas viisid teoreetiline ja praktiline võrdlus, detailne dokumentaalne ülevaade ning konkreetsete kaasuste vaatlemine järeldusteni, et kohaliku tasandi pärandihaldust ei saa korraldada ainult läbi üldplaneeringute. Edukas pärandikorraldus peab olema sisuliselt läbimõeldud, hõlmama nii planeeringulisi kui ka planeeringuväliseid meetmeid, võtma arvesse tänaseid pärandikäsitlusi ning tuginema erinevate asutuste, võimuorganite ja kogukonna vahelisele koostööle ning üldsuse pärandialase teadlikkuse suurendamisele. Oluline on valla otsustajate suhtumine ja teadlikkus, mis tagab sisulise pärandikorralduse ning kelle tegevus on eeskujuks kogukonnale. Käesolevas töös toodi välja soovitused pärandikäsitluse sisulisemaks muutumiseks ning integreerimiseks teiste valdkondadega. Ülevaade ja olukorra kaardistamine on aluseks järgnevatele planeeritavatele tegevustele tõhustamiseks Muhu valla pärandihoiuga seotud tegevusi, näiteks vallavalitsusele sobivate pärandihoiumeetmete ja tegevuskava välja pakkumine, piirkondlikke ehitustraditsioone ja renoveerimisvõtteid tutvustava infovoldiku koostamine, teadlikkuse suurendamiseks koolitusprojektide koostamine ning nendes osalemine.

Olulisemad üldised järeldused, milleni käesoleva töö käigus jõuti, annavad ühtlasi vastused sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimusele:

- Kuigi kultuuripärandi tähtsust ja mõju rõhutatakse erinevates rahvusvahelistes dokumentides ning riiklikes strateegiates ja arengukavades, on teemakäsitus praktilise pärandikäsitluse aspektist vaadatuna pealiskaudne ning kohalikel omavalitsustel puudub sisuline arusaam kohaliku kultuuripärandi rollist piirkonna jätkusuutliku arengu kontekstis. Planeeringulises pärandikorralduses lähtutakse seadustest tulenevatest ülesannetest, Muinsuskaitseameti ja Rahandusministeeriumi juhistest ning planeerijate väljakujunenud soovitudest. Pigem seostatakse väljatoodud pärandobjekte täiendavate kulutuste, kohustuste ja piirangutega ning sisuliselt ei suudeta valdkonnaga tegeleda (nõ sekundaarne valdkond). Sisulisele pärandikorraldusele aitaksid kaasa näiteks omavalitsustöötajate täiendav koolitamine (teadlikkuse tõstmine) ning riiklikud toetusmeetmed, mis motiveeriksid omavalitust seni enam kohaliku tasandi pärandiga tegelema.
- Üldplaneeringute kooskõlastajana ei ole riigil võimalik tegeleda konkreetse piirkonna regionaalse arengu, kultuuriliste eripärade ning korralduslike küsimustega. Seetõttu lähtutakse kooskõlastamisel väljakujunenud üldisest praktikast ning järgitakse väljatöötatud juhendeid ja nimekirju (viitamine andmekogudele). Muinsuskaitseameti soovitusel objektide osas on pigem kohustuslikud kui soovituslikud, mis sisuliselt on vastuolus planeerimisseadusega.
- Riik ega kohalikud omavalitsused ei oma ülevaadet kohaliku tasandi kultuuriväärtuslike objektide osas. Võimalike lahenduste (nt pärandiregistri kasutuselevõtt) aitaks kaasa kohaliku tasandi pärandi süstematiseerimisele, teadvustamisele ning toetusmeetmete (sh riiklike) väljatöötamisele.
- Omavalitsusi tuleks senisest enam julgustada kogukonna kaasamiseks pärandihoiu protsessidesse, nt pärandialaste väärtuste, ootuste ja murekohtade kaardistamine, mis aitaks fookuseerida ja paremini planeerida pärandihoiualaseid tegevusi. Näiteks kui Muhu vallas on üks suuremaid probleeme ehitusmeistrite leidmine ja kättesaadavus, on vallal võimalus koos kohalike ehitusettevõtjatega tegeleda probleemile lahenduse leidmisega. Samuti on kogukonnaühendustel rohkem võimalusi erinevatest

toetusmeetmetest pärandialastele projektidele rahalist toetust saada, mistõttu peaks omavalitsus pärandihoiualast kogukondlikku initsiatiivi ja tegevust senisest enam tunnustama, propageerima ja võimalusel toetama.

- Kohalikud omavalitsused käsitlevad riikliku kaitse all olevaid objekte minimaalselt, taandades ennast riiklike mälestistega tegelemisest. Samas on tihti tegemist nn piirkonna maamärkidega ja oluliste turismiobjektidega ning nende korrashoid ja kasutus peaksid olema kohalikule omavalitsusele prioriteetse tähtsusega, sõltumata omanikust või mälestise staatusest (vt halduskavade koostamine).
- Planeeringulise pärandikorralduse puhul tuleb arvestada, et kohalike elanike kaasatus ja kokkupuude planeerimisalaste dokumentidega võib olla oodatust madalam ning planeeringutes ja arengukavades toodud väärtused, info objektide ja andmebaaside kohta või seatud kasutustingimused ei jõua inimesteni. Planeeringuvälise meetmena tuleks leida võimalusi piirkonnale kõige olulisemate kultuurikihistuste, väärtuste ja objektide tutvustamiseks ja hoiumeetmete väljatoomiseks (nt tutvustavad infoteatmikud piirkondlike pühapaikade osas, traditsioonilised maastikud, piirkondlik taluarhitektuur ja renoveerimisalased soovitused, kaardid ja viidad).
- Üldplaneeringus tuleks kultuuripärandit käsitleda sisuliselt, mitte formaalselt tulenevalt loetletud nimekirjadest ja andmebaasidest. Kultuuripärandi liigitus ja kasutustingimuste seadmine peaks lähtuma piirkondlikest eripäradest ja ajalooliselt väljakujunenud kihistustest. Objektipõhiste nimekirjade kõrval tasuks kaaluda üldplaneeringutes piirkonnale omaste teema- ja ajastupõhiste valdkondade kajastamist ja väärtustamist (nt enne 1945 ehitatud maa-arhitektuur), kogukonna poolt esile tõstetud objekte ja väärtusi, samuti arvestada teistest uuringutes (nt kaasates kohalikud mäluasutused) ja teadustöodes väljatoodud objektidega.
- Vaadeldud planeeringutes oli suundumus ehitusalaste piirangute ja tingimuste leevendamise suunas, nt ei peeta oluliseks materjalikäsitluse määramist. Miljööalade teemaplaneeringud maapiirkondades ei ole praktikas osutunud jätkusuutlikeks. Kuigi rahvastiku vähenemise ja vananemise protsesse arvestades eeldatakse ebasoodsamates piirkondades planeeringulisi leevendusi, siis samas rõhutatakse piirkonnale omase ehituspärandi ja keskkonna säilimist. Seega planeeringulised leevendused tuleks

kompenseerida kogukonna teadlikkuse suurendamise ja muude planeeringuväliste meetmetega (nt traditsioonilised ehituslahendused ja renoveerimisalased soovitused, renoveerimisalane nõustamisteenus, koolitus- ja haridusprogrammid). Samuti on oluline esteetilisest põhimõtetest ja piirkondlikule omase arhitektuuri seisukohalt mitte alluda uusarenduste survele ja kinni pidada teatud planeeringulistest kokkulepetest, nt viilkatuste ja soovitustlike materjalide eelistamine.

- Planeeringutes oli jätkusuutlike meetmetena välja toodud vanadesse talukohtadesse ehitamise eelistamine, samuti loodulike tingimustega arvestamine. Keskkonnateadliku ja kestliku ehituse seisukohalt oleks oluline tuua välja renoveerimise eelistamine ja vanade hoonete kasutuselevõtt uusehitiste ehitamise asemel. Seda nii avalike hoonete kui ka eramute puhul. Riik ja kohalik omavalitsus on eeskujuks kogukonnale keskkonnasäästlike ehituspõhimõtete juurutamisel, samuti tuleks kaaluda täiendavaid toetusi ja võimalusi renoveerimisalastele tegevustele (nt katusetoetuse laiendamine neile objektidele, kus kinnistul asub uuem elamu). Samuti tuleks eelistada vana taristut ja infrastruktuuri uute rajamise asemel (nt vanade külatänavate kasutuselevõtt matkaradade ja jalgrattateedena).
- Omavalitsustel puuduvad tihti vahendid ja teadmised kogukonna pärandialase teadlikkuse suurendamise võimaluste osas. Planeeringuväliste meetmetena toodi käesolevas töös välja omavalitsustöötajate koolitamine, nõustamisteenuse pakkumine, piirkondlikke eripärasid või konkreetseid kultuuripärandi valdkondi tutvustavate materjale koostamine (kohaliku ehituspärandi ülevaade ja renoveerimisjuhised, kohalikud pühapaigad ja maastikud), haridusprogrammide toetamine (kooliharidus, huviharidus, koostöö mäluasutuste ja kogukonnaühendustega), avaliku pärandiregistri loomine, väärtuslike objektide märgistamine ja kultuuripärandi kasutamine piirkonna turundamisel, pärandi interpreteerimisprogrammid ettevõtjatele jt. Eraldi tuleks tähelepanu pöörata muinsuskaitse omanikuhoiu põhimõtete tutvustamisele ja väärtustamisele, mis tagab elanike motivatsiooni üksikobjekte (ennekõike pärandikultuuriobjektid) üleval pidada ülal pidada ning võimalusel leida lahendusi omanikuhoiu propageerimisele.
- Objektide ja struktuuride kaitse kõrval tuleks keskenduda miljööd ja keskkonda üleval hoidvate protsesside toetamisele. Traditsiooniliste elatusviiside toetamine, toimiv

taristu ja tänapäevaste tehnoloogiliste võimaluste tagamine aitavad kaasa maapiirkondades elu säilimisele. Tugev ja elujõuline kogukond aitavad kaasa teadlikule pärandihoiule. Ekspertide ja turistide eelistamine ei taga jätkusuutlikku pärandihoidu.

- Kultuuripärandi ja seda ümbritseva maastiku kaitsmine, edendamine ja haldamine moodustavad terviku. Ühte ei saa edukalt hallata, kui teisega ei arvestata ning ühe hooletusse jätmine viib üldiste riskide suurenemiseni. Samas vastutavad maastike, loodusressursside, põllumajanduse ja kultuuripärandiga seotud ressursside haldamise koordineerimise eest erinevad valitsusasutused (Keskkonnaministeerium, Rahandusministeerium, Maaeluministeerium, Kultuuriministeerium, Muinsuskaitseamet) ning nende käsitlemiseks on vaja mitmeid erinevaid spetsialiste ja poliitikaid. Arvestades omavalitsuste võimekust on oluline võimalikult ühtne ja koordineeritud juhtimisviis. Terviklikku käsitlust toetab ka kultuuripärandi laienenud käsitus, mille kohaselt vaimset pärandit, maastikke ja kohalikku ehituspärandit tuleks maapiirkondades käsitleda ühtse tervikuna (nagu näiteks tehakse seda rahvusparkides Keskkonnaameti eestvedamisel).
- Kohalikud omavalitsused peaksid näitama eeskuju ja initsiatiivi erinevate osapoolte kaasamisel (nt pärandikogu, ehitusalaste nõustamiskomisjoni kokku kutsumine jt) ning kogukondliku initsiatiivi tunnustamisel. Tänapäeval tegeletakse kogukondade pärandi haldamisega aina teadlikumalt. Kogukonna pärandi määratlemisel osaleb ennekõike kogukond ise, eriti selle aktiivsem osa ning kohalikud organisatsioonid. Seetõttu on oluline tunnustada ja soodustada vabatahtlikku ja mittetulunduslikku tegevust pärandi haldamisel ning vajadusel leida meetmeid kogukondliku tegevuse ja vabatahtliku tegevuse toetamiseks ja tugevdamiseks.
- Kiirelt muutuv maailmas on oluline mõista tegureid, mis võivad kultuuripärandi objekte ja nende säilimistingimusi mõjutada. Vastavate mõjude määratlemine, muutuste olulisuse tajumine ning võimalike leevendusmeetmete väljatöötamine annavad võimaluse muutusi juhtida soovitud suunas. Kultuuripärandi mõjude hindamisel on vaja sisulist käsitlemist ning lisaks analüüsi käigus vaadeldud välistele teguritele, tuleb mõjudena hinnata ka objektidest enesest tulenevaid tegureid, poliitilisi otsuseid, inimtegevusest tulenevaid mõjusid jt tegureid. Kogukonnakeskse pärandikäsitluse

seisukohalt on oluline määratleda riske ja mõjutegureid kogukonna suhtes, mis on otseselt seotud pärandi alalhoidmise ja säilimisega.

- Käesoleva töö käigus toodi välja ka mõningaid tehnilisi ja aegunud ettepanekuid. Näiteks üldplaneeringuga määratletud kohaliku kaitse all olevaid väärtuslike objekte ei kanta Maa-ameti kitsenduste kaardile ega registrisse, mistõttu ei jõua võimalikud omandipiirangud ega info võõrandamisel omanikeni. Esineb aegumisi riigi poolt soovitatud juhendites – nt miljööväärtused maapiirkonnas Põlva näitel. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhend on koostatud aastal 2011, kuid 2015. a vastu võetud planeerimisseadus tõi endaga kaasa mitmeid olulisi muudatusi (miljööalade määratlemine kui võimalus mitte kohustus). Maapiirkondades miljööalade loomine ei ole erinevatel põhjustel soovitud tulemusi andnud ning tendents uute planeeringute osas on pigem negatiivne. Kuigi rakenduslikud uuringud puuduvad, toetab riik üldplaneeringuks vajalikke miljööalade alusuuringute tegemist. Mitmetel projektipõhistel strateegiatel ja ettevõtmistel puuduvad üheselt määratletud jätkutegevused (nt maa-arhitektuuri inventeerimine), mis annaks edasisi suuniseid.

Inimesi ümbritsev loodus ja ajalooline keskkond on olulised identiteedi ja teadmiste kujundajad ning riigil on kohustus ja vastutus tagada mitmekülgne ja tasakaalustatud keskkonna ja kultuuri säilimine. Lähtuvalt kehtivast seadusandlusest ja korraldusest on kohaliku tasandi kultuurikorraldus ja elukeskkonna kujundamine läbi planeerimisprotsessi kohaliku omavalitsuse ülesanne. Riigi roll kohaliku haldustasandi pärandiplaneerimises on arvestatav, seda nii kooskõlastaja kui ka mõjutajana tänu oma nimekirjapõhistele suunistele. Olukorra on tinginud ajalooline taust, omavalitsuste madal haldussuutlikkus, vähene kaasatus planeerimismenetlusesse ja elanikkonna kultuuripärandialane (muinsuskaitsealane) teadlikkus. Laienenud pärandikäsitlused ja kogukonnaühiskonna põhimõtted eeldavad aga riigilt pigem strateegilist tuge, seda nii motiveerivate mehhanismide kui ka põhimõttelise eeskuju näol. Omavalitsuste puhul on äärmiselt oluline teadvustada omavalitsuse töötajate ja otsustajate rolli, sest nende suhtumisest, teadmistest, kogemustest ja väärtushinnangutest sõltub see, kuidas kogukond oma elukohta tajub ja väärtustab. Seda nii planeeringulises kontekstis kui ka laiemalt oma suhtumises pärandialastesse meetmetesse. Väiksematel omavalitsustel on tihti lihtsam muutustega kaasa minna ning olla avatud uutele käsitlustele ning võimalustele oma ruumilist arengut ja elukeskkonda (sh läbi pärandihoiualaste meetmete) parandada. See eeldab mitmepoolset koostööd ja tahet ning peamiste eesmärkide ja suundumuste paika seadmist juba

sisulises planeerimisprotsessis. Samuti mõistavad avatud ja aktiivsed omavalitused kogukonnaühiskonnast tulenevaid suundumusi ja võimalusi ning kaasavad ja tunnustavad senisest enam kogukondlikke ettevõtmisi ja elanikke.

Kultuuripärandi kaitse ja hoidmise küsimusi ei saa lahendada ainult seaduste või planeeringutega, mille koostajateks on tihtipeale kohalike väärtuste ja elanike seisukohtadega mitte kursis olevad isikud, nt ametnikud, konsultandid. Nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil on oluline mõistmine, et pärandihoiu korraldamisel on kogukonna eluviisi ja identiteedi säilitamine isegi olulisem kui üksikute objektide säilitamine. Elujõulised kogukonnad annavad ümbritsevatele mõtte ja loovad kultuuri, sh ehituspärandi ja maastike säilitamiseks jätkusuutlikku keskkonna. Ehk peamiseks eesmärgiks on kogukonna jätkusuutlik areng ja vastupidavus ning kogukonna traditsioonide, tavade ja arengu tunnustamine ja edendamine. Selle mõistmine ning kogukonna kaasamine otsustusprotsessidesse, organisatsioonide ja vabatahtlikku tegevuse integreerimine kultuuri- ja looduspärandi korraldamisse on tänapäevase pärandihoiu peamisi põhimõtteid.

Riik on oma pärandialaste tegevuste ja nõuannetega eeskujuks kohaliku tasandi võimuesindajatele. Kohalikel juhtidel on võim motiveerida ja toetada kohalikke elanikke ning koostöös kogukondadega suudetakse senisest paremini märgata ja hinnata meid ümbritsevat kultuuripärandit. Oluline on mõistmine, et piirkonna kultuuripärand ja selle mitmekesisus on kohalik ressurss, rikkus ja arengumootor. Paigale omased arhitektuur, maastikud, kogukonnavormid ja elatusviisid ei säili tänases kiirelt muutuv ja globaliseeruv maailmas, kui neile vastavasisulist tähelepanu ei pöörata. Läbi teadlikult suunatud tegevuse ja pärandialasele teadlikkusele on meil võimalus pärand piirkonna kasuks tööle panna, samas väärtustades ja tagades selle säilimise ka tulevastele põlvetele.

SUMMARY

MANAGEMENT OF HERITAGE AT LOCAL LEVEL

Heritage management on the example of Muhu municipality and recommendations regarding heritage conservation measures

Taking into consideration the principles of sustainable development and factors influencing regional development, the enhancement of cultural heritage has become an important tool for increasing the competitiveness of rural areas. It is supported by international recommendations, national cultural policies and today's expanded approach to cultural heritage, which states that cultural, material and natural heritage are closely interlinked and that understanding value and need for preserving heritage plays an important role in shaping the spatial environment.

The broader aim of this Master's Thesis is to highlight the nature of approach to heritage management today and the guiding factors behind, furthermore, to analyze local heritage management on the basis of the current situation. The emphasis is on rural municipalities, which are dominated by a large proportion of sparsely populated areas, the problems arising from the aging and shrinking population, and the reduced capacity of local governments. On the other hand, rural areas can be distinguished by a rich heritage featuring local identity, a region-specific building heritage and valuable landscapes created over the centuries by particular climatic conditions, landscape characteristics, way of life and cultural traditions. The main focus is on the heritage values defined by municipalities and the community, while the issue of national cultural monuments is no more than briefly addressed.

The Estonian national heritage management system supports planned heritage preservation at the local level, and the issue is extremely topical in connection with the preparation of master plans after the administrative reform. This paper examines the tasks arising from legislation, national recommendations and guidelines for the recognition of cultural heritage in master plans as well as the corresponding solutions.

The Master's Thesis consists of 4 chapters. The first chapter deals with the importance of cultural heritage in the context of sustainable regional development, existing concepts of cultural heritage and the basics of heritage management, which provide a ground for understanding the topicality of the subject. The second chapter focuses on heritage planning and tasks arising from law, which supply an overview of the planned heritage management in force in Estonia and the national guidelines for organizing heritage management at the local level. The third chapter outlines designing measures that support both the planning approach to heritage and the substantive management of cultural heritage. The last chapter of the thesis thoroughly examines the heritage management of Muhu municipality. The current master plan (2008) and draft plan (2019) of Muhu municipality and the accompanying documents are analyzed in detail. The analysis highlights the main inconsistencies, problematic areas and technical inaccuracies. Due to the principles of community-based heritage management and with the desire to involve the outlook of local residents, on-site surveys and an electronic survey were conducted in Muhu municipality, which provide an opportunity to analyze the actual operation of heritage management, taking into account current principles of heritage management, legislative organization, activity of the state as well as a role and capabilities of local governments. At the end of the dissertation, in the summary of the theoretical approach, documentary analysis and unplanned heritage management measures, proposals were made to Muhu municipality for improving the efficiency and content of heritage management. The paper points out that inheritance management should include both planned and random measures. The most important of these proposals are related to understanding the potential of cultural heritage in the context of sustainable development of the municipality, addressing the content of heritage in the master plan, raising awareness of heritage, involving parties and the community. The performed analysis and the presented proposals create grounds for the implementation of additional measures in the preservation and valuation of the material cultural heritage of Muhu municipality, in respect of which the author of this paper wishes to contribute.

During the preparation of the Master's Thesis, various legal acts, development programs and international documents were analyzed, as well as theoretical approaches related to heritage management and planning. In solving the research task, specialists in the field were met and various parties were talked to, in addition, international practices were studied. Thematic illustrations, photos and summary tables are used in the dissertation, and at the end of the Thesis there are supporting appendices, the most important of which is the analysis of planning documents of Muhu municipality.

The research confirmed that planning heritage management alone does not guarantee local heritage management, and the fact is caused by several factors. The main ones include the low awareness of local governments about the substantive needs and opportunities of heritage management, the lack of community involvement in planning processes, formal planning solutions, the lack of strategic support, example and motivation from the state. It is also paramount to outline the obligation to include sites on national lists (through a coordination process), which runs counter to the prevalent community- and people-centered approaches to heritage, according to which local heritage and necessary restrictions should be defined by the community. The plans do not regard cultural heritage as complete, and the mapping of cultural values in rural areas must take into account interests of different institutional and administrative levels (the Ministry of Rural Affairs, Environmental Board, National Heritage Board, local government, community), and in the absence of discussion it is formulated in official but senseless plans. Furthermore, municipalities may often lack an overview of the condition and classification of cultural objects in their area or what local people themselves value, as well as what community members consider to be the main concerns and measures to support heritage conservation (e.g. on-site counseling, information materials and renovation recommendations, recognition of heritage activities and highlighting good examples, etc.), the role of which is quite widespread in international practice.

Heritage management is often seen as a secondary and, above all, a cost-related activity, and its potential as an engine for regional development is not conceived. Changing the mindset and expanding the role of local population requires collaboration between different levels and authorities, raising awareness and addressing strategic and substantive issues in the field, providing answers to questions about why we do it, who does it and how we do it, rather than preparing lists. Effective heritage management is ensured by the simultaneous implementation of various measures and the systematic handling of the field, as well as the awareness of local decision-making officials about the substantive role of the heritage manager and the need for community involvement.

KASUTATUD MATERJALID

Alatalu, R. „Kus keiakse, senna jäävad jälle...“ Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht – Akadeemia 2013/12; Eesti Rahvusraamatukogu digiarhiiv DIGAR, lk 2190–2203.

Alatalu, R. Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri kestmine ja kaitse arengukava. „Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoid“ valguses. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2007.

Alatalu, R. Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Kättesaadav https://ttu.ee/public/t/tartu-kolledz/Acta_1_Riin_Alatalu.pdf (vaadatud 13.04.2020), lk 73–91.

Arntzen, S. Whose City, Whose Environment? Self Dermination, Ethics and the Urban Environment – Koht ja paik III, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2003, lk 55–74.

Ashworth, G.J., Kuipers, M. J., Conservation and identity: a new vision of pasts and futures in the Netherlands - European Spatial Research Policy, 8 (2), 2001, lk 55–65.

Ehitamine miljööväärtuslikel rannaaladel. Muhu: Muhu vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, 2009.

Euroopa maapiirkondade panus Euroopa kultuuripärandiaastasse 2018, tagades kestlikkuse ning linna- ja maapiirkondade sidususe. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus – Euroopa Liidu Teataja, 2018/C 440/04. Kättesaadav aadressil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IE1641&from=IT> (vaadatud 15.04.2020)

Feilden, Bernard M., Jokilehto, J. Management guidelines for world cultural heritage sites. Rooma: ICCROM, 1993.

Hansar, L. Kuidas mõõta miljööd? – Ehitamine miljööväärtuslikel rannaaladel. Muhu: Muhu vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, 2009; lk 17.

Hansar, L. Miljööväärtused linnas. Tallinn: Keskkonnaministeerium, 2004; lk 11.

Hinsberg, H., Kübar, U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaihendustele. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit. Tallinn: Ecoprint, 2009.

Howard, P. Heritage; management, interpretation, identity. London: Continuum, 2013; lk 140.

Jokilehto, J. Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 11,17, 37, 379.

Jokilehto, J. Definition of Cultural Heritage References to Documents in History; ICCROM Working Group 'Heritage and Society, 1990/2005. Kättesaadav http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf (vaadatud 03.03.2020).

Kadakas, U., Lillak, A. Arheoloogiapärand ja planeerimine, ettekanne. Muinsuskaitseamet (2019), kättesaadav <https://planeerimine.ee/koolitused-leht/yp-tootubade-materjal/>;

Kadakas, U., Lillak, A. Arheoloogiapäränd ja planeerimine, ettekanne. Muinsuskaitseamet, 2019; kättesaadav <https://planeerimine.ee/koolitused-leht/yp-tootubade-materjal/> (vaadatud 18.03.20).

Kaljundi, L, Sooväli-Sepping, H. Eesti maastiku ja mälu uurimise rajajooni –Maastik ja mälu, Pärändiloo arengujooni Eestis. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2014, lk 7–35.

Kalm, M. Muinsuskaitse või muinsuskoole? Ehitamine miljööväärtuslike rannaaladel, Muhu: 2009, Muhu Vallavalitsus, Eesti Arhitektide Liit, lk 6.

Kalman, H. Heritage and Planning. Principles and Process. New York: Routledge, 2014. Lk 4–6, 86–90, 94–114.

Kama, K. Päränduskultuur kui ellujäämisõpetus – Akadeemia 2013/12, DIGAR; lk 2115–2122.

Kaplinski, M; Anepaio L. Euroopa Maastikukonventsioonist, Tallinn: Eesti Maastikuarhitektide Liit, 2009, lk 27.

Kaplinski, M., Anepaio L. Euroopa Maastikukonventsioonist, Tallinn: Eesti Maastikuarhitektide Liit, 2009, lk 27.

Karine, K. Vormsi hoonestuse väärtused ja kaitsmise võimalused. Magistr töö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011, lk 94, 109.

Kask, R. Ehituspärändi kaitse rahvusparkides elanike silme läbi – Sirp, 18.01.2019.

Kask, R. Millist kaitset vajab rehielamu? – Sirp, 23.03.2018.

Kerr, J-S, Conservation Plan, 7th edition. Austraalia: Australia ICOMOS, 2013. Kättesaadav. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Conservation-Plan-7th-Edition-reduced-file-size.pdf> (vaadatud 14.04.2020), lk 1.

Kitsenduste kaardile kantavate nähtuste nimekiri ja kitsenduste mõjualade määramine, vt <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Kitsendused/Kitsenduste-rakenduse-kirjeldus-p131.html> (vaadatud 23.03.2020).

Konsa, K. Kuidas tekib päränd? Pärändiloo protsess kultuuri- ja looduspärändi näitel – Ajalooline Ajakiri, 2017, 4 (162), lk 493–514.

Konsa, K. Laulupidu ja verivorst: 21. Sajandi vaade kultuuripärändile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014. Lk 46, 50, 92–94, 60-61, 125–127, 129, 131–133, 134–137, 127, 162, 171.

Konsa, K. Muinsuskaitse ja pärändihaldus – Sirp, 07.08.2014.

Konsa, K. Pärändist looduses ja kultuuris – Sirp, 05.02.2016.

Kultuuripäränd on Euroopa jaoks oluline. Uuingu kokkuvõte Euroopa Komisjon, Europa Nostra, 2015. Allikas: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/cultural_heritage_counts_for_europe.pdf (vaadatud 13.04.2020).

Kultuuriväärtusi reguleerivad õigusaktid, Kultuuriministeerium. Allikas: <https://www.kul.ee/et/tegevused/kultuuri-spordi-ja-loimumise-valdkonda-reguleerivad-seadused>. (vaadatud 01.04.2020).

Kõivupuu, M. Püüd hõlmata hõlmamatut. Ehk põgus sissevaade meie kultuuripärandisse ning sellele pühendatud aastasse pärandisaadiku pilguga – Akadeemia 2013/12, DIGAR, lk 2206–2221.

Lass, K. Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine – Keskkonnatehnika 2012/6.

Lehari, L. Väärtuste diskursus miljööväärtuslike külade teemaplaneeringutes. Magistritöö. Tartu: Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž, 2012;

Levald, A. Maastikuväärtused – kokkulepe läbi planeeringute – Postimees, 07.10.15.

Lowenthal, D. Possessed by the past. The heritage crusade and the spoils of history. New York: The Free Press, 1996; lk 23–26.

Martin, A; Truu, K. Aja jälg (mälu)maastikul. Kuidas hoida Tartu muinsuskaitseala? – Tartu Postimees, 20.02.2020.

Martin, A., Kadakas, U. Kultuuripärand ja planeerimine, ettekanne. Muinsuskaitseamet, 2019. Kättesaadav https://planeerimine.ee/static/sites/2/muinsuskaitseamet_12062019.pdf (vaadatud 18.03.2020).

Maruste, M. Eesti talu kui kompass minevikku ja tulevikku – Maja talv (99)/2020, lk 38–45.

Meetodid ajaloolise kultuuripärandi säilitamiseks. Castles of Tomorrow. TuTech Innovation Hamburg, 2006, lk 45.

Männi, M. Gümnaasistid koolitavad end säästvateks renoveerijateks – Järva Teataja, 07.12.2019.

Naska, S. Muinsuskaitsealade kujunemine ja korraldus. Eesti ja teiste Euroopa riikide võrdlev analüüs, magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2011.

Omavalitsustel avanes võimalus saada üldplaneeringute toetust. Rahandusministeerium, 13.02.2020. Kättesaadav <https://www.rahandusministeerium.ee/et/uudised/omavalitsustel-avanes-voimalus-saada-uldplaneeringute-toetust> (vaadatud 13.04.2020).

Parts, P-K, Allmann, I. Mida teha miljööväärtuslike rannaaladega? – Sirp, 26.09.2008.

Parts, P-K, Pärand on poliitiline valik minevikust – Sirp 12.05.2006.

Parts, P-K, Sepp, K. Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks – Riigikogu Toimetised 2016/34.

Parts, P-K. Väärtuse määratlemine maastikul. Eesti loodus- ja muinsuskaitse hindamispraktika analüüs – Akadeemia, 2004/2, lk 4.

Parts, P.-K. Kestlik kogukonnakorraldus: kultuuripärandiga seostuvate arendustegevuste peegeldusi Kihnu saarelt, Viljandi maakonnast ja Eesti kaitsealadelt. Doktoritöö. Tartu: Eesti Maaülikool, 2015.

Parts, P.-K. Väärtuse määratlemine maastikul – Akadeemia, 2004/2, lk 236–277.

Pärandi interpreteerimine – efektiivne tööriist pärandi alalhoidmiseks. Euroopa Haridusprogrammide Autonoomne Organisatsioon, Leonardo Da Vinci European Programm. Tallinn: 2006.

Pärandkultuur metsas – väärtustamata väärtused, MK Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsikeskuses konverents 19.12.07; <https://www.rmk.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist> (vaadatud 29.03.2020).

Raagmaa, G. Eesti regionaalne ja kohalik areng globaliseerivas maailmas, 2016; kättesaadav <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Eesti-regionaalne-ja-kohalik-areng-globaliseerivas-maailmas.pdf> (vaadatud 03.03.2020).

Rahvakultuur. Kultuuriministeerium. Allikas <https://www.kul.ee/et/tegevused/rahvakultuur> (vaadatud 30.03.2020).

Raie, S. Kultuuripärandi kaitse ja kaitsetus – Kultuuriministeeriumi koduleht, 28.12.2016; kättesaadav: <https://www.kul.ee/et/uudised/kultuuriparandi-kaitse-ja-kaitsetus> (vaadatud 21.03.2020).

Recommendation for the protection of built vernacular heritage. Jeruusalem: International Committee of Vernacular Architecture /ICVA, 1996.

Regionaalareng ja -poliitika, Rahandusministeerium. Allikas: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika>. (vaadatud 27.03.2020).

Rent, N. Kultuuripärand planeeringutes, magistratöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2015. Lk 27–28, lk 54.

Riigikohtu Halduskolleegiumi lahend RKKHK 3-3-1-41-063, 12.2007.

Rõigas, A. Linnast maale: kogukondlikke tõlgendusi – Maja talv (99)/2020; lk 72-77.

Rünkla, I. Pärandi laiendamine – Sirp 3.11.2017.

Smith, L. Uses of Heritage. London, New York: Routledge, 2006; lk 88.

Sooväli-Sepping, H. Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis – Akadeemia 2013/12, lk 2222–2233.

Säästva renoveerimise valikaine Türi gümnaasiumis, 14.01.14. Allikas <http://wabalinn.weissenstein.ee/saastva-renoveerimise-valikaine-turi-gumnaasiumis/>. (vaadatud 13.03.2020).

Talk, T. Väärtuslikud üksikobjektid ehk kohalik kaitse planeeringute abil – Muinsuskaitse aastaraamat, 2018; lk 108–111.

Tamm, M. Mis on kultuur ja kultuuriteadused. Kuidas uurida Kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia. Tallinn: TLÜ Kirjastus: 2016; lk 17.

Tarang, L. Pärändkultuuri mõistest ja jäädvustamisest. Kättesaadav <https://www.rmk.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist/parandkultuuri-moistest-ja-jaadvustamisest>. (vaadatud 06.03.2020).

Tarang, L., Hellström, K., Kaljuvee, R., Kusmin, J., Neljandik, T., Raid, M. Väike pärändkultuuri käsiraamat, Tartu, 2007; lk 12.

The Territorial State and Perspectives of the European Union, European Commission, 2011. Kättesaadav: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_state_and_perspective_2011.pdf (vaadatud 27.03.2020).

Tintera, I. Kahanevate linnade elukeskkonna taaselustamine Valga linna näitel. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 2019.

Täiskasvanute keskkool pakub uusi valikaineid – Järva Teataja, 18.06.2011.

Välja, L. Ajalooline keskkond on rannaküla identiteedi ja arengu alus – Eesti Loodus 2011/5.

Välja, L. Päränd üldplaneeringutes, ettekanne. Muinsuskaitseamet, 2019; kättesaadav <https://planeerimine.ee/static/sites/2/leele-välja-2.pdf> (vaadatud 18.03.2020).

Wouters, E. Uurimisretked Eesti maapiirkondades: kuidas muuta külad nutikateks? – Maja talv (99)/2020; lk. 78– 81.

Seadusandlus, arengukavad ja planeeringud

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (Rio de Janeiro, 05.06.1992), RT II 1994, 13, 41.

Deklaratsioon üldiste inimõiguste kohta, Buenos Aires, ICOMOS, 05.12.2018, kättesaadav https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2018/AGA_2018/AGA2018_BuenosAiresDeclaration_EN-FR-ESP_final.pdf, (vaadatud 30.03.2020).

Eesti looduskaitse arengukava aastani 2020, Keskkonnaministeerium. Kättesaadav https://www.envir.ee/sites/default/files/lak_lop_0.pdf (vaadatud 27.03.2020).

Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 meede 4 “Investeeringud materiaalsesse varasse”.

Eesti maaelu arengukava, Maaeluministeerium, kättesaadav <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/arengukavad/mak-2014/mak-2014-arengukava-v5-2019-06-17.pdf>. (vaadatud 05.04.2020).

Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020, Siseministeerium, 2014. Kättesaadav https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/eesti_regionaalarengu_strategia_2014-2020.pdf (vaadatud 27.03.2020).

Eesti säästva arengu riikliku strateegia "Säästev Eesti 21", RT I 2005, 50, 396.

Ehitusseadustik, 2015, RT I, 05.03.2015, 1.

Euroopa maapiirkondade strateegia, Euroopa külade ja väikelinnade nõukogu (ECOVAST), 1994, kättesaadav http://www.ecovast.org/english/strategy_e.htm (vaadatud 03.02.2020).

Euroopa maastikonventsioon: Firenze, 2000, ratifitseeritud 02.11.2017, RT II, 07.11.2017, 2.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/42/EÜ teatavate kavade ja programmide keskkonnamõju hindamise kohta – Euroopa Liidu Teataja L 197, 21/07/2001 Lk 0030 - 0037

Faro konventsioon // The Faro Convention or the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Portugal: Faro, 27.10.2005.

Haldusmenetluse seadus, RT I 2001, 58, 354, redakt. RT I, 23.02.2011, 8.

Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus, 2005, RT I, 16.11.2010, 13.

Kohaline omavalitsuste seadus, RT I 1993, 37, 558, redaktsioon RT I, 05.02.2019, 9.

Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, Kultuuriministeerium, RT III, 14.02.2014.
Kättesaadav <https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf> (vaadatud 03.03.2020).

Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025, Lisa 7. Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldused ja üldised ehitussoovitused külade kaupa kättesaadav
<https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/kaitse-planeerimine/kaitsekorralduskavad/lahemaa-rahvuspargi-kaitsekorralduskava> (vaadatud 19.03.2020)

Looduskaitse seadus, RT I 2004, 38, 258, redakt. RT I, 22.02.2019, 21.

Looduskaitse arengukava aastani 2020, Keskkonnaministeerium, kättesaadav
https://www.envir.ee/sites/default/files/lak_lop_0.pdf (vaadatud 07.03.2020).

Maa-arhitektuuri ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2011–2015. Kultuuriministeerium. Kättesaadav
https://evm.ee/uploads/files/maa_arh_arengukava2012.pdf. (vaadatud 07.03.2020).

Maaeluministeeriumi 07.02.2019 käskkiri nr 25 „Toetuskeem Noored Setomaale”.

Maaeluministeeriumi tegutsemiskava 2019-2022, (2018) Kättesaadav
<https://www.agri.ee/sites/default/files/content/arengukavad/ministeerium-valitsemisala-arengukava-2019-2022.pdf> (vaadatud 05.03.2020).

Muhu valla arengukava 2019-2030 ja tegevuskava, RT IV 29.08.19, 4.

Muhu valla arengukava ja üldplaneeringu keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne, Hendrikson & Ko OÜ, 2006. Kättesaadav
http://www.muhu.ee/upload/editor/files/muhu_yp_ksh_aruanne_10.11.07.pdf

Muhu valla ehitismäärus 2006-2017, kinnitatud Muhu Vallavolikogu 15.06.06 määrusega 20. Kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4121/1201/3005/ehitusmaarus.pdf#> , külastatud 23.03.20; kehtetuks tunnistatud 15.03.2017.

Muhu valla eelarvest seltsitegevuse toetamise kord (2011), RT IV, 29.12.2012, 78.

Muhu valla üldplaneering - lähteseisukohad (lisa 2a), Muhu vallavalitsus, mai 2016. Kättesaadav http://www.muhu.ee/upload/editor/files/Lisa_2a_Muhu_YP_lahteseisukohad.pdf (vaadatud 30.03.2020).

Muhu valla üldplaneering aastani 2017, konsultant OÜ Hendrikson & Ko, vastu võetud 17.04.2008

Muhu valla üldplaneeringu (ÜP) ja KSH aruande eelnõu avaliku arutelu protokoll. Muhu vallavalitsus (Hellamaa külakeskus) 01.03.2018.

Muhu valla üldplaneeringu eelnõu, konsultant OÜ Hendrikson&Ko, 2019.

Muhu valla üldplaneeringu keskkonnamõju strateegiline hindamine, aruande eelnõu. Skepast&Puhkim OÜ, 2019. Kättesaadav http://www.muhu.ee/upload/editor/files/Muhu_YP_KSHA_eelnou_2019-06-07%281%29.pdf (vaadatud 20.03.2020).

Muinsuskaitseameti arengukava aastaks 2018, Muinsuskaitseamet, kättesaadav https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/content-editors/ametist/mka_arengukava_2018.pdf. (vaadatud 27.03.2020).

Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni 18.12.2018 koosoleku protokoll nr 395. Muinsuskaitseamet, 18.12.2018.

Muinsuskaitseameti põhimäärus (2019), RT I, 30.04.2019.

Muinsuskaitseameti strateegia 2019 – 2022, kinnitatud Muinsuskaitseameti peadirektori käskkirjaga 18.06.2019 nr 63-K.

Muinsuskaitseadus, RT I, 19.03.2019.

Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030; Riigikantselei, https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/SA_eesti/saastva_arengu_tegevuskava_2030_uro_et.pdf (vaadatud 27.03.2020).

Planeerimisseadus RT I, 26.02.2015.

Planeerimisseaduse seletuskiri, justiitsministeerium 2013. Kättesaadav https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/planeerimisseaduse_seletuski_ri.pdf (vaadatud 18.04.2020)

Riigi Teataja kaitseeskirjad, kättesaadav <https://bit.ly/39pXA6i>. (vaadatud 06.03.2020).

Saare maakonnaplaneering 2030+ / Saare maakonna arengustrateegia 2019-2030, RT IV, 05.01.2019, 80. Kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4050/1201/9080/Arengustrat.pdf>

Saare maakonnaplaneering. Keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne, 2016. Kättesaadav https://maakonnaplaneering.ee/documents/2845826/19466369/Lisa+10.+Saare-mkp-KSH_heakskiidetud.pdf/86252148-0e0c-4f39-8824-5d471461220a, (vaadatud 15.03.2020).

Saare maakonnaplaneeringu elluviimise tegevuskava. Kättesaadav <https://maakonnaplaneering.ee/documents/2845826/19466369/Lisa+9+Saare+MK.PL.2030-tegevuskava.pdf/dabe5e6b-02fa-48ee-a3d0-58ebd034dcf8> (vaadatud 04.03.2020).

Saare maakonnaplaneeringu teemaplaneering „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“, 2008. Kättesaadav <https://maakonnaplaneering.ee/saare-makonnaplaneering> (vaadatud 04.02.2020).

Säästva arengu seadus, RT I 1995, 31, 384.

The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. Canada: Quebec, 2008.

Veneetsia Harta // The Venice Charter – International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Itaalia: ICOMOS, 1964.

Vernakulaarse arhitektuuripärandi harta / Charter on the built vernacular heritage. Mehhiko: ICOMOS, 1999.

Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (UNESCO, 2003), RT II 2006, 19, 51.

Üldplaneeringu ja detailplaneeringu muinsuskaitse eritingimuste koostamise kord, RT I, 29.04.2019, 1.

Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (UNESCO, 1972), RT II 1995, 10, 53.

Üleriigiline planeering „Eesti 2030+“, RT III, 06.09.2012, 1.

Uuringud ja juhendid

A Generic Heritage Conservation Tool KIT For BC Local Governments, Kanda, British Columbia, 2009, lk 57–59. Kättesaadav https://www.richmond.ca/__shared/assets/SVCSattachment322549.pdf (vaadatud 19.03.2020).

A Simple Guide to Brisbane's Heritage Places and Character Homes, Austraalia, Brisbane, 2015. Kättesaadav <https://qbis.com.au/wp-content/uploads/2015/08/Heritage-building-restrictions-Bris-City-Council1.pdf> (vaadatud 14.04.2020).

Bauen in der Steiermark. Das Wohnhause im Südsteirischen Weinland Entwicklung und Perspektiven 2005. [http://www.archkrasser.at/download/Bauen_in_der_Steiermark\[Buch_72dpi\].pdf](http://www.archkrasser.at/download/Bauen_in_der_Steiermark[Buch_72dpi].pdf) (vaadatud 06.04.2020).

Conservation of Australia's Historic Heritage Places. Productivity Commission Inquiry Report. Australia: 2006. Kättesaadav
<https://www.pc.gov.au/inquiries/completed/heritage/report/heritage.pdf> (vaadatud 18.04.2020).

Cultural Heritage Counts for Europe, Report 2013–2015, Europa Nostra. Kättesaadav
<https://www.europanostra.org/our-work/policy/cultural-heritage-counts-europe/> (vaadatud 02.04.2020)

Eesti 20. sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012.

Eesti sõjaajaloolise arhitektuuripärandi kaardistamine ja kasutusvõimaluste analüüs. 19. ja 20. sajand, uuringu lõpparuanne. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2017.

Eesti väikeasulate uuring, Rahandusministeerium, Tallinna Ülikool, Hendrikson & Co, 2019. Kättesaadav <https://planeerimine.ee/juhendid-ja-uuringud/vaikeasulate-uuring/> (vaadatud 13.03.2020).

Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Tuleviku-uuringute Instituut, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2014., lk 38, 146. https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/kinnismalestiste_uuringu_lopparuanne_tlu_eti_ja_eka_mko.pdf

Hellström, K, Kais, M. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhend Põlvamaa näitel. Põlva, 2011. Kättesaadav
https://maakonnaplaneering.ee/documents/2845826/18717812/1_Miljoovaartused_maapiirkonnas_25032011.pdf/b9182447-6441-4142-bfb5-06f14fd4ff15 (vaadatud 18.03.2020).

Histon & Impington Village Design Guide, Supplementary Planning, UK: Cambridge, 2019.

Incentives for Heritage Protection Handbook. A National Guide for Local Government and the Community. Austraalia: The Heritage Chairs and Officials of Australia and New Zealand 2008; Kättesaadav:
https://www.heritage.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0023/55517/Incentives-for-Heritage-Protection-Handbook.pdf (vaadatud 02.04.2020).

Juhised kogukonna juhitud kohaliku arengu kohta kohalikele osalejatele. Euroopa struktuuri- ja investeerimisfondid. Juhised toetusesaajatele - Euroopa Komisjon, 2014. Kättesaadav
https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_clld_local_actors_et.pdf. (vaadatud 30.03.2020).

Kultuuripärand, maastik ja maaelu areng. Head tavad, metodoloogia, poliitikasoovitused ja juhised maakogukondadele. HISTCAPE: Ajaloolised ja looduslikud väärtused. INTERREG IVC, Euroopa Liidu ja HISTCAPE'i projekt 2014, Saaremaa Omavalitsuste Liit: 2014.

Land Use and Development Policies and Guidelines Planning, Chinatown. Urban Design and Sustainability Department, Kanada: Vancouver; 2011–2019.

Lippus, M; Vihma P. Kogukonnauuring. Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant, 2014; k 10–12, 45.

Making Heritage Happen. Incentive and Policy Tools for Conserving Our Historic Heritage, Summery Report, Australia: Environment Protection and Heritage Council, 2004. Kättesaadav: <https://www.environment.gov.au/system/files/resources/da10a766-2ef7-4989-b202-edac0f5d6f3e/files/heritage-policy-tools.pdf> (vaadatud 19.03.2020).

Old Town Design Guidelines for New Buildings and Additions to Existing Buildings, Canada: City of Victoria 2019. Kättesaadav <https://www.victoria.ca/assets/Departments/Planning~Development/Community~Planning/Old%20Town%20Design%20Guidelines%202019%2003-28-2019%20LOW%20RES.pdf> (vaadatud 10.03.2020).

Protecting Local Heritage Places. A Guide fo Local Communities, Australia: The Heritage Chairs and Officials of Australia and New Zealand, 1998/20092. Kättesaadav https://www.heritage.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0018/55521/Protecting-Local-Heritage-Places.pdf (vaadatud 13.03.2020).

Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks, 2015. Rahandusministeerium, kättesaadav <https://planeerimine.ee/static/sites/2/suunised-kahanevate-piirkonade-planeerimiseks.pdf> (vaadatud 12.03.2020).

The Greenest building: Quantifying the environmental Value of building reuse, 2016; the National Trust for Historic Preservation, the Preservation Green Lab, 2016; kättesaadav https://living-future.org/wp-content/uploads/2016/11/The_Greenest_Building.pdf (vaadatud 13.04.2020).

The Value of Historic Heritage in Australia, Austraalia: Allen Consulting Group, 2005. Kättesaadav <https://www.environment.gov.au/system/files/resources/da10a766-2ef7-4989-b202-edac0f5d6f3e/files/heritage-historic.pdf> (vaadatud 18.04.2020).

UBS Renew. Kanada: Vancouver, University of British Columbia, 2004.

Uibopuu, L.; Padrik, J. Kultuuripärandi uuring (Rail Balticu 1435 mm trassi Harju, Rapla ja Pärnu maakonnaplaneeringute teemaplaneeringute tehniline koostamine, asjakohaste detailplaneeringute, keskkonnamõju strateegilise hindamise ja keskkonnamõju hindamise ning raudtee eelprojekti ja raudteega seotud ehitiste eelprojektide koostamine), 2013.

Village of Cumberland, Heritage Management Plan. Kanada: Cumberland, 2017. Kättesaadav <https://cumberland.ca/heritage-management-plan/> (vaadatud 17.03.2020).

Registrid, andmebaasid ja internetilehed

Globaliseerumine, Euroopa Komisjon. Euroopa Nõukogu inimõigused, kättesaadav <https://www.coe.int/et/web/compass/globalisation>, (vaadatud 03.03.2020).

Kitsenduste kaardile kantavate nähtuste nimekiri. Kättesaadav

<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Ruumiandmed/Kitsenduste-andmed-p32.html>

Kohapärimuse kaardikiht, Maa-amet, <https://xgis.maaamet.ee/maps/XGis>, (vaadatud 17.04.2020).

Kultuurimälestiste riiklik register, Muinsuskaitseamet,

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument>, (vaadatud 17.04.2020).

Maaehituspärandi andmekogu, Muinsuskaitseamet,

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=rehemaja&action=list>, (vaadatud 12.04.2020).

Maamaja nõustajate võrgustik, Maa-arhitektuurikeskus, <https://www.maamaja.eu/#meist> (vaadatud 19.03.2020).

Militaarpärand, Muinsuskaitseamet,

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=militaryheritage> (vaadatud 12.04.2020).

Muhu valla koduleht, <http://www.muhu.ee>

Muinsuskaitseameti restaureerimise käsiraamat,

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/kasiraamat> (vaadatud 30.03.2020).

Muinsuskaitseameti uuringute andmed, Muinsuskaitseamet,

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/uuringud>, (vaadatud 05.01.2020).

Pärandkultuuri kaardirakendus, Maa-amet,

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/parandkultuur>, (vaadatud 18.02.2020).

Ruumiline planeerimine, Keskkonnaministeerium. Vt <https://www.envir.ee/et/konventsioon-ruumiline-planeerimine> (vaadatud 18.03.2020).

Ruumiline planeerimine, Rahandusministeerium. <https://planeerimine.ee/ruumiline-planeerimine/planeeringud/> (vaadatud 13.04.2020).

Tasmania (Austraalia) ehituspärandi konserveerimisjuhised -

<https://heritage.tas.gov.au/useful-resources/publications#PracticeNotes> (vaadatud 30.03.2020).

USA Technical Preservation Services konserveerimisjuhised, <https://www.nps.gov/tps/how-to-preserve/briefs.htm> (vaadatud 30.03.2020).

Vaimse kultuuripärandi nimistu, Rahvakultuuri keskus,

<https://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/> (vaadatud 18.04.2020).

Vancouver Heritage Register. Kättesaadav https://guidelines.vancouver.ca/policy-vancouver-heritage-register.pdf?_ga=2.237891328.142088495.1581084025-1153292641.1581084025 (vaadatud 19.03.2020).

XX sajandi arhitektuur <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=architecture> (vaadatud 29.03.2020).

Kohtumised asjaolulistega ja suulised märkmed

Kallavus, K. Vestlus töö autoriga, 5.12.2020.

Kask, R. vestlus autoriga, Tallinn: 11.06.19, märkmed autori valduses.

Kohtumine valla esindajatega (Annika Auväärt, Raido Liitmäe, Piret Lang), Muhu vallavalitsus, 20.05.2019, märkmed autori valduses.

Levald, A. Vestlus autoriga, 05.09.2019. Märkmed autori valduses.

Martens, L. Elektrooniline vestlus notaribürooga, 20.02.2020. Märkmed autori valduses.

Prii, K. Vestlus arhitektiga 21.11.19. Märkmed autori valduses.

Põime, A. Vestlus arhitektiga 18.10.19. Märkmed autori valduses.

LISADE LOETELU

- LISA 1 Kultuuripärandi kajastamine rahvusvahelistes dokumentides. Loetelu.
- LISA 2 Miljööväärtuslike (hoonestus-)alade teemaplaneeringud. Tabel.
- LISA 3 Muhus läbiviidud elektroonilise uuringu küsimustik
- LISA 4 Muhu vallas läbiviidud paikvaatluste ankeet
- LISA 5 Muhu valla planeeringute analüüs kultuuripärandi kontekstis

Lisa 1 Kultuuripärandi kajastamine rahvusvahelistes dokumentides

Alljärgnevalt on välja toodud olulisemad muinsuskaitsete pärandikäsitluste ja definitsioonide aluseks olevad rahvusvahelised raamdokumendid – hartad, põhikirjad, konventsioonid, millega Eesti on liitunud ja/või mida on kasutatud seadusandluse ja arengudokumentide koostamisel:

- Veneetsia harta (1964) – mälestiste ja ajalooliste paikade konserveerimise ja restaureerimise rahvusvaheline harta
- Euroopa kultuurikonventsioon (1954, Pariis); EV ühinenud 06.05.1992.
- Haagi konventsioon (1954/1999, Haag) – relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse (EV ühinenud 22.02.1995, II protokolliga EV ühinenud 24.12.2004)
- Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon, (1970, Pariis, UNESCO); EV ratifitseerinud 05.04.1995
- Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon, (1972, Pariis, UNESCO); EV ratifitseerinud 05.04.1995
- Hariduses, teaduses ja muus kultuurivaldkonnas kasutatavate esemete sisseveo kokkulepe, (1950, Firenze); EV ühinenud 13.06.2001 ja Hariduses, teaduses ja muus kultuurivaldkonnas kasutatavate esemete sisseveo kokkuleppe protokoll (1976, Nairobi), EV ühinenud 13.06.2001
- Firenze harta (1981, Firenze) – Ajalooliste parkide kaitse harta, registreeritud Veneetsia Harta lisa, ICOMOS-IFLA Ajalooliste Parkide Rahvusvaheline Komitee.
- Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsioon (1985, Granada), EV ratifitseerinud 23.10.1996
- Washingtoni harta (1987, Washington), Ajalooliste linnade kaitse harta, ICOMOSi VIII peaassamblee.
- Arheoloogilise pärandi kaitsmise ja haldamise harta (1990), ICOMOS
- Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon (1992, Valletta), EV ratifitseerinud 23.10.1996
- Kultuuriväärtuslike paikade säilitamise harta (1992, Uus-Meremaa) ICOMOS
- Kultuuriväärtuste Säilitamise ja Restaureerimise Rahvusvahelise Uurimiskeskuse (ICCROM) põhikiri, 1993; EV ühinenud 27.09.2000

- Läänemereäärsete riikide kultuuripärandialane koostöövõrgustiku deklaratsioonid, 1997, 1999, 2001, 2003, 2005
- Kultuuriturismi rahvusvaheline harta (1999, Mehhiko) – Turismi juhtimine kultuuriväärtuslikes paikades, ICOMOS
- Vernakulaarse arhitektuuripärandi harta (1999, Mehhiko)
- Euroopa maastikukonventsioon (2000, Firenze), EV ratifitseeritud 02.11.2017
- Veealuse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2001, Pariis), EV ei ole veel ühinenud
- Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2003, Pariis), EV ratifitseeritud 06.01.2006
- Viini memorandum (2005, Viin) – Maailma kultuuripärand ja kaasaegne arhitektuur – ajaloolise linnamaastiku kujundamise memorandum.
- Faro konventsioon (2005, Faro) – Euroopa Nõukogu raamkonventsioon kultuuripärandi väärtusest ühiskonna jaoks (EV ei ole veel ühinenud)
- Malta deklaratsioon (2006) kultuuriturismi edendamine ja kontroll, Europa Nostra

Lisa 2 Miljööväärtuslike (hoonestus-)alade teemaplaneeringud

KOV	TEEMAPLANEERINGU NIMETUS	KEHTESTAMISE VÕI LÕPETAMISE INFO
Harku vald	Harku valla ehitustingimusi, miljööväärtuslike alasid ja väärtuslike maastikke määrava ning tihehoonestusalasid täpsustav teemaplaneering	Kehtestatud 31/5/2018
Tallinna linn	Teemaplaneering „Tallinna kesklinna miljööväärtuslike hoonestusalade piiride määramine ning kaitse- ja kasutamistingimuste seadmine“	Kehtestatud 16/4/2009
	Teemaplaneering „Nõmme-Mustamäe maastikukaitseala puhkevõimaluste planeerimine“	Kehtestatud 19/2/2015
Viimsi vald	Üldplaneeringu teemaplaneering „Miljööväärtuslikud alad ja rohevõrgustik“	Kehtestatud 13/10/2009
Kohtla-Järve linn	Kohtla-Järve linna Järve, Ahtme, Kukruse ja Sompalinnosa miljööväärtuslike hoonestusalade teemaplaneering	Kehtestatud 25/5/2011
Jõhvi linn	Jõhvi linna vertikaalne ja miljööväärtuslike alade planeerimine	Jõhvi valla üldplaneeringu kehtestamisega 18. juulil 2013 määrusega nr 127 kaotas kehtivuse
Sillamäe linn	Sillamäe 1940. - 1950. aastate miljööväärtuslike hoonestusalade teemaplaneering (algatatud 24.04.2007)	ei esitatud järelevalvesse ja ei ole kehtestatud
Kanepi vald	Kõlleste valla üldplaneeringus määratud miljööväärtuslike alade teemaplaneering	Kehtestatud 28/1/2011
Kanepi vald	Kanepi valla miljööväärtuslike alade teemaplaneering (tehti koos Kõllestega)	ei jõudnud kehtestamiseni
Setomaa vald	„Setomaa kultuuripärand“ Mikitamäe ja Värskalinnade üldplaneeringuid täpsustav teemaplaneering (kehtestatud ainult Värskalinnas)	Kehtestatud 26/1/2012
Paide linn	Paide linna miljööväärtuslike hoonestusalade määramine ning kaitse- ja kasutamistingimuste seadmine teemaplaneering ning keskkonnamõju strateegiline hindamine	ei jõudnud kehtestamiseni
Lääne-Nigula vald	Noarootsi miljööväärtuslike hoonestusalade teemaplaneering	Kehtestatud 15/6/2006
Muhumaa	Muhu valla miljööväärtuslike külade teemaplaneering (algatatud 18. august 2010)	Lõpetati 21.06.2018

Allikas: Rahandusministeerium, 2019 (kokkuvõtte seisuga oktoober 2019).

Lisa 3 Muhus läbiviidud elektroonilise uuringu küsimustik

Küsitlus - Muhu pärandkultuur

Käesolev küsitlus on koostatud eesmärgiga leida võimalusi, kuidas Muhu vallas paremini tagada traditsioonilise taluarhitektuuri, maastike ja ajalooliselt kujunenud infrastruktuuri säilimine, tõsta inimeste teadlikkust ja parandada koostööd kogukonna liikmete ja kohaliku omavalitsuse vahel. Küsitlus on üks osa EKA muinsuskaitse ja konserveerimise eriala magistrandi Sabina Kaukise magistritööst „Jätkusuutlik pärandihaldus kohalikul tasandil. Analüüs ja praktilised lahendustepepanekud Muhu valla näitel“. Lisaküsimuste korral võib autoriga otse ühendust võtta: tel 52 91493 või aadressil sabina.kaukis@artun.ee

Küsitlus on avatud vastamiseks 5. oktoober kuni 2. november 2019.

1. Palun täpsustage oma staatust:

☐	Muhu valla elanik
☐	Suvitaja / maakodu omanik
☐	olen Muhuga perekondlikult seotud ja aeg-ajalt külastan
☐	Muu

Soovi korral täpsustage oma staatust.....

2. Olen seotud Muhus asuva hoonega, mis on:

☐	ehitatud enne 1900
☐	ehitatud 1900-1920
☐	ehitatud 1920-1940
☐	ehitatud 1940-1990
☐	ehitatud alatest 1990
☐	ei tea hoone vanust
☐	ei ole seotud

3. Muhu saare pärandväärtused seisnevad:

☐	säilinud rehemajades ja talukompleksides
☐	traditsioonilistes külamaastikes ja teedevõrgus
☐	rannamaastikes ja merelises kultuuris
☐	käsitöö traditsioonides
☐	Muhu keeles
☐	Muhule tuntust toonud must-valges maakivi arhitektuuris
☐	kohalikus elulaadis ja säilinud kombestik
☐	hiie- ja pühapaikade rohkuses

Soovi korral täiendage loetelu.....

4. Kellel võiks olla juhtroll kohaliku kultuuripärandi säilimisel ja eestvedamisel?

	Muhu vallavalitsusel
	Külaseltsil või ühingul oma piirkonnas või valdkonnas
	Muhu Muuseumil
	Selleks moodustatud vabatahtlikul pärandikogul (koostöös vallaga)
	Välistel ekspertidel või konsultantidel, kes aitavad protsesse koordineerida
	Muhu Pärandikoolil

Teiepoolsed ettepanekud ja ideed.....

5. Mis võiks aidata kaasa traditsiooniliste maastike ja taluarhitektuuri säilimisele?

	Muhu taluarhitektuuri tutvustava infoteatmiku olemasolu
	Kohaliku pärandihalduri/-spetsialisti konsultatsiooni kättesaadavus
	Veebipõhise Muhu pärandiatlase koostamine (mida haldaksid elanikud ise)
	Viitade, külakaartide ja märgiste süsteemi väljatöötamine
	Vallapoolne tunnustus tehtud töödele ja ettevõtmistele
	Vallapoolne aktiivsem tegutsemine ja kaasamine
	Külavanemate aktiivset tegutsemine ja nõustamine
	Vanade materjalide taaskasutuspunkti olemasolu Muhu vallas
	Muhu valla kultuuripärandi säilimise ja edendamise kava / strateegia koostamine
	Hea infrastruktuuri ja avalike teenuste võrgu olemasolu
	Miljööväärtuslike piirkondade kehtestamine
	Huviliste omavaheline tihedam suhtlus ja koostöö
	Hea Ehituse Tava koostamine, mille soovitusi võiks järgida vanade hoonete taastamisel
	Uute majaomanike teavitamine ja nõustamine
	Eraldiseisva toetuse olemasolu, mille abil aidata kaasa väärtuslike objektide taastamisele
	Pärandialase teavituse projekti elluviimine Muhu külades

Täiendavad kommentaarid ja ettepanekud.....

6. Leian, et Muhu taluarhitektuur ja ehitustraditsioonid...

	vajaksid rohkem tähelepanu ja uurimist
	säilivad tänu teavitustööle ja nõustamisele
	säilivad, kui väärtuslikumad hooned kohaliku- või muinsuskaitse alla võtta
	ei vaja täiendavaid piiranguid ega reegleid hoonete renoveerimisel, kõik on pidevas muutumises
	on ohustatud kaasaegse arhitektuuri poolt
	ei oska vastata

Teiepoolsed ettepanekud ja ideed.....

7. Problemaatilised teemad või kitsaskohad Muhu vallas

	vallapoolne ehitusalane nõustamine
	ehituslase seadusandluse keerukus
	ehitusmaterjalide kättesaadavus ja hind

	heade meistrite ja ehitajate puudus ja kättesaadavus
	ehitusmaterjalide utiliseerimisvõimaluste puudumine (nt eterniidi utiliseerimine)
	vanade ehitusmaterjalide taaskasutuspunkti puudumine
	puuduv teave traditsiooniliste ehitusmaterjalide ja võtete osas
	väheseid koolitusvõimalused
	ei tegeleta piisavalt tühjalt seisvate ja lagunevate hoonetega
	uusarendused ei sobitu keskkonda

Täiendavad kommentaarid probleemide osas.....

8. Olen tutvunud:

	Muhu valla üldplaneeringuga
	Muhu valla arengukavaga
	Muhu valla ehitismäärusega

9. Kui tegeled või oled tegelenud renoveerimisega, siis:

	olen iseõppija ja teen võimalikult palju ise
	olen käinud temaatilistel koolitustel
	olen ekspert või erialase haridusega (ehitus, muinsuskaitse, inseneeria vms)
	usaldan ehitajaid
	ei ole ehitamise või renoveerimisega kokku puutunud

Üldised kommentaarid ja lisad.....

Lisa 4 Muhu vallas läbiviidud paikvaatluse ankeet

Ankeet nr-kp 1-17.07.2019

OBJEKTI AADDRESS: Muhu vald, Rebaski küla, Lembri talu
KATASTRI NR: 47801:002:0048

KONTAKT: Martin Orav, martin@edhotels.com

OMANDAMISE AEG JA VIIS: pärimine + 1/3 osa ost-müük 2014

TALU AJALUGU*:

Lembri vabadikutalu näol on tegemist Tamse kupja, Kallaste Jaagu perepoja Andrus/Andrei Pingi (1834-89) rajatud kohaga. Andrus paistab platside jagamisel kaks platsi (nr.26 ja 27) saanud. Ta oli 1854.a abiellunud oma küla Niidi peretütre Kadriga (Mundi) ja tal võis eluase Rebaskil juba enne platside jagamist ehitatud olla. Andrusel ja Kadriil oli viis tüdart ning kaks poega, kelledest teadaolevalt vaid esimene tütar Maria aastaselt suri. Lembrile jäi Andrusel esimene poeg Ivan, aga noorem vend Aleksander (s.1865) oli juba enne 1. maailmasõda koguduse-nimekirjast kadunud. Ivan Pink (1860–1932) abiellus 1884. aastal Siljavälja Riste (Irina) Saarkoppeliga ja sündisid kolm tüdart ning neli poega. Kaks esimest last Maria ja Vassili surid imikueas (Vassili elas vaid 6 tundi ja jõuti n.ö häda-ristida). Mõne-päevaseks suri ka kolmas poeg Ivan (1892) ja noorem poeg Mihail (1897) jäi esimesse ilmasõtta. Kaks üles kasvanud tüdart (Ekaterina ja Elena) asusid hiljem mandrile ning Lembrile jäi Ivani teine poeg Aleksander Pink (1890–1966), kes 1919.a Saaremaa mässu mahasurumisel hukatud Kallaste Korju Ivani lese – Kallaste Uietalu Elena Saarkoppeliga (esimesest abielust Vaga) abiellus. Lembril kasvas üles Leena tütar Korju Ivaniga – Marta (s.1918; abielus Rang), kes hiljem Tallinnas elas. Lembri Sandriga Leenal lapsi ei olnud, kuid Lembril kasvas sõja järel Marta poeg Priit Rang (s.1941). Peale ajateenistust abiellus ta Kehra tüdruku Ella Sillamiga ja neist said 20.s lõpuks kaks Lembri elanikku. Peale Priidu surma läks hoone sugulaste vahel jagamisele ning Martin Orav ostis osalused välja.

*Allikas: <http://ylo.rehepapp.com/Muhu/K%C3%BClad/Rebaski/Rebaski.html>

KINNISTUL ASUVAD HOONED JA RAJATISED (EHITUSAASTA, KASUTUS, SEISUKORD)

- Arhailine rehielamu, oletatav ehitusaeg ca 1850. Hoonel vähesel määral ümberehitusi (kambrid) ja täiendusi.
- Vabadikukoht. Kõrvalhoonetena on säilinud saun+ait, kelder+sepikoda, paekivist kuur/suvekoda.
- Rehielamul on säilinud esik, rehetuba, kaks kambrit, hilisem töötuba/kamber, rehealune.
- Rehielamu ega teised hooned ei ole ehitusregistris arvel (seisuga 07.2019).
- Omanik sooviks säilitada pärandit võimalikult autentselt, samas rajada hoonesse aastaringse elamise võimaluse.

HOONE KASUTUSOTSTARVE – hoone seisab tühjana.

ELAMU KANDEKONSTRUKTSIOONI TÜÜP:

X puithoone: rõhtpalgist hoone (ümarpalk + tahatud+ poolpalk)

kivihoone: maakivi, paekivi, silikaat, põletatud tellis, erinevad (alla joonida)

muu

VÄLISVAATLUS

HOONE PAIKNEB - X tasasel pinnal kallakul künkal

SOKKEL – erineva kõrgusega paekivist sokkel. Rehealuse osas on kasutatud ka maakivi. Soklil on märgata vajumisest tingitud pragusid.

SEINAD – Rõhtpalk seinad on rehielamul rahuldavas seisukorras, rehealuse (kasutatud loomalaudana) osas märgata rohkem kahjustusi (puidumädanikku, toonesepa, valgemädanikku). Põhjaküljel on kasutatud soojustusena pilliroomatti.

KATUS - kelpkatus, roog + eterniit.

KATUSE SEISUKORD - avariiline. Märgata on mõningaid ebatasasusi, harjalauad osaliselt puudu, esineb läbijookse.

KORSTEN - säilinud dolomiidist korstnapits. Pööningul on säilinud ½ hoone osas rehekarp.

SADEVEESÜSTEEM - puudub. Kaugele ulatuv räästas juhib vihmavee maja seinast eemale.

SOOJUSTUS – välispidine soojustus piirdub põhjaküljel pilliroomattide jäänustega.

AKNAD - osad aknaavasid on hiljem muudetud. Originaalsed väikesed 6-ruudulised aknad on osaliselt säilinud.

TEISED TÄHELEPANEKUD - Rehielamu puhul on konstruktsioonis nii tahatud kui ka ümarpalki. Rehielamu ehitusjärgud hästi näha. Saunahoone ümar poolpalk väga arhailine ja hästi säilinud. Võlvkeldri ees asus sepikoda, mis on osaliselt säilinud.

MUU: talukompleksi ümbritsevad suured puud. Viimastel aastatel on tegeletud krundi koristamisega, eemaldatud majale ohtlikult lähedal asetsevaid puid. Pinnas niiskepoolsem. Osaliselt on säilinud kiviaed hoone hoovis (puhas- ja loomaaed), kuuri ees säilinud loomade läbipääsu ava. Talukompleks seisab kasutusesta, samas hea vaadeldavus maanteelt.

ELAMU SISEVAATLUS

X renoveerimata osaliselt renoveeritud renoveeritud san.remont

KÜTTEKEHAD: rehiahi lammutatud, ehitatud pliit+ahi. Korstnal pigilekked.

SISUSTUS: osaliselt säilinud originaalsed siseuksed, piirdelauad, paeplaatidest esiku põrand. Ühe kambri lagi on kolmelauasüsteemis, köögis kitsas profiiliga laudis, teise kambri lagi kaetud vineeriga. Säilinud originaalset mööblit ja sisustuselemente.

Tähelepanekud: Planeering on suures osas algupärane, lisandunud on üks kamber-töötuba. Rehielamus on madalad laed, kõrged uksepiidad. Hoones on pime ja kohati niiske. Osaliselt laudpõrand ja valatud/tambitud põrandad. Rehealus on peetud loomi.

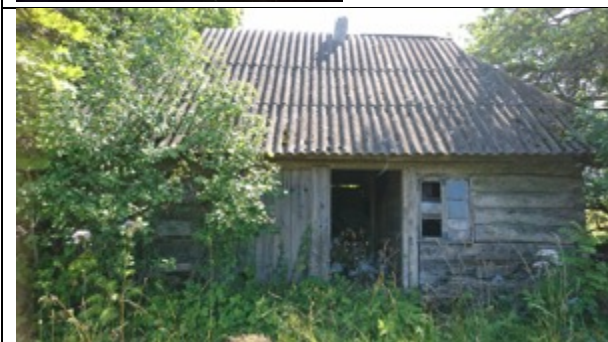
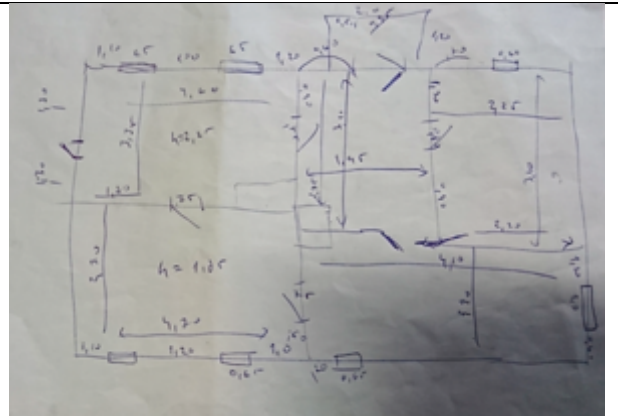
Soovitused: liigniiskuse ja läbijooksude peatamiseks asendada/panna uued harjalauad /plekk. Võimalusel tuulutada. Hoida maja äär puhas ja piirata maja ümbruses puude kasvu. Rehealus osas tuleks arvestada suuremahulise palgivahtusega, võimalus täiendada palgireaga tõsta hoone kõrgust. Omanik soovib osaleda talumajade katuseetuse projektis ning panna hoonele uus rookatus.

LISAINFO ja märkused:

Omaniku mured: Omanik tajub hästi töömahte ning see tekitab küsitavusi. Oleks hea, kui kohapeal (Muhus) oleks võimalus jagada sarnaseid lugusid, häid praktikaid mida ja kuidas sarnaste hoonete puhul teha. Samuti on piiravaks teguriks renoveerimistööde maksumus ning kohapealsete meistrite ja kontaktide puudus. Omanik taotles I talumajade katusevoorus toetust (2019), kuid ei rahuldatud.

FOTOD

Lisa 5 Muhu valla planeerimisalaste dokumentide analüüs